

VALGENE PAA FYN I 1848 TIL DEN GRUNDLOVGIVENDE RIGSFORSAMLING*

Af *Sigismund Nielsen*

*— der var noget Uhyggeligt i at møde
disse næsten fremmede Horder, disse
mig ubekjendte Ansigter, det var, som
om en heel anden Slægt var traadt frem —*
H. C. Andersen i *Mit Livs Eventyr*, 1855, p. 466

INDLEDNING

Den specielle topografisk-politiske Historieskrivning i Danmark er ikke omfangsrig.

Af politiske Landsdelsbeskrivelser kan i første Række nævnes K. H. Kofoed: *Bornholms politiske Historie fra 1848 til vore Dage*, I—VI, Rønne 1936—40, og Thomas Larsen: *En Gennembrudstid*, I—IV, Hjørring 1917—34.

Enkelte Valgekredsers Historie er mest indgaaende beskrevet af Jens Peter Jensen: *Holbæk Amts Valgkredse og deres valgte Mænd i Tiden fra 1848 til 1918*, I, Ruds Vedby Kredsen og Svinninge Kredsen, Holbæk 1932, og *Odsherredskredsens Historie 1848—1918*, I—II, Fra Holbæk Amt 1935 og 1937, samt N. Olesen Husted: *Blade af*

*) I Efteraaret 1947 udskrev Historisk Samfund for Fyns Stift ved Universiteterne i Aarhus og København følgende Prisopgave: „Valgene paa Fyn i 1848 til den grundlovgivende Rigsforsamling“. Et Bedømmelsesudvalg bestaaende af Professor, Dr. phil. Albert Olsen, Landsarkivar, Dr. phil. Poul Bagge, Højskolelærer Anton Mikkelsen og Adjunkt Blomberg tilkendte stud. mag. Sigismund Nielsen Prisen, Kr. 500, for ovenstaaende Afhandling.

den politiske Udviklings Historie i Salling, I—II, Skive 1908—23. Af andre Kredsbeskrivelser kan nævnes Alex Rasmussen: Aalborg 3die, Bælumkredsens politiske Historie 1848—1915, Aalborg 1915, R. K. Bertelsen: Viborgkredsens Folketingsmænd, Viborg 1918, og K. Jensen: Skanderborg Amts 2. Valgkreds, Valgkredsens Historie 1848—90, Østjysk Hjemstavn 1936.

Valgene i 1848 er bl. a. beskrevet af Jens Peter Jensen: Valgene i Holbæk Amt til den grundlovgivende Rigsforsamling 5. Oktober 1848, Holbæk 1913, og af Rasmus Nielsen i Artikler i de Historiske Samfunds Aarbøger for Præstø Amt 1943, Sorø Amt 1947, Frederiksborg Amt 1947 og Lolland-Falster 1948.

For Fyns Stift findes, bortset fra de i det følgende omtalte mindre Afhandlinger, ingen saadanne topografisk-politiske Specialbeskrivelser, hverken for hele Øen, for enkelte Valgkredse eller for Valgene i 1848 til Den grundlovgivende Rigsforsamling.

I det følgende skal det forsøges at give et Billede af Valgene paa Fyn i 1848.

Det maa imidlertid erindres, at det er meget vanskeligt for en hundred Aar yngre Eftertid at danne sig et nogenlunde paalideligt Billede af Datidens Fyn og Datidens Danmark. Det Billede, vi paa Grundlag af de samtidige Kilder og senere Beskrivelser kan forsøge at danne os, maa blive ufuldstændigt, da det næsten er ugørligt at frigøre sig for de Synspunkter, en hundreenaarig Udvikling nødvendigvis har maattet give en nutidig Betragter.

For at faa et blot nogenlunde rigtigt Billede af de politiske Tilstande er det derfor nødvendigt at søge i de groveste Træk at anskueliggøre sig det Samfund, i hvilket de paagældende politiske Begivenheder udspillede sig. Thi ligesom Erkendelsen af Vekselspillet mellem Samfundets økonomiske, sociale, kulturelle og politiske Forhold er en nødvendig Forudsætning for et Forsøg paa en Forstaaelse af Nutiden, ligesaa vigtigt er det ved en Betragtning af fortidige politiske Begivenheder at søge at klargøre sig, hvilke Samfundsforhold der laa til Grund for og formede de paagældende politiske Begivenheder. Et Lands Forfatning og en Landsdels politiske Udvikling lader sig ikke anskueliggøre ved blot formelle og statistiske Betragtninger, men en Betragtning af Samfundsforholdene som Helhed maa være en nødvendig Forudsætning.

Som en Indledning til og Ramme om den egentlige Beskrivelse af

Valgene paa Fyn i 1848 maa det derfor synes nødvendigt i de allergroveste Træk at forsøge at give et Billede af det fynske Samfund ved 1848.

Det arkivalske Stof til en Beskrivelse af de fynske Valg i 1848 findes hovedsageligt i Rigsarkivet, i Rigsdagens Arkiv og i Landsarkivet for Fyen i Odense.

De vigtigste Arkivalier i Rigsarkivet er Journalsagerne til Rigsdags-Journalen (1848—69). I Aaret 1848 sorterede Sager angaaende Folkerepræsentationen under Justitsministeriet, indtil 1. Juni under dets 1ste Departement, derefter under 2det Departement. Fra 1. Januar 1849 overgik disse Sager til det nyoprettede Indenrigsministeriums 1ste Departement. I disse Departementers Ekspeditionskontorer førtes Rigsdags-Journalen, i Datiden benævnt Stænder-Journalen, idet den betragtedes som en Fortsættelse af Danske Cancellis Journal over Stændersagerne; i det følgende vil Sager, registreret i denne Rigsdags-Journal, blive betegnet som St.J. Nr.

I Rigsdagens Arkiv findes bl. a. de originale Valgbreve, der af de lokale Valgbestyrelser medgaves Rigsforsamlingsmedlemmerne som Legitimation. Disse Aktstykker, som er Valgenes retsforbindende Dokumenter, findes alle bevaret.

Medens Rigsdagens Arkiv som Institutionsarkiv og Rigsarkivet som Samlingssted for Centraladministrationens Papirer synes at være i Besiddelse af alle vigtigere Aktstykker, der i Forbindelse med Valgene i 1848 blev tilstillet Rigsdagen og Centraladministrationen, er de lokale Arkivalier kun i ringe Omfang bevaret op til Nutiden. Først i nyere Tid har de lokale Myndigheder faaet nogenlunde velordnede Arkivforhold. De gamle Sogneraadsarkiver er for en meget stor Dels Vedkommende gaaet til Grunde. Og dette Forhold er saa meget mere beklageligt, som netop en Undersøgelse af Valgene i 1848 i høj Grad burde bygge paa de lokale Aktstykker, eftersom de vigtigste Kilder er de enkelte Kommuners Fortegnelser over de valgberettigede og over Vælgernes offentlige Stemmeafgivning.

Der er dog i denne Forbindelse næppe Tale om nogen særlig „Vandalismen i Fyen“. Ved Hjælp af de bevarede Protokoller og andre Valgpapirer navnlig fra Odense og Rudkøbing Raadstuearkiver og fra enkelte Sognearkiver er man i Stand til at skaffe sig en illustrerende Indsigt i de med Valgene forbundne Aktstykker.

Efter Anmodning fra Rigsforsamlingens Grundlovskomit  (St. J. 122) lod Indenrigsministeriet i et Cirkulære af 2. Januar 1849 (St. J. 121) Amtmændene indsamle og indsende alle de kommunale Valgprotokoller, der havde været benyttet ved Valgene den 5. Oktober 1848. Da Kommunerne imidlertid agtede at benytte Protokollerne igen ved Valgene i 1849, afleverede Rigsforsamlingen (St. J. 150), bl. a. efter Anmodning fra Herredsfogeden paa Langeland (St. J. 145) og Amtmanden over Svendborg Amt (St. J. 153), igen til de enkelte Kommuner disse Protokoller, hvoraf desværre kun et Mindretal er bevaret til Nutiden.

Lykkeligvis naaede Valgprotokollerne dog i visse Henseender at blive statistisk gennemgaaet og behandlet, medens de i Foraaret og Sommeren 1849 opbevaredes i København (St. J. 135). Den vigtigste trykte Kilde til 1848-Valgenes Historie er derfor den af Finantsministeriet i 1849 som 17. Hefte i Statistisk Tabelværks ældste Række udgivne: Tabellarisk Fremstilling af indtegnede Vælgere til Rigsforsamlingen i Kongeriget Danmark i 1848.

Af andre hel- og halvofficielle trykte Kilder til Valgenes og Tidens Historie skal nævnes Hof- og Statskalenderen, Ny Collegialtidende, Departementstidende, Kolderup-Rosenvinges Lovsamling og Algreen-Ussings Reskriptsamling.

Uundværlige Kilder er ligeledes Tidens Presse, de ledende københavnske Blade „Berlingske Tidende“, „Fædrelandet“ og „Almuevennen“ og de lokale „Fyens Stiftstidende“, „Fyens Avis“ og „Svendborg Amtstidende“.

Idet der i øvrigt henvises til Litteraturfortegnelsen, skal her blot bemærkes, at Tidens ledende Politikere og Embedsmænd er beskrevet i Dansk biografisk Leksikon, navnlig dets første Udgave, og at Lev-

nedsbeskrivelser over samtlige danske Parlamentarikere siden 1848 vil fremkomme i Rigsdagsbibliotekar Elberlings store biografiske Værk, der staar foran sin Udgivelse.

Hvad den specielt fynske Litteratur angaar, kan i Almindelighed henvises til den lokale topografiske Litteratur og til de fynske historiske Tidsskrifter: Samlinger til Fyens Historie og Topographie, 1861—90, Svendborg Amt, Aarsskrift for Svendborg Amts historiske Samfund, 1908—37, Aarbog for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter, 1913—38, Fynsk Hjemstavn, 1928—39, og Fynske Aarbøger, udgivet af Historisk Samfund for Fyns Stift, 1939 ff.

FORUDSÆTNINGERNE

Fyns Land og Folk.

Ved Midten af det 19. Aarhundrede omfattede de fynske Landsdele Hovedøen, Taasinge og Langeland med tilliggende Smaaøer. Først efter Wienerfreden i 1864 overgik Ærø fra Hertugdømmet Slesvig til Kongeriget Danmark og lagdes administrativt under Fyns Stift og Svendborg Amt. Ærø havde dog i ældre Tid administrativt været knyttet til Fyn, ligesom Ærøboerne, Alsingerne, Lollænderne og Falstringerne med nære folkelige og sproglige Baand var knyttet til Fynboerne og Langelænderne. Alle disse søværts forbundne Landomraader havde ved Reformationen og i over halvtredie Aarhundrede derefter været samlet under Odense Bispestol. Hertil kom oprindelig yderligere det til Hertugdømmet Slesvig hørende tyske Landskab Fehmarn ved Østersøens Sydkyst, der dog udskiltes i det 16. Aarhundrede. I 1681 udskiltes Lolland-Falster i verdslig Henseende fra Fyn med egen Stiftsbefalingsmand og i 1803 i gejstlig Henseende med egen Biskop. Smaalandene, der i mange Henseender havde Træk fælles med navnlig Sydfyn og Langeland, viste ogsaa i den politiske Udvikling og især ved Valgene i 1848 det samme Billede som de gamle Landsdelsfæller. Als og Ærø, der siden Middelalderen havde været Dele af Hertugdømmet Slesvig, men altsaa i gejstlig Henseende henhørte under Fyns Bispestol, udskiltes i 1819 som et særligt Bispe-

dømme, men vedblev for Kirke- og Skolesagernes Vedkommende at sortere under Danske Cancelli i København, skønt Landsdelene i alle andre Henseender administreredes af det tyske Slesvig-Holsten-Lauenborgske Cancelli i København og af Hertugdømmernes Statholder og Regering paa Gottorp.

Ved Folketællingen i 1845 havde Fyns Stift, Fyns og Langelands Provinser, 182.760 Indbyggere mod 100 Aar senere, i 1945, 366.592; hertil kom i 1945 paa Ærø, Halmø m. v. 10.729 Indbyggere. I 1845 havde Kongeriget Danmark 1.350.327 Beboere, Hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg 889.750 og Bilandene, nemlig Færøerne, Island, Grønland, Vestindien, Guinea og Ostindien, ca. 190.000, i alt for hele den danske Stat knap 2,4 Millioner Undersaatte. Den største By i Kongens Riger og Lande var København, der paa sit snævre Terræn inden for Voldene rummede 126.787 Borgere. Derefter fulgte Altona ved Hamburg med ca. 30.000, Flensborg med 15.000, Kiel med 13.000, Slesvig med 12.000, Rendsborg med 11.000 og — som den største af Kongerigets Byer uden for Hovedstaden — Odense med 10.238 Indbyggere. Af de øvrige fynske Købstæder havde Svendborg 3.858 og Bogense som den mindste 1.419 Beboere. Af betydeligere bymæssige Bebyggelser uden for Købstæderne var der kun Troense paa Taasinge og Tranekær paa Langeland. I Egeskov holdtes store Markeder, og i Falsled Nordvest for Faaborg var der en mindre Ladeplads. Det største Herred paa Fyn var Salling med et Folketal paa næsten 20.000, det mindste Skam med knap 4.400. Det største Landsogn var Vissenbjerg med ca. 2.900, det mindste Højrup i Skam Herred med knap 200 Indbyggere. Fyns Stifts 182.760 Indbyggere i 1845 var fordelt med 98.936 i Odense Amt og 83.824 i Svendborg Amt.

Befolkningstætheden i de danske Hovedlande, det vil sige Kongeriget og de tre Hertugdømmer, var 2.070 Individder pr. geografisk Kvadratmil, i Landdistrikterne alene 1.675. Det tættest befolkede geografiske Omraade var Ærø med over 6.000 Indvaanere paa Kvadratmilen. Regner man kun Kongeriget og ser bort fra de tættere befolkede Hertugdømmer, naar man ned paa henholdsvis 1.855 og

1.478. Inden for Kongeriget var, bortset fra Amager, Langeland den tættest befolkede Provins med 3.193 Indbyggere pr. Kvadratmil, 2.839 i Landdistrikterne alene. I Befolkningstæthed fulgte derefter, efter Møn, den fynske Øgruppe, hvor der levede 2.856 Personer pr. Kvadratmil, paa Landet alene 2.412. Til Sammenligning kan anføres, at i Nørrejylland var de tilsvarende Tal kun 1.215 og 1.082. Landdistrikternes Befolkningstæthed i Odense og Svendborg Amter var næsten lige, 2.442 og 2.453; den samlede Tæthed for By og Land under et derimod 2.941 og 2.820. I hele Kongeriget androg Bybefolkningen, København inklusive, ca. 21 pCt., paa Fyn ca. 19 pCt., paa Langeland ca. 13 pCt.

Den meget stærke Befolkningstilvækst i Aarene 1801—40 havde for hele Kongeriget andraget 38,60 pCt., 36,23 for Byerne og 39,22 for Landdistrikterne. Langt den stærkeste Tilvækst havde — bortset fra Møn og visse jyske Distrikter — fundet Sted paa Langeland og Fyn, hvor Befolkningen i det paagældende Tidsrum var steget med 43,56 pCt., 64,97 pCt. i Byerne og 40,21 pCt. paa Landet. Den kraftigere Bytilvækst skyldtes især Indvandring fra Land til By, navnlig til Odense, der som de øvrige Byer rummede forholdsmæssigt langt flere Kvinder og unge Mænd end Landdistrikterne. Befolkningens Vandring inden for Landdistrikterne var derimod af meget ringe Omfang. Af Odense Amts Landbefolkning i 1845 var saaledes 42,5 pCt. født i Beboelsessognet, 44,4 pCt. i et andet Sogn i Amtet og 5,3 pCt. i Svendborg Amt. I Forbindelse med det stigende Fødselstal kan det nævnes, at medens Forholdet mellem udenægteskabelige og ægteskabelige Barnefødsler i hele Kongeriget var som 1 til 8,77 — i Ribe Stifts Landdistrikter endog som 1 til 16,17 — var Fyns Stift absolut førende i Løstgighed med 1 til 5,88. Den fynske Frodighed viste sig ogsaa i Levealderens Længde, i hvilken Henseende Stiftet udviste de højeste Procenter for hele Landet, saavel for 25-aarige som for 50-aarige Mænd og Kvinder.

Hvad angaar de vigtige Faktorer i ethvert politisk Hændelsesforløb, Tid og Afstande, skal blot erindres om Datidens primitive Trafik-

midler og Nyhedsformidling. Jernbaner fandtes endnu kun i Holsten og siden 1847 mellem København og Roskilde. Storebæltsoverfarten kunde tage næsten en Dag ved daarlige Vejrforhold, Rejsen med Postvogn tværs over Fyn ligesaa, o. s. v. Det er saaledes typisk for Datiden, at et offentligt Borgermøde oppe i det fjerne Vendsyssel, paa Hjørring Raadstue, til Drøftelse af og Taksigelse for Forfatningsreskriptet af 28. Januar 1848, først fandt Sted den 22. Marts, paa et Tidspunkt, hvor Begivenheder, der fuldstændig væltede dette politiske Diskussionsgrundlag, nemlig det slesvig-holstenske Oprør og den danske Statsomvæltning, allerede havde fundet Sted i Rendsborg og København den 18. og 21. Marts.

De økonomiske Forhold.

De økonomiske Tilstande ved 1848 var i det store og hele præget af Opgang og Fremgang. Virkningerne af Krig og Krise i Aarhundredets Begyndelse var overvundet, og de tekniske Fremskridt inden for Landbruget kunde med de bedre Tider vinde Udbredelse i videre Kredse. Den begyndende Industrialisering og Handelens Opkomst fandt Sted i Samklang med Søtransportens Udvikling og de nye Jernbaneanlæg, især i Statens tyske Landsdele. Det danske Monarkis økonomisk mest fremskredne Landsdele uden for Hovedstaden var Hertugdømmerne, og netop med dem havde Fyn en livlig søværts Forbindelse.

Den økonomiske Forskel paa By og Land var meget stor. Handels- og Haandværkserhvervene var ved beskyttende Privilegier af forskellig Art knyttet til Byerne og inden for disse atter omgærdet indbyrdes af et Utal af næringsretlige Bestemmelser. Det hele Samfund kunde med sine økonomiske og sociale Standsprivilegier synes sat i Baase, det hele kunde synes opbygget saaledes, at alt Haandværk og Handel var Byernes Sag, alt Landbrug Landets. Men ser man nærmere til, vil man finde en Mængde Særbestemmelser, der gennemskar den erhvervsmæssige Dualisme, By og Land. Uden for Byerne fandtes en udbredt Landhaandværkerstand, og Landoverklassen nød for-

skellige Handelsprivilegier, ligesom Byerne drev en Del Landerhverv, og en Mængde mere velstaaende Byfolk var direkte økonomisk interesseret i Landbrugsdrift.

Det mest fremtrædende Element i Byernes økonomiske Liv var Laugene, Handels- og Haandværkskorporationerne. Alle Haandværkere og de fleste handlende og andre næringsdrivende stod med faa Undtagelser, Frimestre og andre særligt privilegerede, som Medlemmer af disse retligt beskyttede Næringsorganisationer, der øvede en stor Indflydelse paa Produktions- og Afsætningsforholdene. Den tekniske og sociale Udvikling havde dog i Aarhundredets Løb svækket Laugene en Del, og de i det smaa frembrydende industrielle Virksomheder hvilede ofte paa særlige personlige Privilegier.

Tidligere Tidens ofte patriarkalske Forhold mellem Haandværkslaugenes Mestre og Svende var med den begyndende Fabriksdrift især i de større Byer saa smaat ved at afløses af Arbejdsgiver-Arbejder-Forholdet.

Af de fynske Byer havde kun Odense nævneværdige industrielle Anlæg, bl. a. to Bogtrykkerier, ca. 30 Brændevinsbrænderier, et større Jernstøberi og den Brandtske Klædefabrik.

Ogsaa hvad Handelslivet angik, var Odense den førende fynske By, især efter at Staten havde forbedret Kanalforholdene; man maa betænke, at før Jernbanernes Bygning var praktisk talt al Engros-handel bundet til Søtransporter og dermed til Søkøbstæderne. For Odense som for de øvrige fynske Byer var den vigtigste Handelsvare Kornet, Landbrugets Hovedprodukt; især de sydfynske Byer, navnlig Assens, havde dog ved Siden heraf en vis Eksporthandel med levende Kreaturer til Nordtyskland.

Et Vidnesbyrd om Handels- og Skibsfartsforbindelsen med Udlandet havde man i de honorære Konsuler. Ved 1848 fandtes 2 Vicekonsulater i Odense, 3 i Nyborg og 5 i de øvrige Byer; i Nyborg naturligvis særligt paa Grund af Bælttolden.

Handelens og det hele Erhvervslivs Finansiering var endnu meget primitivt organiseret. Handelshusene nød for en stor Del vidtstrakte

Kreditter hos deres Forbindelser i Hamburg, Flensborg og København. Det stadige Ønske om en Filial i Odense af Danmarks eneste Bank, Nationalbanken i København, blev ikke trods Tilsagn imødekommet, og i 1846 oprettedes derfor paa Initiativ af odenseanske handlende og fynske Godsejere Fyens Disconto Kasse. Desuden virkede i Odense et privat Bankierhus. De faa Sparekasser, Fyens Stifts i Odense af 1832, Langelands i Rudkøbing af 1841 og Faaborgs og Nyborgs af 1847, var nærmest filantropiske Institutioner uden Betydning for Erhvervslivets Finansiering. Hvilken Rolle for Byerhvervenes Finansiering de fynske Storgodsejere, hvis Formuer sikkert langt overgik selv de bedst stillede Købstadsfolks, har spillet, synes ikke undersøgt, men at der paa dette Punkt har været et økonomisk Baand mellem By og Land tør sikkert antages.

Et andet Baand mellem By og Land var Købstadjorderne, der blev drevet fra selve Byerne. I Forbindelse hermed kan nævnes Landdistrikterne og Landsognene, der i forskellige administrative og andre Forhold stod i nærmere eller fjernere Forbindelse med Købstæderne.

Et for Land og By fælles Erhverv var Fiskeriet og Smaaskibsfarten, der paa Landet som Regel blev drevet i Forbindelse med Landbrug, i Byerne i Forbindelse med Haandværk.

Uden for Byerne, i de egentlige Landdistrikter, fandtes paa Fyn ved 1848 ingen Industrivirksomheder og Fabriksanlæg. Landhaandværket var derimod udbredt, ligesom de store Godser havde egne Haandværkere. Landhaandværket var imidlertid ganske i det smaa, i Odense Amt ved 1845 var saaledes 83,6 pCt. af Landhaandværkerne Mestre uden anden Medhjælp end Konens og Børnenes, og de fleste Vævere, Smede, Træskomagere, Tækkemænd o. s. v. drev oftest ved Siden af deres Haandværk et lille Brug eller gik paa Arbejde som Daglejere. Det maa i Forbindelse med Landhaandværket erindres, at Hjemmeindustrien og Husfliden tilfredsstillede næsten alle den jævne Landbefolknings Behov. De faa rede Penge, som den endnu udprægede Naturalhusholdning bragte i Bondens private Lomme, blev enten sparet op eller investeret i Driften. Behovene var færre og

enkler end i Nutiden. Hjemmeindustri og Husflid kunde tilfredsstille de fleste daglige Krav til Hjemmenes Udstyr, Beklædning m. v. Afgifterne til Godsejer, Krone og Embedsmænd erlagdes som Regel in natura.

De betydeligste og mest velstillede næringsdrivende paa Landet uden for den egentlige Bondestand var Møllerne og Kroejerne, der dog næsten alle drev Landbrug ved Siden af deres Hovednæring.

Det samme gjaldt Landdistrikternes offentlige Tjenestemænd, Præsterne og Lærerne, hvis vigtigste Indtægter hidrørte fra de til Embederne henlagte Jorder.

Af egentlige Jordbrugere levede paa Fyn ca. 15.000 Hovedpersoner, Godsejere, Gaard- og Husmænd, det være sig Selvejere eller Fæstere, med dertil knyttede ca. 75.000 Koner, Børn, Tyende og andre Medhjælpere. Hertil kom ca. 5.000 Daglejere o. lign., hvis Hovederhverv var Landbrugsarbejde for andre, med dertil knyttede ca. 15.000 Koner og Børn. Yderligere var der saa de mange Landhaandværkere og andre, der alle ved Siden af deres Hovederhverv havde en Plet Jord med Ko og Gris.

Landbrugets Hovedprodukt var Kornet. Kvægavlen og Dyrkningen af andre Markafgrøder var kun af mindre Betydning. Driftsformerne var endnu paa mange Punkter ret primitive, og de store Reforme, der paabegyndtes i Slutningen af det 18. Aarhundrede, var, hemmet af Krig og Krise, mange Steder endnu ikke fuldt gennemført. Mange Bønder havde dog i Løbet af 30erne og 40erne forstaaet at udnytte Provenuet af de stigende Korn- og Jordpriser og at indføre Driftsforbedringer og -omlægninger efter det Forbillede, som Godserne med deres af holstensk Landbrug inspirerede Reforme afgav.

For at danne sig et nogenlunde rigtigt Billede af det egentlige Landbrugs Kaar maa man foruden de egentlige Produktionsforhold søge at klargøre sig Besiddelses- og Brugsforholdene, i statsøkonomisk Henseende Modsætningen mellem det privilegerede Hartkorn med de mindre offentlige Byrder og det upriviligerede Hartkorn med de fulde offentlige Byrder, i privatøkonomisk Henseende Modsætningen mellem

de selvejede og arvefæstede Gaarde og Huse med deres „frie“ Bønder og de fæstede og lejede Gaarde og Huse med deres „ufrie“ Bønder.

En Byrde for det mindre Landbrug i Forhold til Godserne var det forholdsmæssigt større Skattetilsvær. Landbrugsjorden var inddelt i uprilegeret og prilegeret Hartkorn. Til det prilegerede Hartkorn hørte foruden visse andre Jorder navnlig de oprindelig Adelen tilhørende Sædegaarde med større eller mindre Tilliggende, uanset om de stadig var i adelig Besiddelse eller ved Bortsalg var overgaaet til borgerlige Proprietærer, og uanset om alt Hartkornet blev drevet under selve Hovedgaarden. Af prilegerede Sædegaarde fandtes i Odense Amt 53, i Svendborg Amt 50; navnlig i de godsrige Baag, Gudme og Salling Herreder. De prilegerede Gaarde var næsten alle oprettet til Majorater. Af Grevskaber fandtes Wedellsborg, Gyldensteen, Roepstorff, Muckadell, Brahesminde og Langeland og af Friherskaber Holckenhavn, Scheelenborg, Brahetrolleborg, Lehn og Holstenshus. Til disse 11 Lensbesiddelser, der foruden Hovedgaardene omfattede Avlsgaarde, Bøndergods og andre Herligheder, kom bl. a. 18 Stamhuse. Foruden Hartkornsprilegiet tilkom der Godsejerne forskellige andre Lettelser i de offentlige Byrder.

Af samtlige Brugs Areal androg Hovedgaardene paa Fyn og Langeland 10,9 og 13,8 pCt., mod 9,4 pCt. for hele Kongeriget, Selvejergaarde og Præstegaarde 35,9 og 12,5 mod 40,0 pCt., Arvefæstegaarde med Salgs- og Panteret 0,9 og 2,7 mod 10,0 pCt., samt Fæstegaarde og Huse 50,9 og 69,5 mod 39,0 pCt. Antallet af store Brug paa 12 Tdr. Htk. og derover var ca. 250. Af mellemstore Brug, Bøndergaarde med 1—12 Tdr. Htk., fandtes ca. 9.200, mod i Dag ca. 12.000, med i alt 45.000 Tdr. eller ca. 75 pCt. af det samlede Hartkorn. Gaardenes Gennemsnitsstørrelse laa paa 6,25 Tdr. Htk., de 50 pCt. af Gaardene laa i Gruppen 4—8 Tdr. Htk. Ca. Halvdelen af disse Gaarde var i Fæste, flest naturligvis paa Godsdistrikterne, navnlig Langeland. Af de mindste Brug, Husene med under 1 Td. Htk. eller umatrikuleret, fandtes i alt ca. 15.300, deraf ca. 6.600 i Selveje eller Arvefæste, ca. 8.700 i Fæste eller Leje.

Medens alle Fæstegaardene ejedes af Godsejere eller Bykapitalister, ejedes i Odense Amt ca. 30 pCt. af Fæste- og Lejehusene af Gaardmænd, i Svendborg Amt, lavest for hele Landet, kun 10 pCt.

I 1844 var endnu 1.200 fynske Bøndergaarde fuldt hoveripligtige, ca. 1.100 delvist. Overalt var Hoveriet dog bestemt, og Afløsningen skred fremad. Saaledes var i 1847 Gaardsmandshoveriet i det væsentlige afskaffet f. Eks. paa de store langlandske Godsomraader, paa Taasinge, paa Brahetrolleborg, Broholm, Holstenshus, Langesø og Wedellsborg. Endnu hvilede i 1847 dog hele eller delvise Hoveripligter paa Fæstegaardmændene under f. Eks. Erholm, Einsiedelsborg, Frederiksgave, Gyldensteen, Hvidkilde, Hesselager, Holckenhavn, Mullerup, Rygaard og Scheelenborg. Husmandshoveriet var derimod endnu overalt fremherskende, og baade Gaard- og Husfæstere var Jorddrotten en Mængde Afgifter og Pligter af økonomisk Karakter skyldige, ligesom alle Bønder, baade Gaardmænd og Husmænd, det være sig Selvejere eller Fæstere, havde adskillige Natural- og Arbejdsforpligtelser over for det offentlige foruden Skatterne.

De sociale Forhold.

I et saaledes økonomisk differentieret Samfund maatte dets Medlemmers sociale Vilkaar, ogsaa betinget af de meget store kulturelle Forskelligheder, blive af meget forskellig Art. Især i Landdistrikterne maatte de skarpe økonomiske Skel sætte sig sociale Spor. Den økonomiske og sociale Ulighed mellem Greven og hans fattigste Daglejer var af en Karakter, man næppe kan forestille sig i Dag. I Byerne var der vel ogsaa vide sociale Afstande, men dog næppe af saa uoverstigelig en Karakter som i Landdistrikterne. I Byerne levede man tættere op ad hinanden, Mulighederne for den enkelte var større, og navnlig forenedes alle Byboer, høje som lave, i Foragten for de simple Bønder.

Det førende sociale Element i Byerne var Embedsstanden, hvortil ogsaa de privatiserende Akademikere, Læger, Apotekere, Sagførere m. v. regnedes. Embedsstandens førende Lag var Retsbetjentene, By-

fogder og Herredsfogder, der som Underøvrigheds personer stod i Spidsen for hele den civile Administration, var Politimestre, offentlige Anklagere og Dommere ved Underretterne; næsten alle Retsbetjentene var nu latinske Jurister, og deres Embeder var ved Sammenlægninger og andre Forbedringer blevet vel aflagte. Byernes lærde Embedselement var Præsterne, der takket være Byernes Vækst i 30erne og 40erne næsten overalt sad godt i det. En akademisk Lærerstand fandtes kun i Odense, hvor der til Kathedralskolen var knyttet Adjunker og Overlærere, som Regel Teologer og Filologer; den lærde Skole i Nyborg var blevet nedlagt i 1838. Medens det lærde Skolevæsen stod selvstændigt ved Siden af Kirken, var saavel Borger- som Almueskolevæsenet underlagt Gejstlighedens Styre og Tilsyn, og de overordnede Lærere i Borgerskolerne var hyppigt Teologer. Den egentlige Lærerstand, Seminaristerne, nød i Byerne ikke megen Anseelse og var oftest for økonomisk slet stillet til at kunne føle sig socialt ligestillet med de højere Tjenestemænd. De danske Jurister derimod, hvis Uddannelse vel næppe kunde betragtes som fornemmere end Seminaristernes, havde hyppigt gennem deres Prokuratorforretninger forstaaet at blive velstaaende Borgere, der nød megen Agtelse i Handels- og Haandværkerstanden og havde stor Indflydelse i Byernes offentlige Liv.

Et særligt Embedselement, Officerer, Underofficerer og andre, havde Odense og Fæstningen Nyborg i de store Garnisoner, der var kasereret dør, 6. Dragonregiment i Odense og 3. Jægerbataillon i Nyborg. Officererne var for en stor Del adelige og drev livlig Selskabelighed med Byernes højeste Embedsstand og den omkringboende Landadel. I Nyborg residerede ogsaa Amtmanden over Svendborg Amt. Odense, Landsdelens Hovedstad, var Sæde for Stiftamtmanden og Biskoppen, men sit særligt fornemme sociale Præg fik Byen ved Gouvernementet.

Da Prins Christian (den Ottende) Frederik i 1814 havde maattet tage Afsked med sit kortvarige norske Kongedømme, havde Frederik den Sjette ønsket Fætterten af Vejen og havde derfor udnævnt ham

til kommanderende General over Fyn, Langeland og Nørrejylland samt Gouvernør i Fyn med Embedssæde i Odense. Christian (den Ottende) indrettede sig vel paa Slottet i Odense med sin tidligere Statssekretær i Norge, C. H. v. Holten, som Gouvernementssekretær, men han foretrak dog oftøst i de følgende Aar at opholde sig i København. Christian den Ottendes Søn, Kronprins Frederik (den Syvende) Carl Christian, der i 1840 efter Faderens Tronbestigelse — ved hvilken Odense fremsendte en i Modsatning til andre Byer meget loyal og pietetsfuld Adresse — fik overdraget Gouvernementet, tog derimod næsten fast Ophold i Odense eller, om Sommeren, paa Frederiksgave (Hagenskov) ved Assens. Til Gouvernementet knyttedes en Embedsstab med en Gouvernementssekretær, en Fuldmægtig og en Kopist samt en Hofstab med en Hofchef, en Kabinetssekretær og Adjutanter af Søetaten, Kavalleriet og Infanteriet. Et saadant Miniaturehof satte naturligvis sit sociale Præg paa Byen. Kronprinsen blev Æresborger 1845, Præsæs i Fyens Stifts litteraire Selskab m. v. Byen blev „Etatsraadernes By“.

Ved Siden af Hoffet og den højere Embedsmandskreds var i Odense Handels- og Fabrikantstanden socialt toneangivende. Gennem Borgerrepræsentationen og de to borgerlige Raadmandspladser i Magistraten forstod disse Kredse og de bedrestillede Laugshaandværkere som Repræsentanter for Byens Grundejere at gøre sig socialt gældende jævnsides med Embedsmændene. Familier som Hempel, Milo og Brandt var landskendte.

I de andre fynske Byer fandtes vel indflydelsesrige og velstaaende Handels- og Haandværkerkredse som f. Eks. Bruun i Assens og Ploug i Faaborg, men baade det økonomiske og sociale Niveau var dog betydeligt lavere. Til Gengæld var de mindre Byers Borgerskab betydeligt mere ensartet og uden de Klasse modsætninger, der var ved at opstaa i Odense, hvor en ufaglært Fabriksarbejderklasse var under Dannelse.

Lavest i Samfundet stod de fattige. Mange af dem var i Byerne anbragt i Fattighuse eller Forsørgelses- og Arbejdsanstalter. Her fand-

tes Samfundets Udsbud og de arbejdsu villige, Tiggerne, de moralsk defekte, de uforskyldt nødlidende, Enker, forældreløse Børn, kronisk syge, Invalider, gale o. s. v. i en uskøn Forvirring. De beskæftigedes her med forskelligt Arbejde eller bortliciteredes til Arbejde ude i Byen. Andre Stakler nød Natural- eller Pengeunderstøttelser fra den offentlige Fattigadministration eller fra den private Filantropis milde Stiftelser og Legater.

Paa Landet fandtes kun faa Steder egentlige Fattig- og Arbejdshuse, men de fattige, altsaa indbefattet vore Dages Alders- og Invaliderentemodtagere, anbragtes af Fattigvæsenet ofte mod Betaling i Gaarde og Huse, saafremt de ikke kunde forblive i deres egne Huse og Hytter. Sognene førte indbyrdes utallige Retstrætter om Forsørgelsespligten over for de fattige; først efter fem Aars Ophold fik en Tilflytter Forsørgelsesret i Kommunen, og Personer, der indtil da ikke kunde holde sig klar af Fattigvæsenet, blev ofte bortvist og hjemsendt til deres egen Forsørgelseskommune. Bestemmelserne i Fattigloven var vel for sin Tid ret humane og den centrale Administration i København ligesaa, men de lokale Fattigkommissioner, fra 1841 Sogneforstanderskaberne, forstod som Regel at fortolke Bestemmelserne saa strengt og snævert som muligt. Gaardmændene, hvoraf Fæsterne selv stod i et socialt og økonomisk kraftigt Underordningsforhold opadtil, skulde nok vide nedadtil at lade de socialt og økonomisk laverestillede føle Afstanden. Gaardmændenes strenge Skatteborgersynspunkter over for Landdistrikternes daarligst situerede stod hyppigt i Modsætning til Embedsmændenes og de større Landejendomsbesidderes mere humane Synspunkter.

De socialt ringest stillede i Landdistrikterne var, foruden de fattigforsørgede, Indsidderne. Inderster eller Indsiddere var et flertydigt Begreb. Indersthuse var som Regel selvstændige Huse paa en Gaards Grund, eller Indsiddere var Folk, der boede til Leje paa Gaarde eller i Huse. Indsidderne var enten forhenværende Gaardmandsfolk paa Aftægt, Tyende i fast Tjenesteforhold, Arbejdsmænd, Smaahaandværkere eller Invalider, Enker og andre enligstillede.

Husmændene var socialt bedre stillet derigennem, at de dog raadede over egen Bolig, ejet, fæstet eller lejet. For de fleste Fæste- og Lejehusmænd var Forholdet det, at de under deres Hoveri eller Pligtarbejde paa Gaardene og Godserne var undergivet Hustugt og kunde udsættes for korporlige Revselsler. Samtidigt kunde de være undergivet Bestemmelser om, at de ikke uden Tilladelse af Godsejeren maatte beholde voksne Børn i Hjemmet og ikke maatte yde Forældre og Svigerforældre Husly paa deres gamle Dage.

Gaardmændenes sociale Stilling var langt bedre. De fleste Steder var som nævnt Hoveriet afløst, men mange Fæstebønder maatte dog endnu taale Indskrænkninger i deres Rettigheder, Byrder der oprindelig havde haft økonomiske Aarsåger, men som nu oftest føltes kun som sociale Rettighedskrænkelse, saa meget mere som store Dele af Gaardmandsklassen, Selvejeré som Fæstere, takket være de stigende Kornpriser og de bedre Tider i 40erne efterhaanden var blevet forholdsvist velstaaende Folk, socialt anerkendte i det offentlige Liv gennem Indsatsen i Stænderforsamlingerne, i Amtsraad og Sogneforstanderskaber og ved forskellige kommunale Ombud. Et typisk Billede paa de sociale Forhold er Kl. Berntsens Beretning om hans Fader som „fri Bonde“, om hvorledes Kammerherren maa sige „De“ til Ejeren af den tidligere Fæstegaard og tage Hatten af og bede om Tilladelse til at jage paa Selvejerens Marker og først faar Lov efter at have maattet indrømme en Betaling herfor; i Fortællingen ser man tydeligt det negative Billede af Fæsteren og Jorddrotten.

Den tungeste sociale Uretfærdighed for Bondestanden var Værnepligten, som kun hvilede paa Landbrugets Under- og Mellemlasser, medens Godsejerstanden, alle studerte Personer, inkl. Lærerne, og alle Byfolk, uanset Rang og Stand, gik fri. Tjenesteudskrivningen skete dog paa Sessionerne, ikke efter Godsejernes Tykke.

Skolelærerne var som Regel udgaaet af den Befolkning, de kom til at virke iblandt, var ofte yngre Gaardmandssønner og stod derfor paa mange Maader Befolkningen nær, om end saavel den megen Lærdom som de ofte kun fattige Skolelodder til Tider kunde skabe Afstande.

Præsterne, der ikke blot ved den rent kirkelige Gerning, men navnlig som den kommunale Administrations Ledere dengang kom i langt intimere Berøring med Sognebørnene end altid i vore Dage, indtog en absolut social Særstilling. De var vel høj lærde, men gennem Præstegaardsjorderne ogsaa i saglig Kontakt med Bondebefolkningen.

En Samfundsklasse paa Overgangen mellem By og Land var de borgerlige Proprietærer, ofte Prokuratorer eller større erhvervsdrivende fra Byerne, der havde anbragt Penge i Landbruget i Kriseaarene i 20erne. Paa nogenlunde samme sociale Trin stod Godsforvalterne, der som danske Jurister og ofte som Udøvere af Lensbesiddernes forskellige juridiske Beføjelser udgjorde en Mellemting mellem Landbrugere og Embedsmænd.

Landdistrikternes øverste Klasse var Godsejerne, ofte adelige Majoratsbesiddere til Grevskaber, Baronier og Stamhuse. Socialt kunde kun de større Byers allerøverste Embedsstand maale sig med dem, økonomisk uhyre faa, om nogen Byfolk. Officielt og reelt, økonomisk, socialt og politisk var de Samfundets Overklasse.

De kulturelle Forhold.

Ogsaa i de kulturelle Forhold som i de økonomiske og sociale møder vi i Datiden langt større Klassemodsatninger end i Nutiden. Almueskolevæsenet paa Landet havde vel i 1814 faaet en for sin Tid forbilledlig Ordning. Men een Ting var Loven, en anden Praksis. De daarlige Tider havde forsinket Lovens Gennemførelse, og først fra 40erne kunde Skoleordningen siges at være nogenlunde udviklet. Kun blandt Landbefolkningens ældste kunde man træffe Folk, der knap kunde læse, men Skrive- og Regnekunsten beherskedes næppe ganske sikkert af alle. Af de i 1848 paa Fyn valgte Rigsforsamlingsmedlemmer havde saaledes en som voksen selv maattet lære sig at skrive. I vort parlamentariske Livs første Aartier stod Bonderigsdagsmændene ofte paa et ret lavt Dannelsesniveau i Forhold til de nationalliberale Akademikere, selv om Forholdene naturligvis ikke var her som i den preussiske Nationalforsamling af 1848, hvor ifølge

en samtidig ond Tunge i 6 af Medlemmerne skal have været fuldstændige Analfabeter, 50 næsten.

I Byerne stod Almueskolevæsenet vel oftest paa et noget mere udviklet Stade med mere gennemført Klassedeling og mere regelmæssig Skolegang, men her som paa Landet skadedes Undervisningen ved de mange Forsømmelser paa Grund af Børnenes Arbejde. Mellem Byernes Almueskoler og Borgerskoler skabte en blot ringe Betaling et dybt socialt Skel. I øvrigt fandtes i Byerne ofte private Skoler, saaledes i Odense fra 1837 Danmarks første Realskole. Af Latinskoler fandtes som nævnt kun een, Odense Kathedralskole. Dens Elever kom ikke blot fra Byernes og Landdistrikternes Overklasser, men ogsaa jævne Bondesønner, forberedt af den lokale Præst og senere støttet af Legatmidler eller af en lokal Godsejer, fandt her til Tider Adgang til den højere Undervisning.

Fra 1840erne begynder de tekniske Fagskoler at opstaa, Odense tekniske Skole 1844, det Bangske Landbrugsinstitut paa Hofmangsgave 1845. Grunden hertil var lagt gennem den bedre Folkeoplysning, der trods alt var blevet Resultatet af de store Skoletanker ved Aarhundredeskiftet, Tanker, der bl. a. paa Fyn var resulteret i Bernstorffsminde Seminarium paa Brahetrolleborg 1791—1826 og Skaarup Seminarium af 1803.

Typisk for det nye kulturelle Røre var de mange Folkemøder, der afholdtes i 40erne, og navnlig de stærke religiøse og folkelige Bevægelser i Almuen, saavel pietistiske som grundtvigianske. Og samtidig mærkede man, især i de af de religiøse Bevægelser vakte Bondekredse, en stigende Trang til Oplysning, der viste sig ved en øget Læseinteresse, ofte stimuleret af folkeligt interesserede Præster, en Trang, der snart skulde skabe Friskolerne og Folkehøjskolerne.

Nutidens vigtigste Oplysnings- og Underholdningsorgan, Aviserne, var endnu kun lidet udbredt. Af de københavnske Aviser naaede den konservative „Berlingske Tidende“ og det nationalliberale „Fædrelandet“ sikkert kun frem til faa Borgerhjem, Bondevennernes „Almuevennen“ til nogle Gaardmandshjem; saaledes havde „Almuevennen“

70 Abonnenter paa Langeland i Begyndelsen af 1848. Avisbehovet blev hovedsageligt dækket af de lokale „Fyens Stiftstidende“, „Fyens Avis“ og „Svendborg Amtstidende“, smaa firesidede Blade, der indtil 1849 var ene om at dække Stiftets Nyhedsbehov.

„Fyens Stifts kongelig allene privilegerede Adresse- og politiske Avis og Avertissementstidende“ blev udgivet i Odense og benævntes ofte efter Udgiverfamilien den Hempelske Avis. Tidenden var grundlagt i 1772 som „Kongelig Allernaadigst privilegerede Odense - Adresse - Contoirs Efterretninger“ og antog i 1852 det nuværende Navn „Fyens Stiftstidende“. I 1862 overgik „Fyens Stiftstidende“ til Familien Dreyer og blev Konservatismens fynske Hovedorgan. Avisen havde faaet sin Position under cand. theol. Søren Hempel, der som Bogtrykker og driftig Forretningsmand havde spillet en meget fremtrædende Rolle i Odenses offentlige Liv og bl. a. havde repræsenteret Byen i Roskilde Stænderforsamling 1835—36, 1838 og 1840 og været borgerlig Raadmand. Efter hans Død 1844 var Familiefirmaet og Avisen blevet overtaget af Sønnen Morten Hempel, hvis Interesser dog væsentligst var rettet mod Bogtrykkervirksomheden og Botanik, og som ikke deltog særligt aktivt i Avisens Redaktion eller det offentlige Liv. 1834—36, det moderne politiske Livs første Aar i Danmark, havde Hempels Avis været redigeret af Ove T. Thomsen. Thomsen havde været Amanuensis ved Universitetsbiblioteket i København og Journalist ved forskellige københavnske Blade. I 1836 købte han den Iversenske Avis, „Fyens Avis“, og gik hermed i Opposition til Hempel, skiftede Front i den Polemik, der gennem et halvt Aarhundrede stod mellem Odenses to Aviser, gav friske politiske Luftninger ind over Byen og i alle Tilfælde var til stor Underholdning for de to Avisers Læsere. Redaktionen af „Fyens Stiftstidende“ varetoges derefter 1836—46 af Digteren Carl Bagger, der imidlertid ved sin personlige Levemaade og ringe Arbejdsindsats bidrog til at svække Avisen. Bagers Efterfølger 1846—54, Nicolaus Seedorf, var derimod en dygtig og energisk Pressemand, men gavnede næppe „Fyens Stiftstidende“ ved sine radikale politiske Synspunkter; man oplevede her

det særegne, at en til offentlige Kundgørelser privilegeret Stiftstidende ikke var konservativ. Seedorf var Holstener, født i Itzehoe, uddannet i Kiel, Helstatsmand, i skarp Opposition til de National-liberale og nærmest radikal Bondeven.

„Fyens Avis, en politisk og Avertissements-Tidende“ var grundlagt 1780 under Navn af „Fyens Stifts Journal og Efterretninger fra begge Belterne“. Bladet gik ind 1868 og er ikke identisk med det fra 1872 udkommende Venstre-Blad „Fyens Tidende“. „Fyens Avis“ kaldtes efter Grundlæggeren, Bogtrykker Christian Iversen, den Iversenske Avis, men blev altsaa 1836 overtaget af Ove Thomsen fra „Fyens Stiftstidende“. Han ledede Bladet dygtigt, blev 1838 Borgerrepræsentant, var Repræsentationens Formand 1839—45, borgerlig Raadmand 1845—49 og Stændersuppleant i Roskilde 1844, og fik saaledes en vigtig Stilling i Byens Liv som i Tiaaret forud Søren Hempel. 1847 solgte Thomsen sin Avis til Johan Milo af Bogtrykker- og Forretningsfamilien Milo, der derefter udgav „Fyens Avis“ til dens Ophør i 1868. Thomsen blev 1849 Postmester i Assens og sad som fynsk Folketingsmand paa Rigsdagen 1849—52 og 1853—54. Redaktør for den Miloske Avis fra 1847 blev den nationalliberale Overlærer ved Kathedralskolen J. P. K. Sick, der gjorde Avisen til en politisk Af-lægger af „Fædrelandet“ i København, om end i en meget købstad-egoistisk Tone. Allerede den 2. Oktober 1848 overgav Sick Redaktionen til cand. jur. W. Koefoed. Sick, der var romansk Filolog, var 1839 blevet Adjunkt i Odense, fra 1844 Overlærer. Hans livlige politiske Interesse bl. a. for den slesvigske Sag førte ham efter flere forgæves Opstillinger 1864—66 ind i Rigsraadets Landsting som Repræsentant for Fyn.

„Svendborg Amts politiske Avis og Avertissements-Tidende“, den Assamske Avis, der udkom i Svendborg, var grundlagt af Bogtrykker Maximilian Assam 1842 under Navnet „Svendborg Amts-Tidende eller Syd-Fyens og Langelands Avis“. Assam, hvis fremmedartede Navn kan tyde paa en sydlig Herkomst — han skal have været Skærslippersøn af Taterblod —, var uddannet Typograf, nedsatte sig med

kongeligt Privilegium som Bogtrykker i Svendborg 1841 og forstod ved Flid at skabe sig en god Bogtrykkerivirksomhed. 1887 solgte han Bladet til Højrepartiet.

Som Aviserne dannede Overgangen mellem det kulturelle og politiske Liv og havde Opgaver som meningsdannende for Offentligheden virkede de endnu faa Foreninger og Organisationer. I Fyens Stifts patriotiske Selskab samledes de større Landbrugere for hele Stiftet. Siden 1844 mødtes regelmæssigt ligeledes Repræsentanter for Stiftets Købstæder, som Regel Borgerrepræsentanter, til Købstaddelegeretstævner, hvor man navnlig aftalte den fælles Politik paa Stænderforsamlingerne. Og i de efterhaanden mange Lokalafdelinger af det 1846 stiftede landsomfattende Bondevennernes Selskab mødtes de mindre Landbrugere, ikke blot Gaardmændene, men ogsaa Husmændene, til faglige og politiske Drøftelser.

De politiske Forhold.

De politiske og administrative Forhold paa Fyn og i hele Danmark ved 1848 er i mangt og meget den Side af Samfundslivet, der minder mest om Nutiden, i det mindste hvad de formelle Rammer angaar. Bortset fra det specielt fynske Gouvernement og bortset fra de særlige godsherrelige Patrimonialrettigheder er Administrationens formelle Opbygning i Dag, om end langt mere kompliceret, hvilende paa de store Kommunalreformer fra omkring 1840. Og ogsaa vore Dages politiske Liv har sine historiske Rødder i Stænderforsamlingerne fra 1830erne. Grundlov og Systemskifte er ikke Udtryk for Revolutioner, men for organisk Vækst ud fra det Grundlag, vi allerede finder i 1840erne.

Den øverste administrative Instans paa Fyn ved 1848 var Gouvernementet. Dets Beføjelser var vel ikke store og vidtrækkende, men gav dog Fynboerne en Fordel frem for de øvrige Landsdeles Beboere. Heri havde man jævnsides Stiftet en fælles provinsiel administrativ Overbygning, og herigennem kunde man hurtigere og mere indtrængende faa den fjerne københavnske Centraladministration i Tale.

Gouvernementssekretær var Justitsraad J. H. Wegener, der havde nær Forbindelse med Fyns offentlige Liv, bl. a. som knyttet til Fyens Stifts patriotiske Selskab; han blev siden, 1849—65, Amtmand over Bornholm. Gouvernementsfuldmægtig var Justitsraad C. F. A. Schlegel, der samtidig var Stiftskasserer. Kronprins-Gouvernørens Kabinetssekretær var Etatsraad H. M. V. Lunding, der efter Tronskiftet blev Danmarks første Statssekretær og Protokolfører i Statsraadet. Chef for Odensehoffet var den senere Generalmajor W. T. Oxholm til Taarnborg, der blev Frederik den Syvendes intime politiske Raadgiver, kongevalgt Medlem af Den grundlovgivende Rigsforsamling, Landstingsmand for Fyn 1849—53 m. v. Blandt Adjutanterne var den senere Minister, Captainleutnant i Søetaten C. L. C. Irminger.

Embedet som Stiftamtmand for Fyns Stift, Amtmand for Odense Amt og Formand for Amsraadene i Odense og Assens beklædtes siden 1843 af Kammerherre C. E. Bardenfleth, der var Ungdomsven af Kronprins-Gouvernøren og havde været Chef for Odensehoffet. Under Bardenfleths Rejser til Island 1845 og 1847 som kgl. Kommissarius ved den islandske Stænderforsamling, Altinget, havde Herredsfogeden i Bjærgø og Aasum Herreder, Hofjægermester, Kammerjunker H. H. Lüttichau, været konstitueret Stiftamtmand; han blev siden, 1855—57, Amtmand over Svendborg Amt og 1857—64 Overpræsident i København. Den øverste Embedsmand i Assens Amsraadskreds under Odense Amt var Amsforvalter, Overkrigskommissær S. C. de Klaumann, der indtil 1843 havde været Gouvernementsfuldmægtig. Amtmand over Svendborg Amt med Embedssæde i Nyborg var 1822—55 Kammerherre Fr. Sporon.

Men foruden disse kongelige Embedsmænd tilkom der fra gammel Tid Besidderne af Lensgrevskaberne og Lensfriherskaberne visse Amtmandsrettigheder paa deres Godser og Besiddelser under Lenet, ligesom de havde visse medfødte Beføjelser i den amtskommunale Administration, Amsraadet. Disse Overøvrighedsrettigheder paa Lenet tilkom ved 1848 Majoratsbesidderne Lensgreve J. H. E. Bernstorff-Gyldensteen paa Gyldensteen til Grevskabet Gyldensteen,

Lensgreve C. W. A. S. Wedell paa Wedellsborg til Grevskabet Wedellsborg, der var en dygtig, men konservativ Administrator, som vel havde afløst Hoveriet, men var imod Fæstegodsets Overgang til Selveje, Lensgreve A. C. Schaffalitzky de Muckadell paa Brobygaard til Grevskabet Muckadell, Lensgreve Preben Bille-Brahe paa Hvedholm til Grevskabet Brahesminde og Stamhuset Egeskov, der havde været blandt Stænderforfatningens Fædre, de „Oplyste Mænd“ af 1832, havde været Deputeret i Roskilde 1835—36 og var højt skattet af sine Bønder paa Grund af sin humane Godsadministration, Lensgreve C. J. F. Ahlefeldt-Laurvigen paa Tranekær til Grevskabet Langeland og Stamhusene Ahlefeldt og Lundsgaard, som havde haft Sæde i Roskilde Stænder i alle Samlinger fra 1835 til 1846, samt D. C. E. Greve Reventlow paa Brahetrolleborg til Friherskabet Brahetrolleborg, Lensbaron H. Holsten paa Holstenshus til Friherskabet Holstenshus, Lensbaron F. C. Holsten-Lehn-Charisius paa Hvidkilde til Friherskabet Lehn, Lensbaron C. F. E. Holck paa Holckenhavn til Friherskabet Holckenhavn og Lensbaron C. Iuel-Brockdorff paa Valdemars Slot under Stamhuset Thorseng til Friherskabet Scheelenborg. Af Lensbesidderne ved 1848 var kun Lensgreve C. A. Petersdorff paa Einsiedelsborg til Grevskabet Roepstorff uden denne Overøvrighedsbeføjelse.

I Modsætning til den civile var derimod den gejstlige Overøvrighed samlet paa een Haand, hos Stiftsøvrigheden i Odense, Stiftamtmanden og Biskoppen. Fyns Biskop var Dr. N. Faber, der var født i Odense og før sin Præstegerning havde haft en usædvanlig Karriere som Handelsmand. Som Biskop siden 1834 gjorde han en stor Indsats i Stiftet med Præstekonventer, ved sin betydelige Interesse for Skolevæsenet og navnlig ved sin Kamp mod Lægmandssværmeriet, de gudelige Forsamlinger, Opvækkelsen, Gendøberne m. v. Biskop Faber døde i Maj 1848 og efterfulgtes først i December af Monrads Forgænger i Lolland-Falsters Stift, Dr. P. C. S. Gad, der havde været Formand i Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug, var Svoger til Politikereren, Professor H. N. Clausen og var Studiekammerat til de

aandeligt og politisk interesserede fynske Præster Vilh. Birkedal og K. F. Viborg. Biskop Fabers Søn, Adjunkt C. G. V. Faber ved Odense Kathedralskole, blev 1861—64 Odenses Folketingsmand.

Underøvrighedsmyndigheden var i Byerne henlagt til Magistraterne, paa Landet til Herredsfogderne; men ogsaa i Underøvrigheds-sager havde Lensbesidderne visse Rettigheder.

Kun i Odense Bys Magistrat indgik et folkeligt Element, to borgerlige af i alt fem Medlemmer. Lederen af Odense Magistrat var den kgl. Borgmester, Etatsraad C. Estrup, en Farbroder til den senere Konseilspræsident. Estrup havde tidligere været Borgmester i Kolding og havde været kongevalgt Medlem af Viborg Stænder 1836—46. Første og anden kongelige Raadmand var Byfogeden og Politimesteren, Kammerjunker G. N. de Klaumann, og By- og Raadstue-skriveren, Justitsraad F. A. Schönheyder. Som borgerlige Raadmænd virkede den ovenfor omtalte Redaktør Ove Thomsen og Klædefabriquer P. L. Brandt. Brandt var født i Byen, havde lært Farveri og Tekstilfabrikation i København, Berlin og Westphalen, før han i 1834 overtog Familievirksomheden, som han 1840 flyttede til en stor Gaard paa Klingenberg. Han havde været Borgerrepræsentant siden 1842, Borgerrepræsentationens Formand og fra 1844 Raadmand. Til Kronprins-Gouvernøren stod han i et nært personligt Forhold.

De øvrige Byers Magistrater bestod kun af kongelige Embedsmænd, i Assens, Faaborg, Svendborg og Rudkøbing af to Medlemmer, Fogeden og Skriveren, i Nyborg, Kerteminde, Bogense og Middelfart kun af een Person, Byfogeden, der tillige var Byskriver. Byfogeden i Assens, Justitsraad A. P. F. Buchwald, blev siden Folketingsmand for Assenskredsen 1858—59. Svendborgs Byfoged, Kammerjunker J. C. v. Jessen, blev senere Indenrigsminister 1859—60, Justitsminister 1860 og var Folketingsmand for Svendborg 1858—64 samt Medlem af Landstinget 1866—84.

Af rene Landjurisdiktioner, bortset fra de adelige Birker, fandtes kun fire. De øvrige Landdistrikter var forenet med Byembederne.

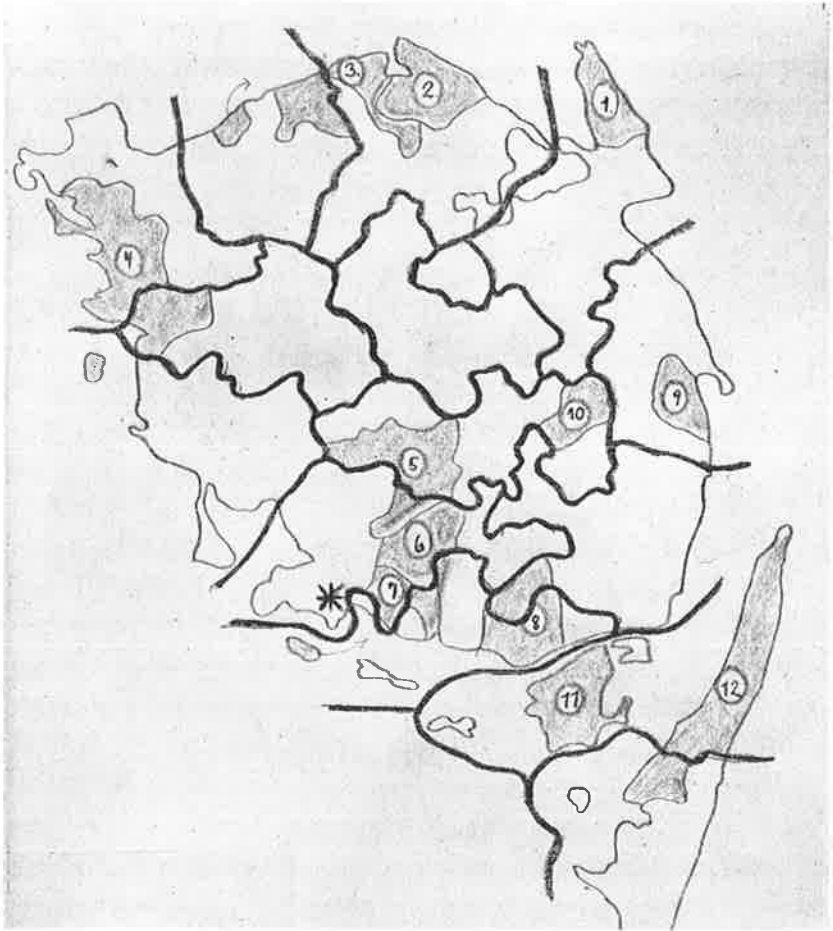
Herredsfogeden i Odense Herred, Fyns og maaske Landets bedste Embede, var Etatsraad C. F. E. W. Knudsen, der 1844 som Suppleant havde givet Møde i Roskilde Stænder. Hans Kollega i Aasum og Bjærgø Herreder var den ovenfor nævnte Kammerjunker H. H. Lüttichau.

Af adelige Birker var der 12, nemlig diverse Sogne under samtlige Grevskaber undtagen Brahesminde, under alle Baronierne og under Stamhusene Thorseng og Ravnholt. Besidder af Stamhuset Ravnholt var Kammerherre C. Sehestedt-Juul, en fremragende Landmand og fremtrædende Person i Fyns offentlige Liv, Medstifter af og Formand for Fyens Stifts Brandassurance Selskab, Medstifter af Discontokassen, Medlem af Odense Amtsraad og Stænderdeputeret 1842 og 1844. Ved Birkerne var ansat Birkedommere, men Embederne var som Regel kun smaa, og de fleste Dommere ernærede sig ved Siden heraf som Prokuratorer og Godsforvaltere. (Kort I.)

Jævnside denne statslige Administration fandtes det kommunale Selvstyre, som det var blevet moderniseret i Byerne i 1837 og organiseret i Landdistrikterne ved Landkommunalanordningen af 13. August 1841.

I Købstæderne fandtes grundejervalgte Borgerrepræsentationer, i Odense med 18 Medlemmer, med selvvalgte Formænd. Formand for Odenses Borgerrepræsentanter var i 1848 Grosserer N. W. Petersen, der især i de kommende Aar kom til at spille en meget stor Rolle i Byens Liv og som fik Sæde i Rigsraadet 1856—63 og i Landstinget 1866—94.

I Landdistrikterne var der Amtsraad og Sogneforstanderskaber, bestaaende af selvskrevne Embedsmænd og større Landejendomsbesiddere samt af Repræsentanter valgt af den bedrestillede Gaardmandsstand. I Amtsraadene, et for hvert af Fyns tre Amtsdistrikter, var Amtmanden Formand og Forretningsfører for Amtskommunen, i Sogneforstanderskaberne, et for hvert Pastorat, var Sognepræsten Formand og Forretningsfører for Sognekommunen. Hertil kom yderligere i den lokale Sogneadministration, foruden de i Forbindelse med

Kort I. Adelige Amts- og Birkerettigheder

1. Baroniet Scheelenborg	7. Baroniet Holstenshus
2. Grevskabet Roepstorff	8. — Lehn
3. — Gyldensteen	9. — Holckenhavn
4. — Wedellsborg	10. Stamhuset Ravnholt
5. — Muckadell	11. — Thorseng
6. Baroniet Brahetrolleborg	12. Grevskabet Langeland

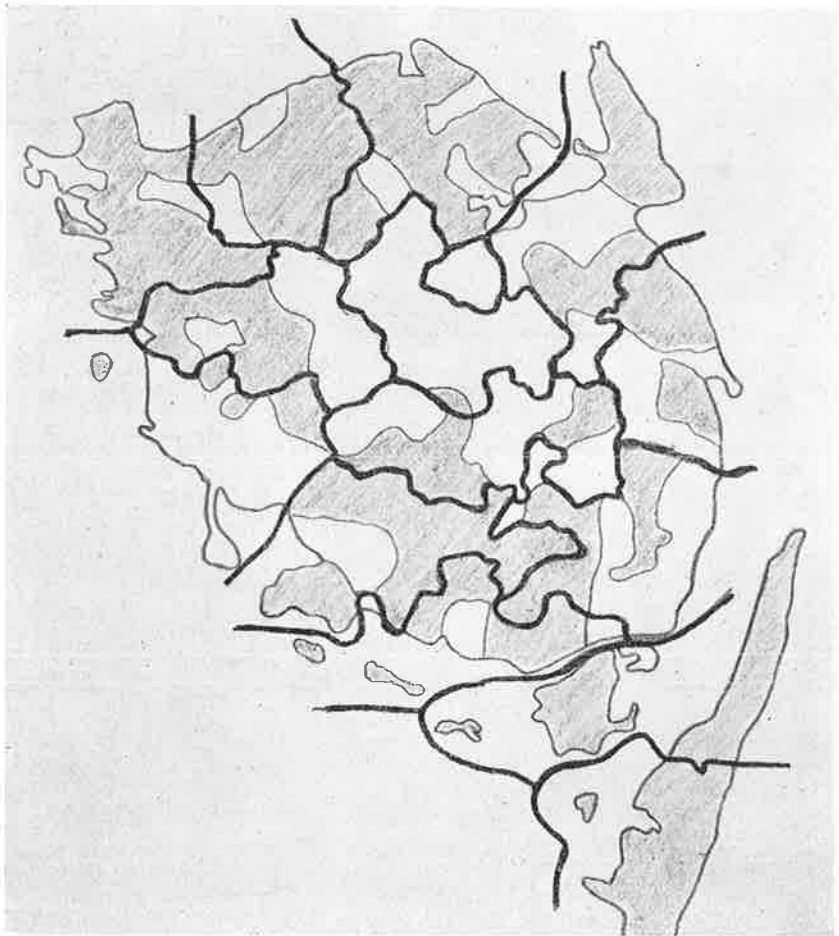
* Grevskabet Brahesminde

Sogneforstanderskaberne staaende Skole- og Fattigforstandere, forskellige fra ældre Tid overleverede Ombud, saasom Sognefogder, Oldermænd og tilsynsførende med Vejvæsenet, Brandvæsenet, Fribefordringsvæsenet, Sundhedsvæsenet, Hegnsvæsenet, Vandløbsvæsenet m. v. De enkelte Landsbyer havde desuden fra gammel Tid visse kommunale Organer til Løsning af forskellige fælles økonomiske Opgaver. Det i Brahetrolleborg 1784 oprettede private Sogneraad, „Ottemandsrådet“, var derimod en ganske særegen Institution.

De ledende i Sognekommunalvæsenet var Præsterne, der som Formænd i Sogneforstanderskaberne stod for hele den kommunale Administration og desuden havde den selvstændige Overledelse af Fattig- og Skolevæsenet. Alle Sognepræsterne var vel formelt kongeligt udnævnte, men ogsaa paa den kommunale Administration, foruden paa det kirkelige Omraade, fik Lensbesidderne en meget stor Indflydelse derigennem, at de, foruden en Del andre Godsejere, havde Kaldsret til en Mængde Præsteembeder. Ved 1848 var kirkelig Kaldsret saaledes indrømmet alle Fyns 6 Grevskaber og 5 Friher-skaber, 12 af de 18 Stamhuse samt 3 yderligere Godser. (Kort II.)

Stænderforsamlingerne.

Ved Anordning af 28. Maj 1831 var Indførelsen af raadgivende Provindsialstænderforsamlinger i Danmark blevet bebudet. Fra denne Dato — 28. Maj fejredes i de kommende Aar som en Slags Grundlovsdag, fra 1838 paa Langeland ved Folkemøder — regnes Danmarks nyere parlamentariske Historie. I 1832 indkaldtes, jævnsides med en tilsvarende Forsamling i Slesvig-Holsten, en særlig Forsamling af „Oplyste Mænd“, der for Kongerigets Vedkommende skulde virke som 16 Aar senere Den grundlovgivende Rigsforsamling. Blandt denne Forsamlings 35 Deputerede, alle kongevalgte, fandtes 6 Repræsentanter for Fyn, nemlig Stiftamtmand, Kammerherre H. V. Cederfeld de Simonsen til Stamhuset Erholm, den tidligere omtalte Lensgreve Preben Bille-Brahe til Brahesminde, Generalfiskal Treschow, en københavnsk Højesteretsadvokat, der var kendt som Gods-

Kort II. Adelig Kaldsret

administrator og Adelsagfører, og som i 1828 havde købt Brahesborg ved Assens og senere bl. a. erhvervede den langelandske Greves gamle Familiebesiddelse, Laurvig i Norge, Odenses Borgmester, Justitsraad C. U. E. Reimuth, Proprietær C. F. Berg til Skjoldemose Nordvest for Svendborg og Købmand, Agent L. P. Voigt i Faaborg.

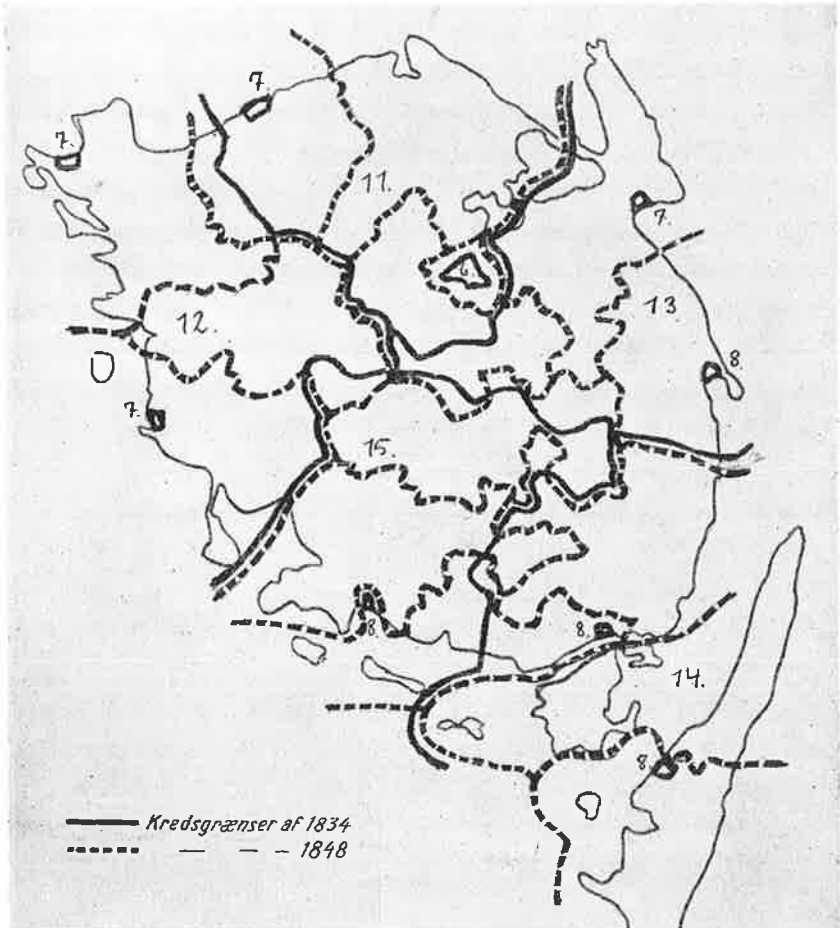
Den 15. Maj 1834 kom den endelige Forordning angaaende Provindial-Stændernes Indretning. Foruden særlige Forsamlinger for

Hertugdømmerne, henholdsvis i Itzehoe og Slesvig By, oprettedes to Forsamlinger for Kongeriget, en for Nørrejylland i Viborg og en for Østifterne i Roskilde. Vælgerne blev inddelt i tre Klasser, Købstædernes Grundejere, Sædegaardsejerne og de mindre Landejendomsbesiddere. Hver Klasse valgte sine Deputerede, men i Forsamlingen forhandlede og stemte alle de Deputerede under eet, ikke efter Klasser; kun af Navn var Forsamlingerne altsaa Stænderrepræsentationer, ikke efter Virkemaade. Foruden de valgte Medlemmer deltog et Antal regeringsudnævnte Deputerede, de Kongevalgte. Valgretten var knyttet til Grundejendom af en vis Størrelse og Brandassuranceværdi, dog for Arvefæstere og andre til Brug af en vis Størrelse. Valgretten var knyttet til Grund- og Ejendomsbesiddelsen i den Grad, at selv Kvinder, der var Grundejere, om end ikke selv var valgberettigede, saa dog kunde delegere Ejendommens Stemme til en valgberettiget. Akademikere og Embedsmænd havde ikke Valgret og Valgbarhed, med mindre de var Grundejere, og desuden krævedes Regeringens Tilladelse for Embedsmænds Overtagelse af Mandater. Valgrettens Begrænsning ses tydeligt derved, at i 1847 ved det sidste Valg laa Stemmeprocenten paa 60,4 pCt., men disse 60,4 pCt. af Vælgerne udgjorde kun 3,1 pCt. af Fyns samlede Befolkning.

Af Købstadvalgdistrikterne omfattede Fyn tre, nemlig 6. Distrikt, Odense, 7., Kerteminde, Bogense, Middelfart og Assens, og 8., Nyborg, Svendborg, Faaborg og Rudkøbing. For de mindre Landejendomsbesiddere omfattede Fyn fem Distrikter, nemlig 11. med Valgsted i Sønderlø, 12. i Middelfart og Assens, 13. i Kerteminde og Nyborg, 14. i Svendborg og Rudkøbing og 15. i Sønderbroby. Sædegaardsejerne i Fyns Stift valgte under eet fem Deputerede i Odense. (Kort III.)

Valgene gjaldt for seks Aar, d. v. s. for tre Forsamlinger hver, idet Stænderne kun mødtes hvert andet Aar. For hver Deputeret valgtes en Suppleant.

I 1847 foretoges det, som det skulde vise sig, sidste Stændervalg, med Gyldighed for de til 1848, 1850 og 1852 berammede Forsam-

Kort III. Stændervalgkredsene

6. Odense	12. Middelfart—Assens
7. Assens—Middelfart—Bogense—Kerteminde	13. Kerteminde—Nyborg
8. Nyborg—Svendborg—Faaborg—Rudkøbing	14. Svendborg—Rudkøbing
11. Sønder sø	15. Sønderbroby

linger. Valgdeltagelsen var noget mindre i Østifterne under eet end ved de to foregaaende Valg, men dog stigende for Landbefolkningens Vedkommende. De fynske Købstæder havde 920 stemmeberettigede til Valget af de tre Købstaddeputerede, heraf stemte kun

56,8 pCt. mod 59,1 pCt. i samtlige Øernes Købstæder. Kun 56 fynske Sædegaardsejere skulde vælge hele fem Deputerede, og Afstemningsprocenten blev 53,6 mod 59,2 i Østifterne under eet. Af de mindre Landejendomsbesidderes 4.654 valgberettigede paa Fyn afgav 61,2 pCt. deres Stemme mod 55,2 pCt. af samtlige Øernes mindre Landejendomsbesiddere. Den samlede Stemme procent for Fyns 5.630 Vælgere blev 60,4 pCt.

Til Deputeret for Odense Købstad valgtes Prokurator J. J. Hansen, en fremtrædende Mand i Byens offentlige Liv. De øvrige Købstæder i Odense Amt valgte Pastor Albert Leth, en meget afholdt og human Mand, kendt Prædikant og meget liberal i politisk Henseende. Leth var født ved Odense, blev Student fra Kathedralskolen, virkede efter Eksamen som Adjunkt ved Nyborg Latinskole, var Kateket i Ærøskøbing, Kapellan i Ribe og blev Sognepræst til Middelfart og Kavs-lunde 1837. Svendborg Amts Købstæder valgte Købmand, Agent H. B. Bruun fra Assens. Bruun var født i Fredericia som Broder til de to kendte Politikere Højesteretsassessor P. D. Bruun og Fabrikejer M. P. Bruun. De tre Brødre fik tidligt Tilknytning til Assens, hvor en afdød Broders Handelshus overtoges af H. B. Bruun, der drev en stor Eksporthandel med Korn paa England, blev Transportforvalter ved Assens Færgested, Kirkevæрге, Medlem af Havnekommissionen, Borgerrepræsentant 1838, Formand i Repræsentationen 1839 m. v. Han var gift med en Datter af Biskop Plum, Fyns Stifts Biskop indtil 1834. Siden Stændernes Aabning i 1835 havde Bruun uafbrudt haft Sæde i Roskildeforsamlingen.

Til fynske Sædegaardsdeputerede valgtes i 1847 Kammerherre C. F. O. Benzon til Christiansdal (Dalumkloster), der tidligere havde været Deputeret 1838—40 og 1844—46, den ovenfor omtalte Schedt-Juul til Ravnholt, der havde været i Roskilde 1842 og 1844, Kammerherre T. Ø. Hillerup til Bramstrup Syd for Odense, der havde været Stændersuppleant 1842—46, Godsejer H. P. Langkilde til Juel-skov ved Nyborg, som havde været Deputeret siden 1835, og fhv. Amtmand i København, H. Greve Moltke til Mullerup Syd for Ny-

borg, der havde haft Sæde i Roskilde 1842—46. Da Moltke imidlertid døde straks efter Valget, traadte Suppleanten, Jægermester N. F. B. Sehested til Broholm i hans Sted. Sehested, der var Medlem af Svendborg Amsraad og senere indtraadte i Rigsraadet, var en dygtig Godsejer med et godt Forhold til sine Bønder, men blev navnlig kendt som Arkæolog. Hans Sønner, Knud og Hannibal Sehested, blev henholdsvis Danmarks første Landbrugsminister og den sidste konservative Konseilspræsident inden Systemskiftet.

De mindre Landejendomsbesidderes 11. Distrikt, Lunde, Skam, Skovby og en Del af Odense Herred, valgte Gaardfæster, exam. jur. C. A. Maaløe fra Aagaarde ved Bogense. Han var født i Barløse ved Assens som Søn af en Sognepræst, havde været Skriver og Fuldmægtig paa Erholm Godskontor hos Cederfeld de Simonsen, var betroet forskellige landbrugsfaglige Tillidshverv og havde haft Sæde i Roskilde Stænder siden 1842; senere blev han Landstingsmand i 1853. 12. Distrikt, Vends, Baag og en Del af Odense Herred, valgte Gaardejer H. J. Trydmand i Fjelsted ved Middelfart, der var Distriktsdeputeret i Bondevenneselskabets lokale Afdeling; senere blev han Folketingsmand 1852—53. Til Deputeret for 13. Distrikt, der omfattede det meste af Aasum, Bjærge og Vinding Herreder, valgtes den førende liberale Politiker, Professor J. F. Schouw. Schouw var Jurist af egentlig Uddannelse, havde været ansat i Cancelliet, men havde fulgt sin Interesse for Botanikken og var 1821 blevet Professor i dette Fag. Hans Forhold til de offentlige Anliggender blev dog ikke afbrudt, idet han traadte ind i Politik og snart blev en af det konstitutionelle Partis Førere. Som kongevalgt for Universitetet fik han Sæde i begge de kongerigske Stænderforsamlinger 1835—40 og valgtes til Præsident i begge. Da han ikke var Grundejer og ikke modtog kongeligt Genvalg, var han uden for Stænderne 1842—46. Men 1847, da han ved Grundejendom havde erhvervet Valgbarhed, valgtes han samtidig til Roskilde af fynske Bønder og til Viborg af jyske Købstadborgere og blev atter Præsident 1848 i Danmarks sidste Stænderforsamlinger. Ogsaa i 14. Distrikt, Langeland, Sunds og en Del af Gudme Herred

m. v., valgtes en Ikke-Fynbo, den kendte bondevenlige Landbopolitiker, Proprietær, exam. jur. C. W. Thalbitzer til Cathrinebjerg ved Roskilde; han valgtes Aaret efter til Medlem af Rigsforsamlingen og sad til sin Død 1867 i Landstinget. Til Deputeret for 15. Distrikt, Salling Herred m. v., valgtes Prokurator M. Hansen af Sødinge i Ringe Sogn, der var Gaardejer og Amtsfuldmægtig, men i øvrigt ikke spillede nogen videre Rolle i det politiske Liv.

Som Supplement til de folkevalgte Stænderdeputerede udnævntes i Marts 1848 de kongevalgte, hvoriblandt med Tilknytning til Fyn F. W. Treschow til Brahesborg.

Medens Købstadgrundejerne og Sædegaardsejerne havde valgt efter rent lokale og standsbundne Linier, havde de mindre Landejendomsbesidderes Valg været præget af landspolitiske Linier. Især Sædegaardsejerne, men dog ogsaa Købstadboerne var ifølge Valgbestemmelserne meget privilegerede, ja uhyre overrepræsenterede i Forhold til Gaardmændene, og man kunde maaske derfor have ventet udelukkende Bønder blandt de mindre Landejendomsbesidderes Deputerede. Men Landboerne havde de fleste Reformønsker af politisk, økonomisk og social Art og var derfor frem for at vælge efter blot lokale og standsbundne Linier interesseret i at vælge kendte liberale Politikere, der kunde gøre en Indsats for de underprivilegeredes Ønsker og Krav.

Bønderne, der tidligere ofte havde set en Beskytter i Konge- og Embedsmagten mod Byerne og Godserne, var i Løbet af 40erne svinget og for en stor Del blevet radikale i politisk Indstilling. Denne nyere Indstilling skyldtes bl. a. „Almuevennen“s og dens to Stifteres, Rasmus Sørensens og J. A. Hansens, Agitation. J. A. Hansens stadige Advarsel til Bønderne lød: Tag Dig i Agt for Dine Venner — tro kun Dig selv. Rasmus Sørensen, en Skolelærer, der var præget af Oplysningstidens filantropiske Indstilling, gjorde i 40erne ved Agitationsrejser Landet over en meget stor Indsats for den folkelige, kirkelige og politiske Bondebevægelse, og ogsaa paa Fyn og Langeland fik hans Reformønsker om Hartkornets Egalisering, Fæsteafløsningen, Tiende-

afløsning og almindelig Værnepligt levende Tilslutning i Bondekredse. J. A. Hansen, som indtil et Brud i Begyndelsen af 40erne havde samarbejdet med Rasmus Sørensen, var født 1806 i Odense, men kom allerede som spæd til Rudkøbing, hvor Faderen nedsatte sig som Skomagermester. Han blev oplært af Faderen og arbejdede i Hjemmet, var Organist og Stadsmusikant, altimedens han var besat af en ukuelig Læse- og Læretrang. Han deltog i Byhaandværkernes Kamp for Privilegierne, der truedes af Landhaandværket -- var saaledes Ordfører for en Delegation af fynske Haandværkere til Kongen --, og kom med sine kirkelige og politiske Interesser mere og mere ind i den offentlige Diskussion, hvor hans logiske og polemiske Evner kunde udfolde sig. Han fik optaget Digte i „Fyens Stiftstidende“ og skrev Artikler til det som Bilag med Hempels Avis følgende „Bidrag til Tidshistorien“. Tidligt var J. A. Hansen klar over Pressens Betydning i den folkelige og politiske Kamp. 1838 forlod han Rudkøbing, forsøgte at indstille sig til Lærereksamen uden forudgaaende Seminarieuddannelse, hvilket nægtedes ham af Cancelliet, og ansattes fra 1842 ved Lehmanns og Plougs „Fædrelandet“ i København. Samtidig startede han sammen med Rasmus Sørensen „Almuevennen“, der ved Bondevenneselskabets Stiftelse i 1846 blev dettes Hovedorgan. Og fra nu af traadte han fuldt ind i den politiske Agitation, ikke som i 30erne til Fordel for de mindre Byhaandværkere alene, men især til Gunst for Bønderne og da navnlig Fæsterne. Han, der tidligere havde været Ekspert i Næringslovgivningen, tilegnede sig nu en for en Ikke-Jurist usædvanlig Indsigt i Fæstelovgivningen.

Tronskiftet og Reformerne.

For det fynske Samfund som for hele Danmark begyndte „det mærkelige Aar -- 1848“ med en skelsættende Begivenhed, Kong Christian den Ottendes Død om Aftenen, Torsdag den 20. Januar. Kronprins-Gouvernøren besteg Tronen som Frederik den Syvende, og det fynske Gouvernement opløstes snart efter ved allerhøjeste Reskript af 18. Marts. Frederik den Syvende følte sig dog stadig knyttet

til Fyn, og i den kongelige Kundgørelse af 30. Maj 1849 om Civilisten bestemtes det da ogsaa, at Kongen forbeholdt sig Brugsret af Beboelseslokalerne i og Haven til Palaiset i Odense og Frederiksgave Hovedbygning i Fyn.

Medens det brede Folk med Glæde modtog den nye Konge, der allerede som Kronprins havde forstaaet at gøre sig afholdt ved sin jævne Færd, saa de mere indviede Kredse, der kendte Frederik den Syvende nøjere, med megen Skepsis og Uro paa Kongens personlige Evner til at klare det paatrængende Forfatningsproblem og de store politiske Vanskeligheder, det ventede Opgør med Rigets tyske Landsdele maatte medføre. I visse grundtvigianske og skandinavistiske Kredse havde man haabet paa den nordiske Union ved et Kongeskifte; saaledes sendte Pastor Viborg i Rynkeby paa Christian den Ottendes Dødsdag Bud til den folkelige Leder paa Hindsholm, Gaardfæster Christen Larsen i Dalby, for at de i Fællesskab kunde modtage den ventede Besked om en svensk-dansk Konge.

Frederik den Syvendes første Regeringshandling blev Udstedelsen af et Aabent Brev af 20. Januar, hvori han lovede at tilendebringe den af Faderen „paatænkte Ordning af Statens offentlige Forhold, hvis Fuldførelse alene ved Vor høitelskede Faders Sygdom og Bortkaldelse er blevet udsat, og som tilsigter at betrygge Borgernes gjensidige Rettigheder, i Vort elskede Fædreland at fremme Enighed og dermed at befæste Samfundets Styrke og Hæder“. Den paatænkte Ændring, hvorom der i længere Tid havde været Debat i de højere Regeringskredse, og hvorom ogsaa Kronprinsen fra Odense havde givet sin Mening til Kende i en af Bardenfleth konciperet Udtalelse, drejede sig bl. a. om en Overbygning paa den firdelte Stænderforfatning med en rigsfælles Stænderforsamling, bestaaende af lige mange kongerigske og slesvig-holstenske Repræsentanter. Projektet var ingenlunde populært i alle indviede Kredse, og væsentligt andre Tanker rørte sig i den Piece, „Ved Tronskiftet 1848“, som Professorerne J. F. Schouw og H. N. Clausen udsendte allerede den 21. Januar.

Den nye Konge ejede hverken Faderens Regeringsduelighed eller

-interesse. For ham havde Odense-Gouvernementet ikke betydet nogen administrativ Forskole til Kongegerningen, men han havde dog i Odense erhvervet sig en god Raadgiver i sin Hofchef og Stiftamtmand. Allerede den 22. Januar kaldtes derfor Bardenfleth til København og udnævntes til Geheimstatsminister uden Portefeuille. Kabinetssekretæren fra Odense, Lunding, udnævntes samtidig til Statssekretær og Protokolfører i Geheimstatsraadet. Statsstyrelsen overtoges næsten ganske af Statsraadet med den ligeledes nyudnævnte Holstener Carl Moltke som foreløbig ledende Kraft. I Stiftamtmandseembedet i Odense konstitueredes Kammerjunker J. C. Baron Bille-Brahe til Svanholm paa Sjælland, der hidtil havde været Cancellist i Kabinetssekretariatet i København, men som var en god Fynbo, født paa Hvedholm som Søn af Lensgreve Preben Bille-Brahe til Brahesminde.

Den 24. Januar bestemte Regeringen at lade alle ved Retterne verserende Sager angaaende politiske og Presse-Forseelser bortfalde, og den 28. Januar bekendtgjordes Regeringens Forfatningsplaner, nedsattes en Forfatningskommission samt bestemtes, at en Forsamling af „Erfarne Mænd“ fra hele Monarkiet, valgt af de Stænderdeputerede, Gejstligheden og Regeringen, skulde træde sammen for at afgive Betænkning over Regeringens Forfatningsudkast.

Disse Bestemmelser betød en sand Aabning af Sluser, en Aabning af den saa længe hemmede offentlige politiske Diskussion. Og det bør pointeres, at Statsomvæltningen og Krigen i de følgende Martsdage vel betød en Forstærkelse af hele det offentlige Røre, men den politiske Diskussion var allerede i fuld Gang straks efter Tronskiftet og havde sikkert, uanset de senere europæiske Begivenheder, alligevel ført til en ny og friere Forfatning end det hidtidige Enevælde med blot raadgivende Stænderforsamlinger. Hele den politisk interesserede Del af Landet, hvor lille den maaske end var, var grebet af Diskussioner om alt det nye, man ventede sig.

I Odense samledes den 29. Februar Stiftets Borgerrepræsentanter til Købstaddelegeretmøde for at drøfte den fælles Indstilling til det

den 17. Marts i Roskilde berammede Valg af „Erfarne Mænd“. Mødet var baaret af den landsomfattende optimistiske Stemning, og det var den almindelige Overbevisning ikke at medgive de tre fynske Købstaddeputerede særlige Instruktioner, men blot at henstille til dem „at vælge Mænd, der ville vide kraftig at hævde Friheden, Fædrelandet, Folkets sande Interesser“; andre Skridt ansaa man for unødvendige. (Landsarkivet: Kjøbstædernes Delegeretmøde, Forhandlingsprotocol 1844—53.)

Ogsaa den fynske Landbefolknings politiske Repræsentanter var aktive. Saaledes bebudedes f. Eks. den 1. Marts en nordvestfynsk Petition indsendt til Kongen angaaende Forfatningsforholdenes fremtidige Ordning. Hovedmændene for denne Aktion var tre Venstremænd, Middelfart-Assens-Distriktets Stænderdeputerede, Gaardejer H. J. Trydemand, Gaardejer Niels Madsen i Asperup ved Middelfart og Prokurator Fr. Jespersen i Bogense, de to sidste senere Medlemmer af Rigsforsamlingen.

Den 17. Marts mødtes de Stænderdeputerede derefter i Roskilde for sammen med Østifternes og Als-Ærøs Biskopper og Provster at vælge de ni „Erfarne Mænd“ fra Østifterne. Ingen Fynbo valgtes. Men i Viborg, den 22. Marts, valgtes bl. a. Professor Schouw, der foruden jyske Købstadvælgere jo ogsaa repræsenterede Kerteminde-Nyborg-Distriktets mindre Landejendomsbesiddere, P. D. Bruun, der havde Tilknytning til Assens, og F. W. Schytte, der var født i Odense og oplært hos Byskriveren dør, men som siden var blevet Borgmesterfuldmægtig i Horsens, havde nedsat sig som Oliemøller og havde været Medlem af Viborg Stænder siden 1838.

De holstenske Stænder naaede at vælge sine Deputerede til den paatænkte Forsamling af „Erfarne Mænd“, de slesvigske derimod ikke, thi allerede den 18. Marts havde ca. 70 slesvigske og holstenske Stænderdeputerede under Indtryk af den nationale og politiske Friheds- og Samlingsbevægelse i Tyskland konstitueret sig som Hertugdømmernes forenede Stænderforsamling i Rendsborg. Ved denne Begivenhed fik Hændelsesforløbet forstærket Kraft, og den politiske

Udvikling ogsaa i det egentlige Danmark kom til at betræde delvis nye Veje, inspireret af Revolutionerne i Tyskland og ude i det øvrige Europa.

Martsdagene medførte en dybtgaaende Ændring i Landets politiske Forhold og betød navnlig Indledningen til en Række Reformers, der, kulminerende i Grundlovens Rettighedserklæringer og Reformløfter, skabte det retlige Grundlag for en dybtgaaende Omformning af det gamle Privilegiesamfund.

Den 21. Marts afskedigedes det hidtidige Ministerium, Geheimestatsraadet, og et nyt ansvarligt Ministerium udnævntes den 24. Præsident i Statsraadet og Finantsminister blev den hidtidige Geheimestats- og Finantsminister A. W. Moltke, der var født paa Einsiedelsborg. Bardenfleth blev Justitsminister og som saadan formel Leder af det kommende Forfatningsværk. De øvrige Ministre var Embedsmændene Bluhme og Knuth, de liberale Ledere Hvidt, Lehmann og Monrad samt Bondevennen Tscherning.

En Forordning af 24. Marts indførte den fulde Pressefrihed, og ved Kundgørelse af 4. April ophævedes Forfatningsreskriptet af 28. Januar, og Valgene af „Indsigtsfulde og Erfarne Mænd“ sattes ud af Kraft, samtidig med at det besluttedes at indkalde Stænderforsamlingerne for at lade dem afgive Betænkning over Udkastet til Valglov for Dannelsen af en Rigsforsamling, for hvilken Lovudkast om en Forfatning vilde være at forelægge. Martsbegivenhederne havde ændret Forholdene saaledes, at man fra nationalliberal Side ikke mere vilde nøjes med en indirekte af Stænder og Gejstlighed og direkte af Kongen valgt Forsamling til Forberedelse af Forfatningen. Udviklingen i Udlandet afgav Eksempler paa mere demokratiske Former, og den opagiterede Stemning i vide Kredse, især i København og paa Øerne, krævede en folkevalgt grundlovgivende Rigsforsamling. Og den 3. April, Dagen før Kongerigets nye Forfatningskundgørelse, var Den forenede Landdag, de tysksindede Stænderdeputerede, traadt sammen i Rendsborg for — ikke at give Raad om en Forfatning —, men blot for at udarbejde en Valglov til en grundlovgivende Lands-

forsamling; en Valglov, der blev vedtaget inden Forsamlingens Slutning den 22. Juli, og som bl. a. kun krævede 21 Aars Valgretsalder. Her som i Kongeriget vilde man altsaa ikke overlade selve Konstitutionsværket til de gamle Stænder, men kun lade dem være medvirkende ved Valglovens Udarbejdelse.

Et Cirkulære fra Justitsministeriet af 8. April bestemte, at Kommunalraadenes Samlinger skulde være offentlige under „Hensyn til den levende Deltagelse for de offentlige Anliggender, som fra forskjellige Sider ytrer sig“.

Den 3. Maj udsendte Kirke- og Undervisningsminister Monrad i et Cirkulære en Plan for højere Bondeskoler i hvert Amt, da „den senere Tids Begivenheder og den deraf betingede almindelige europæiske Udvikling vil efter al Sandsynlighed gjøre det nødvendigt ogsaa hos os at træffe saadanne Bestemmelser med Hensyn til Valgloven, at Folkets og navnlig Landboernes sunde og gode Oplysning bliver af endnu større Betydning end hidtil for hele Statens Vel“.

Den kommende folkelige Indflydelse skulde ikke alene gælde i det egentlige politiske Liv, men ifølge et Cirkulære af 9. Maj om en eventuel Kirkerepræsentationsforsamling var det Monrads Overbevisning, „at de stedfundne politiske Forandringer ville komme til at udøve en gennemgribende Indflydelse paa den danske Folke-Kirke, og at det navnlig maa blive Regjeringens Opgave, i Kirken at gennemføre de samme Grundsætninger, der ere i Begreb med at gjøre sig gældende i Staten“.

Den 17. Maj forbødes det fremtidigt at oprette de højtprivilegerede Stamhuse af Sædegaardene, og en Forordning af 27. Maj sigtede til en dybtgaaende Forbedring i Husmænds og Indersters Kaar ved Bestemmelser om Pligtarbejde, Fæstevilkaar, Lejevilkkaar, Kontraktbundethed, Hoveri, Hustugt m. v. Af Vigtighed for Landdistrikterne var ligeledes Cirkulæret af 29. Maj, hvorefter Fattiglovens Bestemmelser ikke skulde bringes til Anvendelse med Hensyn til Forsørgelsen af de i Felten dragne Krigeres efterladte Familier; herved anerkendtes altsaa Princippet om Socialunderstøttelse uden Retsvirkninger.

For den almindelige Folkeoplysning og den politiske Agitation kom den 19. Juni den meget vigtige Bestemmelse, at alle Tidender og Tidsskrifter fik lige Adgang med de hidtil privilegerede til Forsendelse med Posten til den billige Avistakst.

Ved allerhøjeste Kundgørelse af 22. Juni bebudedes en ekstraordinær Udskrivning af den hidtil uværnepligtige Befolkning. Herved, men først efter megen Tvivl og Diskussion i Regeringen, var det første Skridt taget til Fjernelse af den største Ulighed mellem By og Land, den ensidigt paa Bønderne hvilende Værnepligt.

Den 26. Juni gaves „Amnesti for dem, som ere under Forfølgelse eller domfældte for Afholdelse af gudelige Forsamlinger eller Foretagelse af Daabshandlinger“.

Og ved Anordning af 23. September indførtes endeligt den almindelige Værnepligt for alle Landets Borgere — paa Grund af den heftige Byopposition herimod dog kun som en foreløbig Foranstaltning.

Alle disse Reformers tog kun Sigte paa Kongeriget. I Hertugdømmerne herskede Krigen og den tysk-nationale Kielexergering, der imidlertid var lige saa liberalt sindet som Regeringen i København, inspireret af de samme vest- og mellemeuropæiske Friheds- og Reformtanker.

Ogsaa til de fjerneste Rigsdele naaede den almindelige Frihedsbevægelse, Island krævede sin egen forfatningsraadgivende Forsamling, og i Vestindien maatte man anerkende de ufri Negeres Emancipation.

Krigen, Fyn og Ærø.

Forfatningsrørelsen greb nok mange, men det karakteristiske ved Martsdagene, „Aanden fra 48“, som det siden blev kaldt, havde dog sin Hovedaarsag i Krigen. Det var Krigen med Slesvig-Holstenerne og Tyskerne, der var den egentlige Aarsag til den folkelige Bevægelse, der gik over hele Landet, og som ogsaa greb de hidtil politisk uinteresserede, det store Flertal. Aviserne, der hidtil havde været sjælden Læsning for mange Bønder, blev nu pludselig efterspurgt, thi de fleste

havde jo en Mand eller Søn eller anden Slægtning med derovre for at kæmpe for det Sønderjylland, der for mange hidtil havde staaet som et vagt Begreb: Dansk Holsten. Aviserne kom herigennem i Foraaet og Sommeren 1848 til at betyde meget for Vækkelsen af de brede Lags politiske Interesse. Hertil bidrog yderligere den nationalistiske Stemning, der blev anført af mange Embedsmænd, hvoraf især Præsterne ofte var krigerske.

I Odense og de øvrige Byer og ude i Landdistrikterne paa Fyn blev Budskabet om Statsforandringen og Krigsudbruddet modtaget med Begejstring. Der afholdtes Borger- og Folkemøder, som vedtog Takkeresolutioner til Kongen og forberedte Foranstaltninger til Hjælp for de indkaldte Soldaters Familier, til Afsendelse af Gaver til Krigerne i Felten, til Understøttelse for de danske Slesvigere, til Pleje af de saarede o. s. v. Til Varetagelse af disse Opgaver dannedes Komiteer, saaledes ved et Møde paa Odense Raadhus Centralkomiteen af 26. Marts under Ledelse af Borgmester Estrup, Borgerrepræsentationens Formand, Grosserer N. W. Petersen, Overlærer Sick m. fl.

Samtidig dannedes overalt i de ikke-værnepligtige Byer frivillige Korps, og de ikke-værnepligtige Godsejere stillede Heste til Raadighed for og deltog i vid Udstrækning selv i Eskadronerne af Herregaardsskytter; fra Fyn var saaledes Kammerherre Blixen-Finecke til Dallund Chef for 1. Eskadron. De mange nye socialt højerestaaende frivillige Rekrutter, den patriotiske Solidaritetsfølelse, der beherskede alle, og de nye liberale Principper, der nu skulde være gældende i Staten og Folket, kom Krigsminister Tscherning i Møde ved den 4. April at udstede et nyt Reglement for de militære foresattes Disciplinarmyndighed.

I Slutningen af Marts opstod overalt i Jylland og Sydvestfyn de vildeste Rygter om, at Slaverne i Rendsborg var sluppet ud og nu drog hærgende og skændende op gennem Halvøen. Overalt i Jylland og paa Fyn dannedes Hjemmeværn, der sattes Vagter ud om Natten i alle Landsbyer, Bønderne bevæbnedes med forhaandenværende Vaaben, og stor Nervøsitet raadede. Regeringen kunde naturligvis

kun se med Sympati og Taknemmelighed paa den patriotiske Begejstring og militære Beredvillighed i By og paa Land, om end den militære Sagkundskab ikke kunde regne dens strategiske Værdi saa højt. Men for at vise sin Forstaaelse og for „mere at berolige den stærke Spænding af krigerisk Patriotisme, som er vakt af Tidsomstændighederne, end for at forøge den“ udstedte Krigsministeriet den 7. April en „Instrux for de Officerer, som ere fordeelte i Distrikterne i den Hensigt at organisere Folkevæbningen“.

Paa samme Tid fandt der imidlertid rundt i Landdistrikterne Begivenheder Sted, der dels var Frugter af den kraftige chauvenistiske Propaganda, dels var Vidnesbyrd om den sociale Spænding mellem visse Godsejere og Landalmuen. Som et Led i de opfanatiserede Kredses Jagt paa Augustenborgeren med det „helvedlumre Hjærte“, der formodedes at befinde sig her i Landet, og i Jagten paa andre Tyskere, Forpagtere og Landejendomsbesiddere, forsøgtes flere Steder Storm paa Herregaarde, saaledes paa Brahetrolleborg paa Fyn, hvor man vilde have fat i de „tyske“ Reventlower. Justitsministeriet udsendte derfor den 8. April et Cirkulære angaaende „Forebyggelse af Uordener, foranledigede ved den mod det tyske Folk for Tiden herskende Misstemning“. Sindene faldt vel atter saa nogenlunde til Ro igen, men Grundtvigianernes og Bondevennernes Folkemøder holdt den nationale og sociale Løftning i Live.

Den voksende Reaktion mod Martsdagens alt for liberale Stemning fandt snart Udtryk i et justitsministerielt Cirkulære af 18. Maj om Udvidelse og Effektivisering af Landpolitiet til Ordenens Opretholdelse „under de vanskelige Forhold“ i en Tid, hvor „en ængstelig Spænding kan bemægtige sig Gemytterne“, saa „at der hist og her kan foranlediges ukjendte Bevægelser, navnlig blandt de mindre Landbrugere, som den Klasse af Statens Borgere, der har Grund til at vente“, at Udviklingen „af vore offentlige Forhold vil medføre ikke uvæsentlige Forandringer i deres hidtidige Stilling i Samfundet“. Men Ordenen maa opretholdes og Staten „være forpligtet til at anvende ethvert til dens Raadighed staaende Middel for at bekjæmpe

Lovløshed og Selvtægt, hvor denne maatte vise sig; Beskyttelse af Ejendomsretten og Opretholdelse af de i Medhold af Loven erhvervede Rettigheder, saalænge indtil selve Loven anviser Maaden, hvorpaa slige Rettigheder kunne afløses, er Grundpillen for Statens Bestaaen“.

Politikirkulæret af 18. Maj vakte stor Opsigt og Harm, man erindrede det berygtede Bondecirkulære af 8. November 1845 og betegnede det som en kold Trækvind fra Absolutismens Dage. Det blev da ogsaa tilbagekaldt ved et nyt Cirkulære af 11. Juli. Men Bondevenne-Politikerne forstod vel og indrettede sig efter, at Cirkulæret var et Bevis for, at de konservative og for den Sags Skyld ogsaa de nationalliberale politiske Kræfter i Byerne og Landoverklassen ikke uden Modstand vilde lade Bondestanden faa alle dens Ønsker opfyldt; et Tegn herpaa var ligeledes den voksende Bymodstand mod Kravene om Næringsfrihed og almindelig Værnepligt.

Bortset fra Soldaternes Deltagelse deri mærkede Fyn ikke væsentligt direkte til Krigen. Haardest var det for den sydfynske Smaaskibsfart, der ved Blokaden var afskaaret fra den ellers saa livlige Trafik paa Hertugdømmerne og Nordtyskland. En Del slesvigske Flygtninge kom til Middelfart og de sydfynske Byer, og Middelfart udsattes den 8. Maj for et Bombardement fra de preussiske Batterier paa Snoghøj, hvorved to Huse brændte. Foruden saarede, der sejlede over til Pleje paa fynske Lazaretter, overbragtes ogsaa ved flere Lejligheder Krigsfanger og politiske Fanger til Internering. Ved en Lejlighed blev fangne Slesvig-Holstenere truet af Mængden i Nyborg, og der herskede en Overgang en vis Nervøsitet for og Jagt paa formodede Spioner, men ellers blev det Fremmedelement, der satte mest Præg paa den fynske Sommer 1848, de svenske Tropper, der indkvarteredes paa de store Godser. Svenskerne naaede ikke at komme i Kamp, men blev hjemsendt igen som Følge af den ved svensk Formidling i Malmö opnaaede Vaabenstilstand mellem Danmark og Preussen af 26. August, der afsluttede Trearskrigens første Periode.

Som tidligere bemærket hørte Ærø til Hertugdømmet Slesvig i verdslig Henseende, men dannede sammen med Als et i 1819 fra

Fyns Stift udskilt Bispedømme, der i alle Kirke- og Undervisnings-spørgsmaal var undergivet den kongerigske Lovgivning og Danske Cancelli. Ærøs danske Sindelag og Nationalitet var ved Stændervalget i 1847 blevet demonstreret gennem Valget af en dansksindet Deputeret, Skipper C. H. Brandt af Ærøskøbing, en i Øens offentlige Liv anset Mand, der senere kom til at deltage i Mellemkrigsaarenes dansk-slesvigske Politik. Øens Samhørighed med Kongeriget og Fyn var yderligere blevet understreget ved dens og Als' Gejstligheds Deltagelse i Valget af „Erfarne Mænd“ i Roskilde den 17. Marts.

Under Krigen forblev Als og Ærø forskaanet for Kamphandlinger og var hele Tiden undergivet dansk Styre. Dette og den periodiske tvungne Adskillelse fra det slesvigske Fastland bragte Als og Ærø i nær Kontakt med Nabøen Fyn, og de to Øer deltog derfor paa mange Punkter i det almindelige folkelige og politiske Røre paa Fyn og i det øvrige Kongerige.

Fra tysk Side, hvor man stadig officielt regnede Øerne med til Slesvig-Holsten, lod man dem formelt blive repræsenteret i den tyske forfatningsgivende Nationalforsamling i Frankfurt. Als og Ærø blev derimod hverken formelt eller reelt repræsenteret i den slesvig-holstenske grundlovgivende Landsforsamling i Kiel, som den 15. September vedtog en Staatsgrundgesetz for de forenede Hertugdømmer, en Forfatningslov, der ogsaa skulde være gældende for de to Øer.

Ganske som Slesvig-Holstenerne saaledes lod de uden for Magt-omraadet værende Landsdele officielt blive repræsenteret eller gav Love for dem, var der ogsaa i Kongeriget Tanker fremme om at lade foretage Folkevalg paa Als og Ærø af Deputerede og lade regeringsudnævnte slesvigske Kongevalgte deltage i den kommende Rigsforsamling, der jo ifølge Kundgørelsen af 4. April skulde tage Stilling til et Forfatningsudkast for Danmarks Rige, nemlig Kongeriget og Slesvig. Disse Tanker mødte stærk Tilslutning paa Ærø, der især følte sig knyttet til Fyn og det øvrige Kongerige. Da Planen imidlertid efter Vaabenstilstanden af 26. August viste sig urealisabel, ønskede man dog alligevel paa Ærø at faa Del i det nye politiske Liv, og en stor

Adresse af 18. Juli til Kongen udtalte Ønske om, med Udelukkelse af tysksindede, at maatte danne en frit valgt Forsamling for Øen. Dette Ærøs Distriktsraad valgtes derefter den 7. September og kom foruden Øens øverste Embedsmand, Landfogeden, den kendte Retshistoriker, Dr. juris C. L. E. Stemann, til at bestaa af fem valgte Medlemmer.

Efter Vaabenstilstanden i August skulde Als og Ærø være indgaaet under Bestyrelseskommissionen for hele Slesvig, men Forholdene medførte, at Øerne undergaves en særlig Bestyrelse af Amtmanden for Sønderborg og Nordborg Amter — Ærø hørte under Nordborg Amt —, C. G. W. Johannsen, i 1864 Danmarks sidste Minister for Slesvig, Biskop Jørgen Hansen, Als-Ærøs sidste Biskop, og Chefen for Folkevæbningen, Kammerherre H. C. Riegels til Snoghøj, der tidligere havde været Land- og Søkrigskommissær for Fyn og Langeland.

Ærø gled atter ind i den slesvigske Udvikling for først efter det øvrige Slesvigs Afstaaelse i 1864 at genforenes endeligt med Fyn.

FORBEREDELSENE

Valglovens Givelse.

Ved den allerhøjeste Kundgørelse af 4. April var en valgt Rigsforsamling blevet bebudet, og allerede den 22. April offentliggjordes det Udkast til en Valglov, som skulde forelægges Stænderforsamlingerne til Udtalelse. Udkastet var udarbejdet af et Statsraadsudvalg, bestaaende af de tre nationalliberale Ministre Monrad, Lehmann og Hvidt, og var blevet sat i Stil af Generalprokurør T. Algreen-Ussing. Det forudsaa en Forsamling paa i alt 193 Medlemmer, 145 folkevalgte og 48 kongevalgte. Man foreslog kun Eetkammer for ikke at præjudicere Rigsforsamlingens Bestemmelse angaaende den fremtidige Rigsdags Form. De 145 folkevalgte skulde fordeles med 65 paa Østifterne, 49 paa Nørrejylland og 31 paa Hertugdømmet Slesvig. Af de 48 kongevalgte skulde 5 repræsentere Island, 1 Færøerne, 32 Kongeriget og 10 Slesvig. De folkevalgte, 75 pCt. af Forsamlingen, skulde vælges ved direkte Valg i lige store Kredse, Valgkredse, der i Mod-

sætning til Stænderforfatningens skulde omfatte baade By og Land. Valgkredsens nærmere Omfang vilde være at fastsætte efter Indstilling fra Købstædernes Kommunalbestyrelser og Amtsraadene. De vigtigste Krav for Valgrets og Valgbarheds Opnaaelse var 30 Aars Alder, et uplettet Rygte, fuld Boesraadighed, Uafhængighed af Fattigvæsenet, egen Husstand, saafremt Vælgeren var i privat Tjenesteforhold, et Aars Ophold i Valgdistriktet og Indfødsret; til Valgbarhed krævedes dog ikke Bopæl i Valgdistriktet. De kvalificerede skulde paa eget Initiativ foranledige sig optaget paa Valglisterne.

I Lovforslagets Bemærkninger meddeltes, at samtlige Ministre undtagen Lehmann, der som Regeringskommissær opholdt sig i de krigsramte Omraader i Jylland, stod bag Forslaget i dets endelige Udformning, dog at Tscherning, der var imod denne konservative Garanti, ikke kunde tiltræde Bestemmelsen om de kongevalgte Medlemmer, da han maatte „betragte enhver kunstig tilvejebragt Majoritet som farlig for Repræsentationen“.

Det skal her bemærkes, at de slesvig-holstenske Valglove af 18. April til Nationalforsamlingen i Frankfurt og af 13. Juli til Hertugdømmernes egen forfatningsgivende Forsamling ikke kendte regeringsudnævnte Medlemmer og kun krævede 21 Aars Valgretsaldere.

Den 26. April samledes Roskilde Stænder til sin 7de og sidste Session med den senere Finantsminister, Departementschef, Kammerherre, V. C. E. Rigs greve Sponneck som kgl. Kommissarius. Man enedes om at foreslaa forskellige mindre, tekniske Ændringer til Valglovsforslaget og om at foreslaa Valgbarhedsalderen nedsat til 25 Aar. Det store Stridspunkt blev Kongevalgene. Her gik Venstrefolkene, Bondevennerne, mod Højregrupperne, de Konservative og de Nationalliberale. For Kongevalg stemte af de Deputerede for Fyn Købstadsrepræsentanterne Prokurator J. J. Hansen af Odense og Agent Bruun af Assens, alle Sædegaardsrepræsentanterne, Benzon til Christiansdal, Sehestedt-Juul til Ravnholt, Hillerup til Bramstrup, Langkilde til Juelskov og Sehested til Broholm, og af de mindre Landejendomsbesidderes Repræsentanter Gaardfæster Maaløe, Gaard-

ejer M. Hansen og den udenfynske Professor Schouw samt den kongevalgte Treschow. Imod Kongevalg stemte i alt 17 af 68, af fynske Deputerede Pastor Leth fra Middelfart, Gaardejer Trydemand og den udenfynske Proprietær Thalbitzer.

Efter at Roskildeforsamlingen var sluttet den 12. Maj, afholdtes Viborg Stænderforsamling fra den 13. til den 23. Juni, ligesaa med Sponneck som Kommissarius og Schouw som Præsident. Her var der næsten Enstemmighed om Kongevalgene, som man haabede vilde kunne virke „beroligende og dæmpende“ paa det øvrige meget demokratiske Apparat, der nok kunde vække nogen Ængstelse.

Efter at have været til fornyet Udtalelse hos Generalprokurøren blev Valgloven derefter, efter at Valgbarhedsalderen var nedsat til 25 Aar og de fleste af de af Stænderne foreslaaede Ændringer var foretaget, under 6. Juli 1848 forsynet med allerhøjeste Underskrift.*)

Valgdistrikterne.

Valgloven var nu givet, og man stod over for Opbyggelsen fra Grunden af det store Valgapparat, som man i vore Dage til enhver Tid har klappet og klart og med korteste Varsel kan sætte i Funktion. Man havde vel en Del Erfaringer fra de tidligere Stænder- og Kommunalvalg, men den enorme Udvidelse af de valgberettigedes Antal maatte kræve en helt ny Organisation.

Efter Valglovens § 2 skulde Antallet af Valgdistrikter fordeles paa Landsdelene efter den ved Folketællingen 1845 udfundne Folke­mængde. Ved denne Folketælling havde Fyns Stift haft 182.760 Indbyggere eller 13,5 pCt. af Kongerigets 1.350.327. I Forhold hertil fik Fyn da ogsaa 15 Valgdistrikter, 8 til Odense Amt og 7 til Svendborg

*) Den originale allerhøjeste Resolution og Underskrift paa Valgloven i Justitsministeriets 2det Departements Forestillingsprotokol, Journalsagen (St. J. 6) og Bekendtgørelsen i Departementstidende bærer Datoen den 6. Juli. Derimod anføres Datoen den 7. Juli i den officielle trykte Udgave af Loven, i Justitsministeriets senere Kundgørelser om Valgforholdene, i Kolderup-Rosenvinges Lovsamling, i de samtidige Aktstykker og i den samtidige Litteratur. Aarsagen til Uoverensstemmelsen har ikke kunnet fremfindes, men indtil afgørende Argumenter kan fremføres for det modsatte, turde Datoen den 6. Juli anses for den rigtige.

Amt. I Stænderforsamlingerne havde Fyn haft 13 af i alt 108 valgte Repræsentanter for Kongeriget, en lidt lavere Procent, der imidlertid havde sin Forklaring i den forholdsvis stærkere Befolkningsstivækst paa Fyn end i det øvrige Kongerige siden Stænderordningens Tilrettelægning i 1834. Ved den senere Rigsdagsvalglov af 16. Juni 1849 tildeltes Fyn 13 Folketingsmænd af 100, 7 Landstingsmænd af 51.

I Valglovens § 5 bestemtes det, at hvert Valgdistrikt skulde være paa ca. 12.000 Beboere. Købstæder, der havde dette Fordelingstal, skulde udgøre eet Valgdistrikt, Amternes øvrige Territorium vilde være at fordele paa Valgdistrikter, der i Modsætning til Stænderforfatningens Valgkredse skulde være fælles for Land og By. Kun Odense Købstad med dens tre Landsogne, Skt. Knuds, Vor Frue og Skt. Hans, der tilsammen havde 11.530 Indbyggere, kunde straks betragtes som een Valgkreds; det øvrige Fyn vilde herefter være at inddele i 7 Kredse for hvert af Amterne.

Allerede før Valglovens endelige Givelse havde Justitsministeriet taget Valgdistriktssagen op paa den Basis, som var foreslaaet i Valglovsudkastet, efter at Roskilde Stænder havde ladet Udkastets herhenhørende Bestemmelser uantastet. I et Cirkulære af 16. Juni paalagde Ministeriet Amtmændene at lade udarbejde Valgdistriktsregulativ-Forslag ved Hjælp af Amtskomiteer, bestaaende af Delegerede fra Amtsraadene og Købstadkommunalbestyrelserne, muligvis tiltraadt af de vedkommende Herredsfogder. De saaledes tilvejebragte Forslag kunde derefter forelægges Amtsraad og Købstadkommunalbestyrelser til Udtalelse inden Indsendelsen til Ministeriets endelige Approbation (St. J. 1).

I den følgende Tid gik nu Myndighederne, Amtmænd og Herredsfogder, og de lokale Repræsentationer, Amtsraad og Købstadkommunalbestyrelser, i de to fynske Amter i Gang med at udarbejde Forslag. Større Modsætninger og alvorligere Uenigheder synes ikke at være opstaaet, og den bevarede Korrespondance mellem „Fyens Stiftamtshuus“ i Odense og „Svendborg Amtshuus“ i Nyborg og Justitsministeriet i København rummer kun lidt af Interesse. Allerede

den 12. Juli kunde Komiteen for Odense Amt paa et Møde i Odense vedtage Udkastet om den Inddeling, der blev Regulativets, og den 14. August kunde „Fyens Avis“, der den 12. havde citeret „Fædrelandet“s Klage over Amtsraadens langsomme Behandling af Distriktsregulativ-Sagen, meddele sine Læsere det Udkast, som var tiltraadt af Amtsraadene og Kommunalbestyrelserne. I Svendborg Amt var der nogen Diskussion om Langelands Deling og Smaaøerne, men ogsaa her gik Sagen dog snart i Orden.

Den 12. September kunde Justitsministeriet i et Cirkulære til Amtmændene fremsende det den 9. September allernaadigst approberede Regulativ for Kongerigets 19 Amters Inddeling i Valgdistrikter med Hensyn til den forestaaende Rigsforsamling. I samme Cirkulære meddeltes det, at Valgdagen ved allerhøjeste Resolution af 10. September var bestemt til Torsdagen den 5. Oktober.

I Regulativet af 9. September anførtes for hvert Valgdistrikt, hvis Antal inden for Amterne jo var fastsat ved Valgloven, Indbyggerantallet, de Distriktet dannende Kommuner, Antallet af Valgbestyrelsesmedlemmer, fordelt paa Købstæder og Landdistrikter, samt Mødestedet.

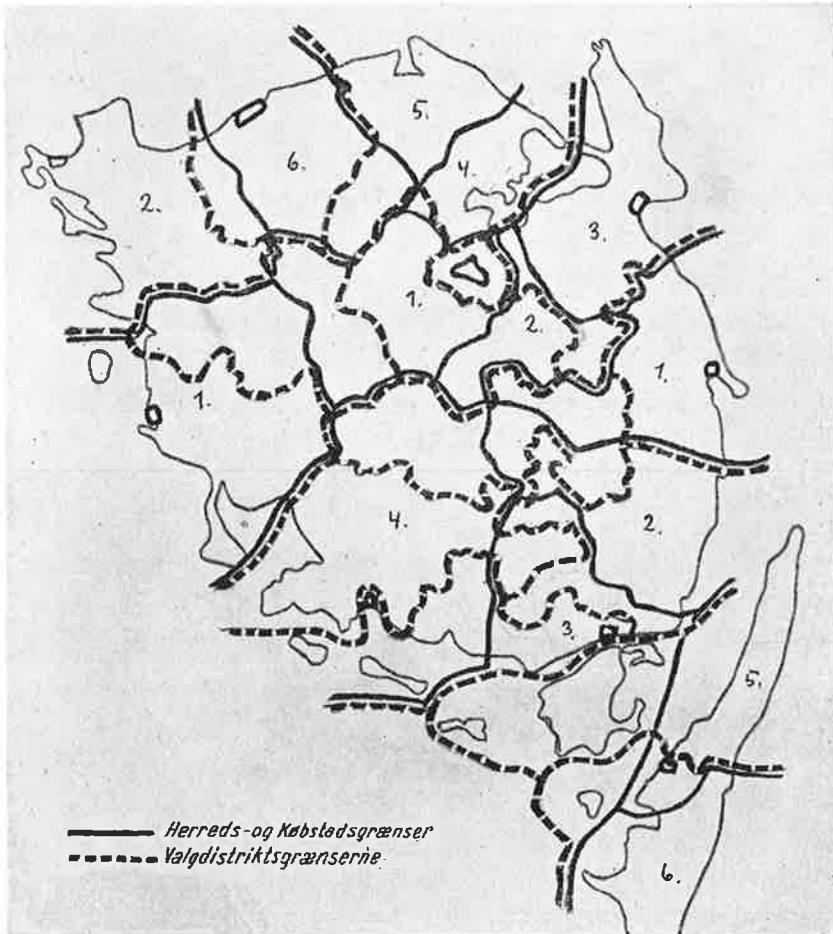
Odense Amts Distrikter med Valgsteder blev: 1. Odense, 2. Højby, 3. Vissenbjerg, 4. Assens, 5. Middelfart, 6. Bogense, 7. Søndersø og 8. Kerteminde; og Svendborg Amts: 1. Rudkøbing, 2. Tranekær, 3. Svendborg, 4. Nyborg, 5. Kværndrup, 6. Korinth og 7. Sønderbroby. Købstæderne, Søndersø og Sønderbroby var gamle Valgsteder fra Stændervalgene.

Stiftets største Valgdistrikt blev Odense Amts 4. med Valgsted i Assens, 12.720 Indbyggere, Stiftets mindste blev Odense Amts 1., Odense Købstad med de tre Landsogne, 11.530 Indbyggere. Distrikternes Størrelsesforskel var saaledes meget ringe.

Valgkredsens Arrondering var især i Odense Amt god, medens visse andre Hensyn end de rent geografiske synes at have haft Indflydelse ved Inddelingen af de sydfynske Kredse; i et Tilfælde, Svendborg-Faaborgkredsen, synes der direkte at være Tale om Valg-

geometri. Da alle Kredsene skulde være tilnærmelsesvis lige befolkningstallige, kunde man ikke følge Herredsgrænserne, ejheller Grænsen mellem de to Amtsråds kredse i Odense Amt. (Kort IV.)

Højbykredsen omfattede af Aasum Herred Davinde, Fraugde, Sønder Næraa, Allerup, Højby, Nørre Lyndelse og Nørre Søby Sogne, af Odense Herred Dalum, Stenløse, Fangel, Bellinge, Brændekilde, Sanderum, Ubberud, Paarup, Korup og Næsbyhoved Broby Sogne samt Allese Sogn af Lunde Herred. Vissenbjærgkredsen omfattede af Odense Herred Brylle, Veringe, Tommerup og Vissenbjærg Sogne, og af Baag Herred i Assens Amtsråds kreds Skydebjærg, Orte, Ørsted, Søllested, Vedtofte, Barløse, Kerte, Tanderup, Sandager og Holevad Sogne. Assenskredsen omfattede det øvrige af Baag Herred, og Middelfartkredsen Vends Herred undtagen Brenderup, Harndrup og Fjelsted Sogne, der hørte til Bogensekredsen sammen med Bogense Købstad og Ore, Skovby, Nørre Sandager, Ejlby, Melby, Særslev, Guldbjærg, Haarslev og Veflinge Sogne af Skovby Herred. Til Søndersøkredsen hørte Vigerslev og Søndersø Sogne af Skovby Herred, hele Skam Herred og hele Lunde Herred undtagen Allese. Kertemindekredsen omfattede foruden Bjærgø Herred Seden og Aasum samt Rønninge og Rolsted Sogne af Aasum Herred. Svendborg Amt 1. Distrikt, Rudkøbing, omfattede foruden Langelands Sønder Herred Strynø af Sunds Herred og Skrøbelev Sogn og Rudkøbing Købstad af Langelands Nørre Herred. Til Tranekærkredsen hørte det øvrige Nørre Herred samt Øerne Turø, Taasinge og Drejø af Sunds Herred. Svendborgkredsen havde det territorielt set mest irrationelle Omfang, Svendborg Købstad med et sammenhængende Landdistrikt samt uden direkte Forbindelse hermed Faaborg Købstad samt Lyø og Avernakø. Praktisk-politisk havde denne Inddeling til Følge, at Dobbeltby-Kredsen fik Mulighed for at vælge en Byrepræsentant, medens de to Grupper Købstadvælgere, saafremt de hver havde været forenet med sit Bondeopland, sikkert næppe havde kunnet afværge Bonderepræsentanter i begge Kredse. Svendborgkredsen bestod i øvrigt af Skt. Jørgens, Sørup, Egense og Øster Skerninge Sogne af Sunds

Kort IV. Herreder

Odense Amt

Odense Amtsraadskreds

1. Odense
2. Aasum
3. Bjærg
4. Lunde
5. Skam
6. Skovby

Assens Amtsraadskreds

1. Baag
2. Vends

Svendborg Amt

1. Vindinge
2. Gudme
3. Sunds
4. Salling
5. Langelands Nørre
6. — Sønder

Herred og Vester Skerninge, Ulbølle, Hundstrup, Vester Aaby og Aastrup Sogne af Salling Herred. Til Nyborgkredsen hørte foruden Købstaden og Landdistriktet af Vindinge Herred Sognene Flødstrup, Bovense, Avnslev, Ullerslev, Skellerup, Ellinge, Kullerup, Refs Vindinge, Ørbæk, Frørup og Vindinge. Kværndrupkredsen bestod af Ollerup, Kirkeby, Tved, Skaarup og Kværndrup Sogne af Sunds Herred samt Gudbjærg, Brudager, Vejstrup, Oure, Gudme, Langaa, Hesselager, Øksendrup, Svindinge og Ryslinge Sogne af Gudme Herred. Til Korinthkredsen hørte Lunde og Stenstrup Sogne af Sunds Herred, Herringe, Krarup, Brahetrolleborg, Øster Hæsinge, Sandholts Lyndelse, Vester Hæsinge, Jordløse, Haastrup, Svanninge, Horne og Diernæs Sogne af Salling Herred. Og endelig omfattede Sønderbrobykredsen Sønder og Nørre Broby, Vejle, Allested, Heden, Vantinge, Hillerslev, Espe og Gestelev Sogne af Salling Herred, Ringe og Gislev Sogne af Gudme Herred samt Aarslev, Sønder Højrup, Sølinge, Hellerup, Herrested og Ellested Sogne af Vindinge Herred.

Valgstederne laa gennemgaaende centralt i Kredsene, Købstæderne jo som tilvante Centrere for Oplandet trods en eventuel yderlig Beliggenhed. Uden for Købstæderne laa Højby lidt vel sydligt i sin Kreds, men ved Landevejen Odense—Svendborg og med det nogenlunde udbyggede Vejnet til og fra Odense som Forbindelse til Kredsens fjernere liggende Sogne. Vissenbjærg laa godt ved Hovedvejene Odense—Middelfart og Odense—Assens' Samlingspunkt, Sønder sø derimod noget paa tværs af Kredsens Vejsystem. For de langlandske Kredse og Svendborg-Faaborgkredsen kunde de mange Øer spille en Rolle, især for Tranekærkredsen, hvor Valgstedet ikke var en Havneby. Kværndrup laa noget afsides i Kredsen med mindre gode Vejforbindelser til de østlige Sogne, Korinth i Brahetrolleborg Sogn laa derimod vejrmæssigt udmærket midt i Kredsen, og Sønderbroby, skønt vestligst i den lange Kreds, laa godt med gode Forbindelser helt ude fra Ellested mod Øst.

Den største Andel af Købstadbeboere fik Odensedistriktet, 88,8 pCt., derefter Svendborgkredsen, der jo ene af alle Kredse havde to

Byer, 48,4 pCt. Nyborgkredsen havde 26,5 pCt. Købstadbeboere, Assenskredsen 21,2 pCt., Rudkøbingkredsen 18,8 pCt., Kertemindekredsen 14,1 pCt., Middelfartkredsen 12,2 pCt. og Bogensekredsen 11,7 pCt. De her nævnte Forhold skulde vise sig at faa stor Indflydelse paa Valgkampen og Valgresultaterne.

Hvad der ogsaa skulde faa en vis Indflydelse paa Valgresultaterne var de uens sociale og økonomiske Forhold i de forskellige Kredse. Højbykredsen havde ikke større Godsomraader, derimod mange Selvejere. Vissenbjergkredsen var mod Vest præget af Wedellsborg, hvad dog især gjaldt Middelfartkredsen, hvori ogsaa Stamhusene Hindsgavl (N. Basse Fønss) og Erholm (H. C. J. Cederfeld de Simonsen) laa. I Assenskredsen laa foruden flere mindre Godser den store Statsdomæne Frederiksgave. I Bogense- og Sønderøkredsen laa Grevskabet Gyldensteen, i den sidste tillige Grevskabet Roepstorff og Stamhusene Dallund (C. F. A. B. Baron Blixen-Finecke), Hofmangave (N. Hofman-Bang) og Østrupgaard (J. J. Møller). Kertemindekredsen husede Friherskabet Scheelenborg og Stamhusene Hverringe (H. R. Iuel), Lundsgaard (Lensgreve Ahlefeldt-Laurvigen) og Rønningesøgaard (J. J. de Mylius). Rudkøbingkredsen var præget af Grevskabet Langeland, og Tranekærkredsen ligesaa foruden af Stamhusene Nedergaard (H. V. E. Kaas) og Thorseng. I Svendborgkredsen laa Hovedsædet Hvidkilde for Friherskabet Lehn samt Dele af Friherskabet Holstenshus. I Nyborgkredsen laa Friherskabet Holckenhavn og Stamhuset Iuelsberg (H. R. Iuel til Hverringe). Ogsaa i Kværndrupkredsen laa Dele af Friherskabet Lehn samt Stamhusene Egeskov (Lensgreve Bille-Brahe), Broholm (N. F. B. Sehested) og Moltkenborg (A. G. Greve Moltke-Huitfeldt) med Hovedgaarden Glorup. Korinthkredsen var den mest majoratsmættede med Hovedsæderne for Grevskaberne Brahesminde og Muckadell, Friherskaberne Brahetrolleborg og Holstenshus samt Stamhusene Sandholt (H. Nobel Nørager) og Fjellebro (F. F. C. Greve Holck-Winterfeldt). Endeligt i Sønderbroykredsen laa Dele af Grevskabet Muckadell samt Stamhuset Ravnholt. Hertil kom i de forskellige Kredse de ikke

med Birkerettigheder forbundne Dele af forskellige Lensgodser og andre store Jordbesiddelser, hvoraf flere med gejstlig Kaldsret. Undersøger man, hvor mange af Sognene i de rene Landvalgkredse der enten laa under et adeligt Birk eller var Hjemsted for et Stamhus' Hovedsæde, finder man, at dette var Tilfældet for 83,3 pCt. af Tranekærkredsens Sogne, 47,1 pCt. i Sønderøkredsen, 46,2 pCt. i Korinthkredsen, 33,3 pCt. i Kværndrupkredsen, 28,6 pCt. i Vissenbjærgkredsen, 23,5 pCt. i Sønderbrobykredsen og 5,6 pCt. i Højbykredsen.

Ved Valgkredsinddelingen i 1849 nedsattes Antallet af Odense Amts Kredse fra 8 til 7, af Svendborg Amts fra 7 til 6. Saavel Odense- som Kerteminde-, Assens-, Middelfart-, Bogense- og Sønderøkredsenes udvidedes navnlig med Dele af Højby- og Vissenbjærgkredsenes, hvis Rester sloges sammen til een Kreds, Veringekredsen. I Svendborg Amt ændredes Nyborg-, Kværndrup- og Sønderbrobykredsenes noget indbyrdes, bl. a. ved Tillæg til Sønderbrobykredsen af Dele af Korinthkredsen, der i øvrigt sammen med Faaborg By kom til at danne en ny Faaborgkreds; Langeland samledes under eet, og bl. a. Taasinge lagdes til Svendborgkredsen. (Kort V.)

1864 lagdes Ærø som en ny 7. Kreds til Svendborg Amt.

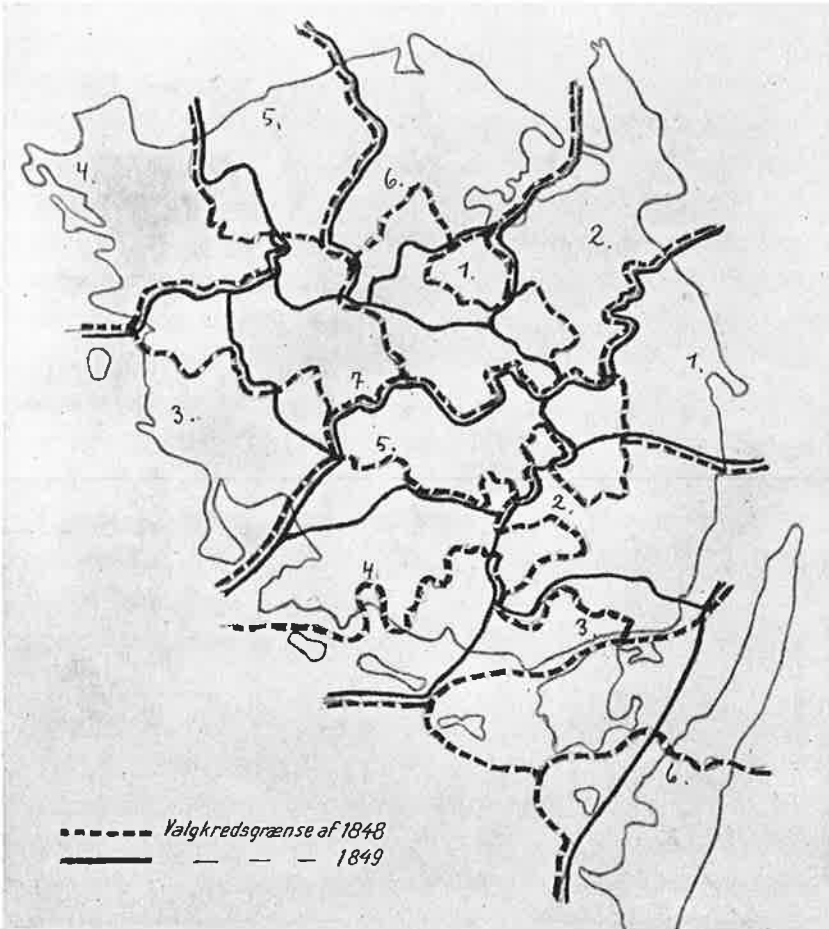
Denne Kredsinddeling bevaredes derefter uændret indtil de nuværende Folketingskredses Indretning i 1915, blot at Odense deltes i to Kredse i 1894, at Kværndrupkredsen fik nyt Valgsted i Gudme i 1901, Sønderbrobykredsen i Højrup i 1902 og Sønderøkredsen i Otterup i 1903.

Valgretten.

Efter Bestemmelserne om Valgdistrikterne anførte Valgloven i § 7 de personlige Kvalifikationer, de objektive Betingelser, som krævedes for at kunne opnaa Stemmeret.

Den første Betingelse var a) et uplettet Rygte, at vedkommende ikke var dømt til Tab af Embede, Ære m. v. eller var fundet skyldig i offentligt vanærende Handlinger eller efter Tiltale ikke var aldeles

Kort V. Folketings-Valkredse

VI. Odense Amt

1. Odense
2. Kerteminde
3. Assens
4. Middelfart
5. Bogense
6. Sønderø
7. Vernerige

VII. Svendborg Amt

1. Nyborg
2. Kværndrup
3. Svendborg
4. Faaborg
5. Sønderbroy
6. Rudkøbing

frifundet for saadanne Sigtelser. Med Henblik paa Kravet om denne personlige Egenskab indgaves (St. J. 18) den 22. August „Til det Høikongelige Justitsministerium“ fra C. Matthisen, Østergaard i Lindelse paa Langeland, en Besværing over at være nægtet Optagelse paa Valglisten. Under Henvisning til en Matthisen overgaaet Højesteretsdom af 24. April 1839, hvorved hans Embede var forbrudt, kunde Ministeriet kun henholde sig til Sogneforstanderskabets Kendelse som endelig. Dernæst krævedes for Valgret b) 30 Aars Alder paa Valgdagen. De fynske Valglister byder flere Eksempler paa, at allerede opførte Vælgere er slettet paa Grund af manglende Alder, saaledes i Odense Købstad: „da han først i November fylder sit 30te Aar, er han ikke valgberettiget“. Forholdet var nemlig det, at Valglisterne var færdigudarbejdet, før Valgdagen den 12. September bekendtgjordes til Torsdag den 5. Oktober. Under c) krævedes for Valgrets Opnaaelse økonomisk Fuldmyndighed og Boesraadighed. Ifølge d) maatte Vælgeren ikke være under Fattigforsørgelse eller have nydt urefunderet Fattigunderstøttelse; i denne Forbindelse skal atter henvises til det vigtige Cirkulære af 29. Maj, der havde indført Socialunderstøttelse uden Retsvirkninger til Fordel for de indkaldte Soldaters Familier. I e) fandtes den sværest fortolkelige af Valgretsbestemmelserne, at Vælgeren ikke maatte saa i privat Tjenesteforhold, medmindre han havde egen Husstand med egen Dug og Disk. I en Skrivelse af 27. Juli (St. J. 5) maatte Justitsministeriet udtale, at der næppe kunde gives generelle Fortolkningsregler for Udtrykket „privat Tjenesteforhold“, men at der i ethvert Tilfælde maatte foretages Afgørelse paa Grundlag af de konkret foreliggende Forhold: dette gentoges den 11. August (St. J. 7). Et saadant konkret Tilfælde kom til at foreligge for Ministeriet ved et Andragende af 21. August (St. J. 17) fra Jens Holst og Jeppe Olsen af Middelfart, der af Kommunalbestyrelsen var nægtet Valgret, fordi de stod i privat Tjenesteforhold til deres Forældre, en Rebslagermester og en Avlsbruger. Klagerne var bilagt Erklæringer fra Fædrene, der betegnede Sønnernes Arbejdsforhold som værende af Stedfortræder- og

Medejerkarakter. Ministeriet kunde i sit Svar af 30. August dog kun henholde sig til den trufne Afgørelse. Videre krævedes til Valgret f) et Aars fast Bopæl i Valgdistriktet. Denne Bestemmelse medførte f. Eks., at Fyns nye, den 23. September udnævnte, Stiftamtmand, tidligere Rentekammerdeputeret, senere Minister, Konferensraad I. J. Unsgaard, ikke kunde afgive Stemme paa Valgdagen den 5. Oktober; siden kom han i rigt Omfang til at deltage i Fyns politiske Liv, bl. a. som Landstingsmand 1849—54, 1855—59 og 1866. Under g) krævedes Indfødsret eller 10 Aars Ophold i Landet; i Skrivelse af 11. August (St. J. 7) fortolkedes Opholdsbestemmelsen saaledes, at der ikke krævedes 10 Aars uafbrudt Ophold. Endelig krævedes under h) et personligt undersøgt Forhold til Kongen. Denne Bestemmelse kunde maaske have voldt nogen Tvivl med Hensyn til de ledende Folk i Havnebyerne, der var honorære Konsuler for udenlandske Magter, saaledes kgl. svensk-norsk Vicekonsul H. B. Bruun i Assens, men Justitsministeriet bestemte i sin Skrivelse af 11. August (St. J. 7), at et saadant Forhold til en udenlandsk Magt var uden Betydning i valgmæssig Henseende.

De her nævnte Valgretsbestingelser gik siden næsten uændret over i Grundlovene af 1849 og 1866 med Hensyn til Folketingsvalgene og blev først i 1915 og 1920 ændret til de nugældende Regler, hvorefter navnlig Tjenesteforholdsbestemmelsen er bortfaldet og Kvinder har Valgret jævnsides med Mænd fra det fyldte 25de Aar.

Efter Valglovens § 8 udkrævedes til Valgbarhed de samme Betingelser som til Valgret, dog kun 25 Aar og ikke nødvendigvis Bopæl i Valgdistriktet. Den vigtigste Bestemmelse i denne Paragraf var imidlertid det uomtalte, at Embedsmænd nu uden Regeringens Tilladelse kunde modtage Valg i Modsætning til i Stændertiden. I Forbindelse hermed kan det bemærkes, at det i Justitsministeriets Skrivelse af 18. November bestemtes, at Embedsmænd, som var valgt til Rigsforsamlingen, selv maatte betale dem, som i deres Sted blev konstitueret.

Valglovens § 9 gav Reglerne for Udarbejdelsen af Valglisterne, Fortegnelser over de Borgere, der vilde faa Adgang til at afgive

Stemme efter at have bevist deres Stemmeberettigelse, deres Kvalifikationer. Valglisterne til 1848-Valget adskiller sig fra baade tidligere og senere Valglistes i Danmark derved, at der krævedes eget Initiativ fra Vælgerens Side for at blive optaget paa Valglisten. Dette Forholds Indvirken paa Antallet af de endeligt valgberettigede vil blive belyst nedenfor ved Omtalen af Vælgerkorpset.

Paa Landet, i Sognekommunerne, skulde Valglisterne affattes af Sogneforstanderskaberne. Landdistrikter uden egne Forstanderskaber henhørte i denne Henseende under Købstaden, saaledes ved Odense Skt. Knuds og Skt. Hans Købstadlanddistrikter.

Valglisterne udarbejdedes paa Grundlag af særlige Indskrivningslister. Et Par af Sogneforstanderne skulde i Løbet af en Uge, paa et Sted og paa Tidspunkter bekendtgjort ved Kirkestævne, indskrive de valgberettigede, der maatte ønske det, paa de særlige Indskrivningslister. De mødende, enten den kvalificerede personlig eller paa hans Vegne en bekendt Mand, skulde til disse Indskrivningslister opgive fulde Navn, Alder, Stilling, Opholdssted og eventuelle særlige Bemærkninger. Kun paa de bekendtgjorte Dage kunde Indtegningen finde Sted. Indtegning efter Fristens Udløb var ikke tilladt, Loven gav ikke Tilladelse til det. Dette maatte bl. a. Brahetrolleborg Sogneforstanderskab erkende. Den 16. August forespurgte Forstanderskabet med Grev Reventlow i Spidsen nemlig Justitsministeriet (St. J. 16), om der efter Indtegningens officielle Afslutning endnu maatte indtegnes Vælgere i den Tid, der stod tilbage, inden den endelige Valglistes Fremsendelse til Distriktets Valgbestyrrelse, eftersom adskillige Vælgere havde „undladt at lade sig indtegne, fordi de have antaget, at de ikke ved deres Udeblivelse udelukkede sig fra Valget“. I sit Svar af 26. August kunde Ministeriet kun henholde sig til Valglovens Bestemmelser og maatte svare, at „ingen kan optages blandt Vælgere, som ikke have meldt sig inden Udløbet af den i Anordningens § 9 bestemte Frist“, Loven skulde respekteres. Der var ikke fastsat noget særligt Tidspunkt for Indskrivningens Foretagelse, ud over at Ministeriet den 13. Juli havde udtalt Ønske om en uopholdelig Iværk-

sættelse af det fornødne med Hensyn til Valglisternes Affattelse; Fyens Stiftamtshuus indskærpede den 19. Juli dette Paalæg. Almindeligvis fandt Indskrivningen Sted de sidste Dage i Juli og den første Uge i August.

Indtegningslisterne, hvoraf kun faa er bevaret, førtes oftest paa løse Blade, og Vælgerne opførtes i den Orden, hvori de meldte sig. En særligt velordnet Indtegningsliste er bevaret fra Vissenbjerg Sogn, hvor Forstanderskabet den 31. Juli autoriserede en særlig „Valgprotocol for den forestaaende Rigsforsamlings Vælgere“. I denne Indtegningsprotokol er Vælgerne indført, hverken alfabetisk eller topografisk, men efter kronologisk Fremmøde, med Løbe-Nr., fulde Navn, Alder, Stilling, Opholdssted og Anmærkninger.

Naar Indtegningen var afsluttet, skulde Sogneforstanderskabet i Løbet af en Uge affatte de egentlige Lister over de valgberettigede, topografisk ordnet efter Sogne inden for Kommunen og Landsbyer inden for Sognene. Denne endelige Valgliste skulde derefter fremlægges til offentligt Eftersyn, efter hvilket Indsigelser mod Udeladelser eller andre Fejl kunde fremsættes og paakendes af Forstanderskabet. Til Slut vilde den færdige Valgliste være at fremsende til Valgkredsens Bestyrelse. Den 25. August maatte Fyens Stiftamtshuus erindre om Bestemmelsen om, at Valglisterne skulde fremlægges til Eftersyn og derefter paategnes herom; Sagen hastede efterhaanden, da hele Valglisteproceduren med de i Loven bestemte Frister varede ca. en Maaned.

Som Eksempel paa den egentlige, topografisk opbyggede Valgliste — i Modsætning til de ovenfor nævnte mere formløse Indtegningslister — kan nævnes „Liste over dem, der have meldt sig som Valgberettigede i Dalum og Sanderum Sogne. Odense Amt. Ifølge Valgloven af 7de Juli 1848“. Af disse egentlige Valglistes er en Del bevaret, flere end af Indtegningslisterne, der jo ogsaa kun havde Betydning som Grundlag for Udarbejdelsen af de egentlige Valglistes.

De endelige Valglistes indeholder foruden Oplysninger om Vælgerne som Regel følgende Dateringer: Ugen, hvori Sogneforstander-

skabet har modtaget Indtegningsanmeldelser (f. Eks. 30. Juli—5. August), Dagen for den endelige Valglistes Bekræftelse af Forstanderskabet (11. August), Ugen, hvori Valglisten har været fremlagt til Eftersyn (13.—19. August), Dagen, hvor Forstanderskabet har modtaget Indsigelser og afsagt Kendelser herom (24. August) og endelig Dagen for Valglistens endelige Afslutning og Fremsendelse til Distriktsvalgbestyrelsen (f. Eks. den 28. August).

Af Indsigelser mod Valglisternes Affattelse synes der ikke at have været mange. Sogneforstanderskabernes Afgørelser var jo ogsaa ifl. Valgloven endelige og inappellable, jvf. saaledes den ovenfor nævnte Klage til Justitsministeriet (St. J. 18) fra den ved Højesteret dømte Langelænder; Ministeriet kunde kun svare ham, at Forstanderskabets Kendelse i Medfør af Valglovens § 9 var endelig, og at man hverken var kompetent til at stadfæste eller at forandre samme.

I Købstæderne foregik Valglisteudarbejdelsen paa samme Maade som paa Landet, blot at den endelige Valgliste her var alfabetisk, ikke topografisk ordnet.

I Odense med tilhørende Skt. Hans og Skt. Knuds Landdistrikter bekendtgjordes den 21. Juli i Henhold til Justitsministeriets Cirkulære af 13. s. M., at Indtegningen skulde finde Sted paa Raadhuset fra Mandag den 31. Juli til Lørdag den 5. August inkl. hver Formiddag fra 10 til 12 og hver Eftermiddag fra 4 til 6. Indtegningen fandt Sted paa uformelle løse Blade. Den 16. August var „Protocol over de i Odense Kiøbstad og tilhørende Landdistrict indskrevne Vælgere efter Forordningen af 7de Juli 1848“ udarbejdet, og efter forud sket Bekendtgørelse i Byens Aviser blev Protokollen fremlagt til Eftersyn paa Raadstuen fra den 17. til den 24. August; ikke een eneste Klage fremkom. Derefter kunde Listen den 26. August videregives til Kredsens Valgbestyrelse.

I Svendborg førtes i Dagene 1.—8. August en særligt velordnet „Indtegningsprotocol“, paa Grundlag af hvilken Byens „Valgregister“ udarbejdedes med Løbe-Nr.-Henvisninger fra Register til Protokol.

Som nævnt fremkom ej heller i Købstæderne Indsigelser i større

Tal. Som for Landsognene maatte Justitsministeriet ved Klager fra Byerne, jvf. den ovenfor omtalte Sag fra Middelfart (St. J. 17), udtale, at Spørgsmaalene om Optagelse paa Valglisten „i Medfør af Valglovens § 9“ var „endeligt afgjort af Kjøbstadens Communalbestyrelse, uden at Ministeriet“ var „competent til heri at gjøre nogen Forandring“.

Valgbestyrelserne.

I Valglovens § 10 gives Bestemmelser om Distrikts-Valgbestyrelsernes Sammensætning.

Valgbestyrelsens Formand skulde vælges af Amsraadet, eller, saafremt en Valgkreds havde flere Købstadbeboere end Landbeboere, af Købstadens Kommunalbestyrelse. Dette sidste blev paa Fyn kun Tilfældet i Odense Valgdistrikt, hvor Borgmester Estrup udsaaes til Formand. Valgbestyrelsesformændene i de øvrige 14 fynske Kredse udsaaes af Amsraadene, og deres Navne bekendtgjordes officielt for Svendborg Amt den 18. September, for Odense Amt den 20. September. Formand for Højbykredsens Valgbestyrelse blev den Stænderdeputerede, Kammerherre T. Ø. Hillerup til Bramstrup. Odenses Herredsfoged, Etatsraad Knudsen, udsaaes til at lede Valget i Vissenbjerg. I Assenskredsen blev Provst i Dreslette, Konsistorialraad Seidelin Formand, i Middelfart ligeledes en gejstlig Kommunalmand, Pastor Melby i Asperup. Bogenskredsen fik til Formand Købstadens Byfoged, Justitsraad H. K. Baadsgaard. Søndersø fik Herredsfogeden, Kancelliraad H. J. Hillerup, og Kertemindekredsen fik den tidligere omtalte Kammerjunker Lüttichau til Formand. I Svendborg Amt udsaaes for Rudkøbingkredsen Byfoged v. Schmidten, for Tranekær Birkedommer, Justitsraad J. N. Holm, for Svendborgkredsen Faaborgs Byfoged, Kancelliraad N. Oest, og for Nyborg Byfogeden, Justitsraad F. L. Bierfreund. I de øvrige tre Kredse i Svendborg Amt blev Valgbestyrelsesformændene alle Godsforvaltere, nemlig Exam. juris Vognsen paa Egeskov i Kværndrupkredsen, Kammerraad Madsen paa Holstenshus i Korinthkredsen og Prokurator Warberg paa Erikshaab

i Sønderbrobykredsen. De mange Retsbetjentes Deltagelse i Valgorganisationen Landet over i Forbindelse med Ønsket om at markere Dagens særlige Karakter fik Justitsministeriet til i en Plakat af 26. September at proklamere almindelig Retsferie paa Valgdagen.

Oprindeligt havde Svendborg Amtsraad i sit Møde den 1. August til Formand for Valgbestyrelsen i den foreslaaede 7. Kreds, Sønderbroby, udvalgt Birkedommer ved Muckadell, Holstenshus og Brahetrolleborg, Kancelliraad H. Stoltenberg Blom i Sallinge, men i Skrivelse af 23. August til Svendborg Amt bad han sig fritaget for Hvervet, da han agtede at stille sig som Kandidat ved Valget. Amtet fremsendte Andragendet til Justitsministeriet (St. J. 19), der i sit Svar af 2. September erklærede sig „enigt med Amtet i, at naar Valgbestyrelsens Formand selv vil stille sig som Valgcandidat, bør han fratræde sin Function og en anden i hans Sted beskikkes“.

Valgbestyrelsernes menige Medlemmer skulde udvælges af Kredsenes Sogneforstanderskaber, et for hvert uanset Kommunens Størrelse, og i et til Folkemængden forholdsvis svarende Antal af Købstædernes Kommunalbestyrelser. Det endelige Antal Købstadmedlemmer fastsattes ved Valgkredsregulativet af 9. September. De fynske Kredse rummede gennemgaaende ca. 10 Sogneforstanderskaber hver, og Købstæderne fik tildelt Medlemstal i Valgbestyrelserne i Forhold hertil, Odense 12, Bogense kun 1. Den største Valgbestyrelse blev Odensekredsens med 15 Medlemmer, 3 fra Landdistrikterne og 12 fra Købstaden, den mindste Rudkøbings, 7 fra Sogneforstanderskaberne og 2 fra Købstaden. Som Eksempel paa Bestyrelsernes Sammensætning kan nævnes Bogensekredsens, hvor Købstadens Repræsentant var Borgerrepræsentationens Formand, en Købmand, og hvor de af Landkommunerne valgte Medlemmer var en Birkedommer, to Sognepræster, to Proprietærer samt fire Sogneforstandere, nemlig en Sognefoged og Gaardmand, to andre Gaardmænd og en Boelsmand.

Efter Forstanderskabernes Udvælgelse, der foregik i Midten af September, underrettede de enkelte Bestyrelsesmedlemmer Valgbestyrelsens Formand om de paa dem faldne Valg.

Ogsaa disse Valg skulde imidlertid give Anledning til Andragender om Fritagelse for Hvervet. Den 21. September forespurgte Pastor Drejer i Tryggelev paa Langeland Justitsministeriet (St. J. 37), hvorvidt den til Medlem af Valgbestyrelsen valgte kunde overdrage denne Udnævnelse til en anden af samme Sogneforstanderskab, som dertil var villig. Forholdet var det, at Tryggelev-Fodslette Forstanderskab mod Pastorens eget Ønske havde valgt ham, „idet Pluraliteten meget naivt og altfor høfligt erklærede, at det gjorde dem ondt ikke at kunne føie mig i mit tidligere udtalte Ønske, men at man valgte just mig til denne Forretning, alene for at jeg derved ifølge Valgloven § 11 c kunde blive hindret fra at udtale mig for eller imod Nogens Valg“. Pastoren havde hverken ønsket at stille sig selv eller nogen anden, „men ikkun ved et tidligere anstillet Prøvevalg lagt for Dagen, at jeg agtede at udtale mig imod En af Hippodrom-Comiteens Medlemmer, som fra Kjøbenhavn af stærkt var bleven anbefalet Vælgerne her i Districtet“. Justitsministeriet kunde i sit Svar af 28. September kun anføre, at Sogneforstanderskabets Valg ifølge Loven var endeligt og upaaankeligt.

Valghandlingen.

I Valglovens §§ 11—13 gaves de nærmere Regler for de egentlige Rigsdagsvalg.

Mindst otte Dage inden Valgdagen skulde Valgenes Sted og Tid kundgøres fra Valgbestyrelserne gennem Sogneforstanderskaberne, offentligt i Aviserne og paa den ellers brugelige Maade; dette skete f. Eks. i Bogense ved Bekendtgørelse af 21. September, indskærpet ved Trommeslagning og Udraab, i Odense ved Bekendtgørelse af 25. September og overalt paa Landet ved Kirkestævne Søndag den 24. September.

Til Brug for Valghandlingen bestemtes enten større Lokaler eller aabne Pladser. I Odense blev Valglokalet Ridehuset i Provstegaarden, Dragonkasernen ved Vor Frue Kirke. I Assens og Nyborg benyttede man selve Byens Kirker; denne efter vor Tids Syn ejendommelige

Anvendelse af Kirkebygningerne fandt Sted flere Steder rundt i Landet ved 1848-Valgene, men blev dog fremtidig forbudt ved Kirke- og Undervisningsministeriets Skrivelse af 13. September 1849. Oprindeligt havde et Eksercerhus været udset i Nyborg, men fandtes antageligt uegnet. I Kværndrup, Korinth og Sønderbroby fandt Valghandlingerne Sted i eller ved Kroerne. I Kværndrup havde Kirken oprindeligt været bestemt, men fandtes for lille til den fremmødte Vælgerskare. I Kerteminde kom Havnepladsen, i Svendborg og Rudkøbing Torvet, i Vissenbjærg Pladsen ved Kirken til at danne Ramme om Valghandlingen.

Tidspunktet for Valghandlingens Paabegyndelse blev sat forskelligt af Valgbestyrelserne alt efter den Vej, Vælgerne havde at tilbagelægge for at naa frem til Valgstedet; i Odense Kl. 9, i Rudkøbing Kl. 11, de fleste andre Steder Kl. 10.

Senest Aftenen før Valgdagen skulde de eventuelle Kandidater fremstille sig for Valgbestyrelsens Formand, der skulde være til Stede i Nærheden af Valgstedet.

Den 23. September bekendtgjorde Kammerjunker Lüttichau saaledes, at han Onsdag den 4. Oktober fra Kl. 9 Formiddag vilde være at træffe hos Gæstgiver Holm i Kerteminde, og paa Langeland indfandt sig samme Dag Kl. 11 Birkedommer Holm i Tranekær efter forud sket Bekendtgørelse.

De fremmødte Kandidater skulde over for Valgbestyrelsesformændene fremføre et Bevis for deres Valgbarhed fra den Myndighed paa deres Hjemsted, der havde udarbejdet Valglisterne. I Odense overrakte saaledes den i selve Byen boende Kandidat til Valgbestyrelsens Formand, Borgmester Estrup, et af Magistratens Formand, samme Borgmester Estrup, undertegnet Valgbarhedsbevis; den ikke-hjemmehørende Kandidat i Odense overrakte en Kvalifikationsbevidning fra sit Hjemsted, Københavns 7. Valgdistrikt.

Desuden skulde hver Kandidat medbringe en Erklæring fra en eller flere paa selve Valgdistriktets Lister indtegnede Vælgere, der vilde stille og anbefale ham; i Tranekærkredsen blev saaledes de to

Kandidater, en Gaardmand og en Sognepræst, anbefalet henholdsvis af en Møller og en Gaardmand og af en Læge og en Præst.

Ingen kunde opstille sig i mere end een Kreds; Antallet af Kandidater i hver Kreds var derimod ubegrænset.

Ved 1848-Valget opstilledes i de 15 fynske Kredse i alt 42 Kandidater, altsaa i Gennemsnit næsten 3 pr. Kreds. I Højby- og Nyborgkredsene opstilledes kun een Kandidat, der da ogsaa valgtes ved Kaaring, d. v. s. uden skriftlig Afstemning. I de fleste Kredse, Odense, Vissenbjerg, Middelfart, Bogense, Rudkøbing, Tranekær, Kværndrup og Korinth, stod to Kandidater over for hinanden. I Kerteminde-, Svendborg- og Sønderbrobykredsene blev der hvert Sted anmeldt fire Kandidater, i Assens fem og i Søndersø hele syv. Odense Amt med 25 Kandidater var det af Landets Amter, der havde det største Kandidattal. I hele Kongeriget anmeldtes i alt 306 Kandidater i 114 Kredse, uden for København 269 Kandidater i 103 Kredse, paa Fyn altsaa 42 Kandidater i 15 Kredse.

Ved de følgende Folketingsvalg under Junigrundloven, hvor Fyn var inddelt i 13 Valgkredse, var Kandidattallene meget lavere.

Valghandlerne skulde ifølge Valgloven foregaa aldeles offentligt. Der fandtes ikke særlige Regler for de egentlige Vælgeres Adskillelse fra øvrige interesserede fremmødte, saaledes at en virkelig Adskillelse kun kunde finde Sted ved den skriftlige Afstemning. Ifl. Justitsministeriets Skrivelse af 15. September overlodes det til Valgbestyrelserne at træffe den efter de lokale Forhold mest hensigtsmæssige Ordning; i Odense udstedtes saaledes særlige Kort for de indskrevne Vælgere til Adgang til Valglokalet i Provstegaarden.

Valghandlingen skulde efter Loven indledes med, at Bestyrelsesformanden efter Fremstilling af Kandidaterne for de forsamlede Vælgere skulde give Stillerne, Kandidaterne selv og eventuelle menige Vælgere Adgang til at udtale deres Anskuelser. De fleste fynske Formænd gik dog ud over disse rent formelle Bestemmelser ved at indlede Valgmødet med en Tale, der lagde Vælgerne Stundens politiske Alvor paa Sinde, og ved at oplæse Valglovens Bestemmelser og frem-

lægge Valgdistriktsregulativet, Valgbestyrelsens Udnævnelsesskrivelser, Vælgerfortegnelserne m. v.

Naar Formanden, efter at Kandidaterne, Stillerne og andre havde haft Ordet, fandt, at Tiden var inde, skred man til selve Valgbehandlingen, den saakaldte kollektive Afstemning, der ifl. Valgloven skulde foregaa paa den Maade, at den enkelte Vælger ved den alfabetiske Fremstilling af Kandidaterne tilkendegav sin Stemme ved Haandsoprækning, naar den foretrukne Kandidat blev sat under Afstemning. Den, som saaledes efter Valgbestyrelsens Skøn fik de fleste Stemmer, blev derefter erklæret for Distriktets Rigsdagsmand.

Saadanne Kaaringsvalg uden efterfølgende skriftlig Afstemning fandt i 1848 kun Sted i 5 af de 15 fynske Kredse, i Højby og Nyborg, hvor der kun var opstillet een Kandidat, samt i Vissenbjerg, Middelfart og Tranekær. I hele Landet fandt der i 1848 Kaaringsvalg Sted i 26,3 pCt. af Kredsene. Ved Folketingsvalget i 1849 fandt der Kaaring Sted i 4 af 13 fynske Kredse, i 43 af Landets samtlige 100. I 1855, hvor der kun i meget faa Kredse opstilledes mere end een Kandidat, fandt der Kaaring Sted i 12 af 13 fynske Kredse, i 84 af Landets samtlige 100 Kredse. Endnu i 1870erne fandt Kaaringsvalg som Regel Sted i $\frac{3}{4}$ af samtlige Landets Kredse, i 1913 derimod kun i een.

Dersom Udfaldet af den kollektive Afstemning ved Haandsoprækning maatte synes Valgbestyrelsen, Kandidaterne eller 50 af Vælgerne usikkert eller urigtigt, kunde der ifl. Valgloven forlanges speciel Afstemning; i Loven kaldet Afstemning til Valgprotokollen, et noget misvisende Udtryk, da denne skriftlige Afstemning alle Steder uden for København faktisk foregik ikke til een Protokol, men til de forskellige Købstæders alfabetiske og de forskellige Sogneforstanderskabers topografiske Vælgerfortegnelser, Valglisterne. En saadan speciel Afstemning skulde kræves inden een Time efter, at Udfaldet af det kollektive Valg var blevet proklameret; naar et saadant Krav fremsattes, var Virkningen af den forudgaaende kollektive Afstemning straks hævet.

I 10 af de fynske Kredse, Odense, Assens, Bogense, Sønderø, Kerteminde, Rudkøbing, Svendborg, Korinth, Kværndrup og Sønder-

broby, blev der, som Regel paa Forlangende af skuffede Kandidater, foretaget speciel Afstemning efter Haandsoprækningsafstemningen. Kun i een af Kredsene, Søndersø, ændrede den skriftlige Afstemning det ved den mundtlige fremkomne Resultat.

Den skriftlige Afstemning skulde ifl. Loven gaa for sig paa den Maade, at Vælgerne fra samme Landkommune skulde afgive Stemme til Kommunens Valgliste, der ved Vælgerens Navn paaførtes Navnet paa den foretrukne Kandidat. Listen førtes af Kommunens Valgbestyrelsesmedlem. Hvor en Købstad havde flere Valgbestyrelsesmedlemmer, fordeltes Byens Vælgere efter alfabetisk Rækkefølge til lige saa mange Afstemningsprotokoller; Odenses Vælgere blev saaledes tildelt 12 Protokoller, hvoraf i Nr. 1 anførtes Stemmer fra Vælgere med Efternavne paa A og B, Nr. 2 paa C og D og saa fremdeles indtil Nr. 12 med Efternavne paa U—Ø. Valgbestyrelsens Medlemmer, der ikke havde Stemmeret ved den kollektive Afstemning, afgav ved den skriftlige deres Stemmer, efter at alle menige Vælgere havde yttret sig. Efter Stemmernes Sammentælling proklameredes den endeligt valgte, Valgbestyrelsen underskrev Bestyrelsesprotokollen og Valghandlingen var slut.

I Henhold til Valglovens § 14 paahvilede dog endnu et Par Op-gaver Valgbestyrelserne.

Til Legitimation for den valgte Rigsdagsmand skulde udfærdiges et Valgbrev, „en Act, hvorved Candidaten godtgjør at være valgt til Deputeret for Valgdistrictet“. Nogen bestemt Formular for dette Valgbrev fandtes ikke, og Dokumenternes Udførlighed er da ogsaa meget forskellig, nogle er en fuldstændig Udskrift af Valgbestyrelsens Protokol, andre blot en ganske kort Meddelelse om det trufne Valg.

Først ved Indenrigsministeriets Cirkulære af 6. November 1849 udfærdigedes en Valgbrevsformular til Brug ved de fremtidige Rigsdagsvalg.

Foruden Valgbrevet skulde Valgbestyrelserne endeligt udfærdige og til Ministeriet indsende en Beretning om Valgets Udfald (St. J. 80). Disse Indberetninger er ofte enslydende med Valgbrevene.

Et Forhold gav Valgloven ikke Bestemmelser om, nemlig Udgifterne. Spørgsmaalet blev hurtigt, allerede i Juli Maaned, rejst bl. a. ved en Skrivelse til Justitsministeriet fra Byfoged v. Schmidten i Rudkøbing, der ønskede Oplysning om, hvorledes hans Rejsseudgifter til Svendborg, for dør som Købstaddelegeret at deltage i Udarbejdelsen af Forslag til Valgdistriktsinddelingen, skulde dækkes; senere rejstes Udgiftsspørgsmaalet baade af Valgbestyrrelserne og af de to Amter (St. J. 78). Ved Skrivelse af 31. Oktober (St. J. 100) bestemte Finants-Deputationen, at alle Valgudgifterne vilde være at fordele forholds-mæssigt efter Befolkningstal paa Amtsrepartitionsfondene for Landet og Kommunalbestyrrelserne ved Kæmnerkasserne i Købstæderne.

Vælgerne.

Medens man ved de senere Rigsdagsvalg ved en Betragtning af Vælgerkorpset blot behøver at undersøge de almindelige Folketællinger, maa man ved 1848-Valget anstille særlige Undersøgelser over Vælgerkorpset som saadant. Aarsagen er som tidligere omtalt den, at medens ved de senere Valg 30-aarige Mandspersoner, der blot opfyldte Valgretsbetingelserne, eo ipso var Vælgere, skulde ved Valget i 1848 hver kvalificeret udfolde et særligt Initiativ for at faa Adgang til at deltage i Valget. Der fremkom derved en stor Forskel mellem de blot kvalificerede Borgere og de indtegnede Vælgere. Da man ikke ved, hvor mange kvalificerede der i alt fandtes, men i første Række maa regne med de 30-aarige Mænd som Sammenligningsgrundlag, bliver Sammenligningen mellem kvalificerede og indskrevne naturligvis usikker, men den Del af de 30-aarige, der var udelukket fra Valgret paa Grund af Straf, Umyndighed, Fattighjælp, Tjenesteforhold m. v., har næppe andraget over 25 pCt., flere i Byerne med de mange Haandværkssvende, der levede som Medlemmer af Mesterens Husstand, færre paa Landet.

I alt optoges paa Fyn 12.973 stemmeberettigede paa Valglisterne. I hele Kongeriget indtegnedes 86.080 Vælgere. Af hele Befolkningen udgjorde de indtegnede Vælgere 6,5 pCt.; i 1945 tilsvarende 58 pCt.

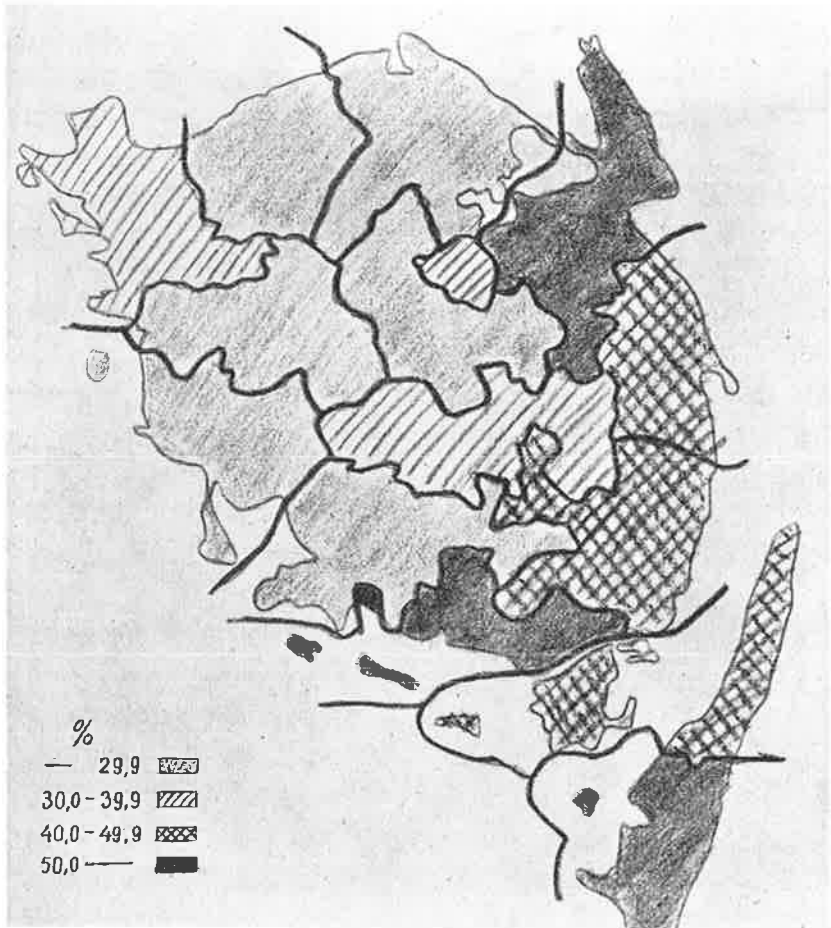
I Forhold til den 30-aarige mandlige Befolkning androg Vælgerne i København 37,7 pCt., i Købstæderne 42,5 pCt., paa Landet 31,6 pCt., i hele Kongeriget 33,3 pCt.

For Fyns Stift var Indtegningsprocenten 36,5, for Byerne 48,2, for Landet 34,6. Fyn havde saaledes en større Indtegningsprocent saavel for By som for Land end Kongeriget som Helhed. Kun Staden København og Lolland-Falster viste højere Indtegningsprocenter. Inden for Fyns Stift havde Rudkøbing By og Langelands Landdistrikter større Indskrivning end Øen Fyns Byer og Landdistrikter under eet, ligesom Indtegningsprocenten var højere i Svendborg Amts Købstæder og Sogne end i Odense Amts. I de ti fynske Kredse, hvor Valget blev afgjort ved skriftlig Afstemning, var Indtegningsprocenten af de 30-aarige Mænd gennemsnitlig 38,6, altsaa lidt højere end i de fem Kaaringskredse.

Den høje fynske Indskrivningsprocent skyldtes altsaa hovedsageligt Svendborg Amt, hvilket ogsaa tydeligt fremgaar af de enkelte Kredses Indskrivningsprocenter.

I Rudkøbingkredsen indtegnedes 52,4 pCt. af de 30-aarige Mænd, derefter fulgte Svendborg-Faaborgkredsen med 51,4 pCt., Kerteminde med 50,1 pCt., Kværndrup 47,9 pCt., Nyborg 43,7 pCt., Tranekær 42,4 pCt., Sønderbroby 38,3 pCt., Odense 37,1 pCt., Middelfart 33,8 pCt., Bogense 29,1 pCt., Sønderlø 29,1 pCt., Assens 28,8 pCt., Korinth 28,7 pCt., Højby 26,5 pCt. og mindst Vissenbjergkredsen med 21,5 pCt. (Kort VI.)

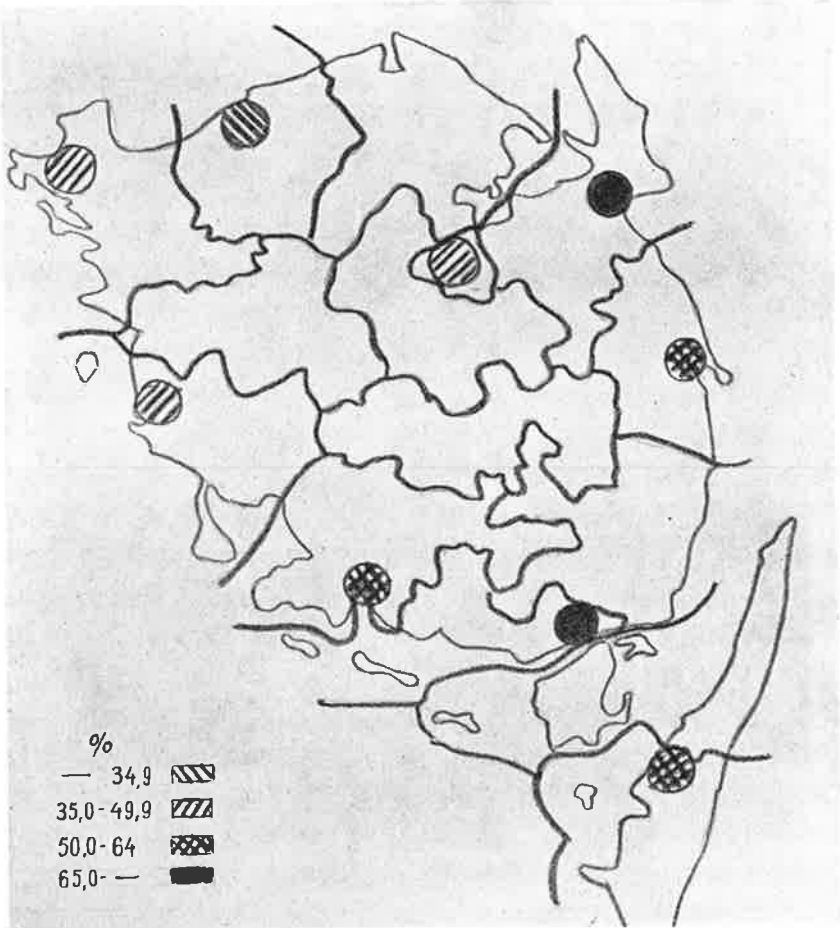
Disse Indtegningsprocenter fra de enkelte Valgkredse giver vel et uhyre interessant Billede af Forholdene i de forskellige fynske Egne. Klarere bliver dog Billedet, naar man opløser Kredsene i deres naturlige politiske Bestanddele, By og Land. Vilkaarene for Byborgerne over hele Fyn var ret ligelige; for Landboerne derimod var de økonomiske og sociale Kaar og som Følge deraf den politiske Interesse forskellig i de mere eller mindre udprægede Godsdistrikter. Forholdet mellem indskrevne Byboer og indskrevne Landboer var for hele Fyn 24 til 76; ingen af de øvrige Landsdele havde en saa høj Byvælgerprocent.

Kort VI. Indskrivning i Kredsene

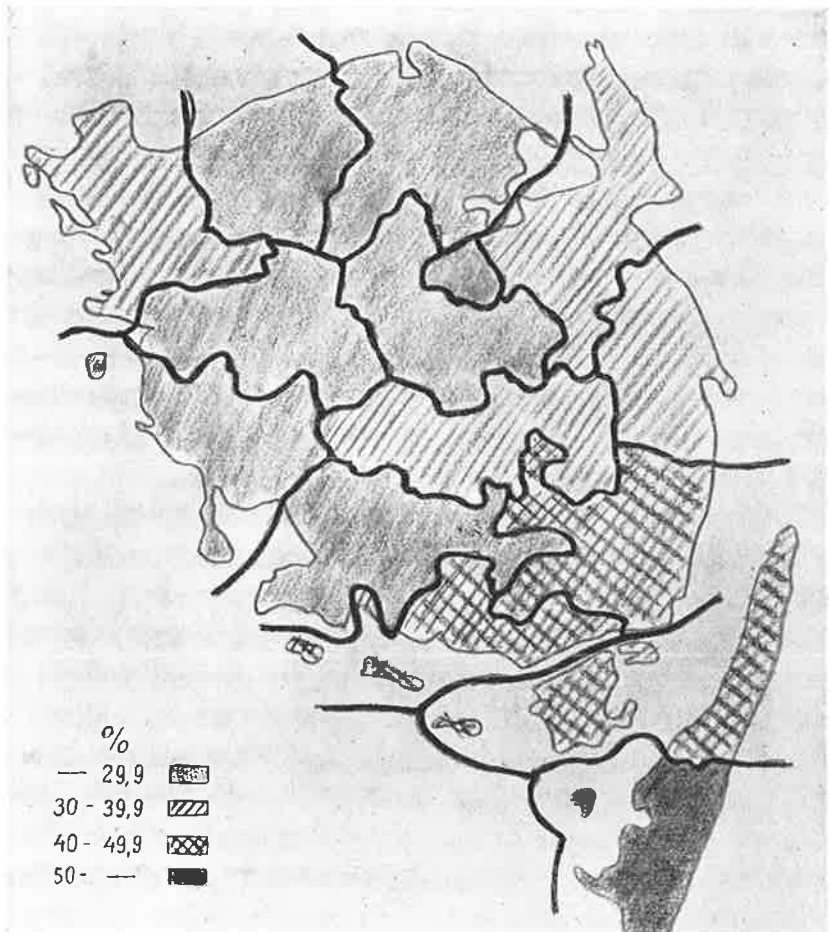
Indskrivningen var af meget forskelligt Omfang i de forskellige Købstæder. Størst var den i Kerteminde med 81,7 pCt., derefter Svendborg med 65,7 pCt., Faaborg 58,8 pCt., Rudkøbing 52,8 pCt., Nyborg 52,1 pCt., Assens 49,2 pCt., Odense 38,6 pCt., Middelfart 37,6 pCt. og mindst i Bogense med 23,9 pCt.; Svendborg og Faaborg i samme Kreds havde tilsammen 63,2 pCt. indskrevne 30-aarige. (Kort VII.)

Kort VII. Indskrivning i Byerne

Den store Forskel mellem de forskellige Byer lader sig, bortset fra de rent lokale Forhold og det større eller mindre Antal uselvstændige Haandværkssvende, nærmere forklare ved en Betragtning af de rene Landdistrikter i de Kredse, de paagældende Byer laa i. Højby-, Vissenbjerg-, Søndersø-, Tranekær-, Kværndrup-, Korinth- og Sønderbobykredsene var alle rene Landkredse og falder derfor uden for Sammenligningen; det samme maa gælde det lille Landdistrikt i

Kort VIII. Indskrivning paa Landet

Odensekredsen, hvor 26,4 pCt. af de 30-aarige Landboer lod sig indskrive. I de øvrige Landdistrikter var Indskrivningsprocenten i Rudkøbingkredsen 52,3, i Svendborg-Faaborg 41,5, Kerteminde 38,8, Nyborg 36,3, Middelfart 33,3, Bogense 29,8 og i Assenskredsen 25,7. (Kort VIII.)

Betragter man Forholdet mellem By- og Landprocenter inden for de blandede Kredse, vil man se, at en høj Landprocent ofte svarer

til en høj Byprocent, hvilket vel dels skyldes den almindelige politiske Livlighed paa en Egn, men maaske ogsaa kan tænkes at være Resultatet af Modsætningsforholdet mellem By og Land. I Svendborg og Faaborg var der stærk Agitation for Indskrivning, da man haabede at kunne vælge en Byrepræsentant for Kredsen, der talte 48 pCt. Købstadborgere; følgelig blev ogsaa Kredsens Landprocent forholds-mæssig stor. I Rudkøbingkredsen, hvor Procenten af indskrevne Landboer blev Landets højeste, og hvor Modsætningen mellem By og Land var meget stærk, blev ogsaa Byprocenten høj. I Bogensekredsen derimod, hvor Købstadborgerne kun talte 11 pCt. af Kredsens Indbyggere, var Byboernes Muligheder og dermed Interesse ikke ret stor paa Forhaand og resulterede da ogsaa i en mindre Indskrivningsprocent end blandt Landboerne.

Den politiske Agitation og Modsætningen mellem Land og By var stærkest, og Godserne og Fæsteforholdet var mest udbredt i Syd- og Østfyn og paa Langeland, og Indskrivningen blev da ogsaa mest omfattende her. Det samme Forhold gjorde sig gældende i de øvrige Landsdele. Saaledes viste der sig en tydelig Forskel paa Holbæk, Sorø, Præstø og Maribo Amter med de mange Godser og de fortrinsvis kongeejede og selvejende Københavns og Frederiksborg Amter. Derimod var Indskrivningen kun ringe i de herregaardsrige Hjørring og Thisted Amter, hvortil imidlertid den mere radikale Bondebevægelse endnu ikke var naaet.

De indskrevne Vælgeres Fordeling efter Stilling giver ved Sammenligning med Folketællingen af 1845 dels et udmærket Billede af Forholdene i de forskellige Kredse, dels Oplysning om, hvilke Grupper af ellers kvalificerede Borgere der holdt sig tilbage ved Indskrivningen paa Valglisterne.

Af de indskrevne Vælgere var Sædegaardsejerne, de mindre Landejendomsbesiddere og de næringsdrivende og grundejende Købstadborgere gamle og bekendte Vælgerklasser fra Stændertiden.

Embeds- og Akademikerstanden, Tjenestemænd o. lign. var derimod et delvist nyt Vælgerement; de udgjorde op imod 10 pCt. af

de indskrevne. De næringsdrivende Klasser talte ca. 20 pCt., Godsjerne ca. 1 pCt. og de øvrige Landbrugere ca. 65 pCt.

Af samtlige Vælgere i Fyns Stift androg handlende, Vognmænd m. v. 19,56 pCt. i Byerne og 0,82 pCt. paa Landet, Haandværksmestre, Møllere m. v. 55,5 pCt. og 9,7 pCt., Embedsmænd, andre Akademikere og Lærere 8,39 og 3,18 pCt., lavere Tjenestemænd 3,11 og 0,06 pCt., Søfolk 2,99 og 0,59 pCt., Haandværkssvende og private Funktionærer 4,56 og 0,18 pCt., Arbejdsmænd og gifte Tjenestefolk alene i Byerne 5,67 pCt., og alene paa Landet Lensbesiddere, Godsejere m. v. 0,55 pCt., Forpagtere 0,61 pCt., Gaardmænd 41,12 pCt., Husmænd 39,22 pCt., Indsiddere 2,98 pCt., og baade i By og paa Land Pensionister og andre uspecificerede 0,32 og 0,99 pCt.

I Forhold til den hele økonomiske og sociale Befolkningsopdeling er det tydeligt, at Byernes lavere Klasser, Bondestanden som Helhed og navnlig dens Underklasse, Husmændene, i ringest Omfang har ladet sig indskrive som Vælgere. I 1848 udgjorde de økonomisk og socialt daarligst stillede Lag kun 3—4 pCt. af de valgberettigede, ved Valgene i 1852—53 derimod, da der ingen særlige Indskrivningsregler fandtes, 17—18 pCt.

Set i Forhold til Indskrivningen i Kongerigets Købstæder uden for København og Landdistrikterne som Helhed var der en Del flere landhandlende og lidt flere Landhaandværkere paa Fyn end i det øvrige Land, færre Gaardmænd, men flere Boelsmænd, Husmænd og Indsiddere.

Af Forskelligheder mellem de to Amter og deres Byer bemærkes især de flere landhandlende og Landhaandværkere i det ørige, men byfattigere Svendborg Amt, de flere Embeds- og Tjenestemænd og Akademikere i Hovedamtet Odense og de betydeligt talrigere Husmænd og Indsiddere i Svendborg Amt; alt sammen Forskelligheder, der vel til en vis Grad beroede paa den forskellige Erhvervsfordeling, men ogsaa for en stor Del skyldtes den mere intensive Vælgerindskrivning i Svendborg Amt.

Forholdet mellem Landbefolkningens to Hovedgrupper, Gaard-

mændene og Husmændene, viser tydeligt i de enkelte Kredse dels de sociale og økonomiske Forhold, navnlig den politiske Agitations Styrke. I Rudkøbing-, Tranekær-, Svendborg-, Kværndrup-, Nyborg- og Kertemindekredsene overstiger Antallet af indskrevne Husmænd m. v. saaledes betydeligt Gaardmandsantallet; altsaa netop i de Kredse, hvor, som tidligere omtalt, Vælgerindskrivningen havde det største Omfang, og hvor, som det nedenfor vil blive omtalt, den politiske Agitation forud for Valget var kraftigst, og hvor Stemmepercenten ved Valget blev størst.

I Odense Amt, hvor der fandtes 5.088 Gaarde og 8.242 Huse, indskreves 2.193 Gaardmænd og 1.642 Husmænd, i Svendborg Amt derimod med 4.090 Gaarde og 7.117 Huse indtegnedes 2.109 Gaardmænd og 2.773 Husmænd. Dette viser klart Forskellen mellem de to Amter og navnlig klart, hvilken Kreds af Landbefolkningen, nemlig dens Underklasse, der holdt sig tilbage ved Indskrivningen.

Sammenligner man Vælgernes Erhvervsfordeling i 1848 og i 1849, ser man atter ved denne Sammenligning tydeligt, hvilke Samfundsklasser der holdt sig tilbage ved Indskrivningen i 1848. Inden for de forskellige fynske Vælgergrupper forholder Stigningen sig typisk forskelligt: Godsejere m. v. 122 til 133, Embedsmænd, Akademikere, Lærere m. v. 571 til 745, handlende 577 til 641, Funktionærer 134 til 386, Haandværksmestre i By og paa Land 2.408 til 5.197, Haandværkssvende i Byerne 84 til 352, Søfolk 117 til 811, Gaardmænd 4.302 til 7.476 og — som den største Gruppe — Husmænd, Indsiddere, Daglejere, Aftægtsfolk m. v. 4.415 til 11.804. De forskellige Grupperes Udnyttelse af Valgretten er derimod et ganske andet Forhold.

De foregaaende Sammenligninger mellem 30-aarige Mandspersoner og indskrevne Vælgere giver dog som bemærket ikke et ganske paalideligt Billede af, hvilket Vælgertal der vilde have været, saafremt de kvalificerede 30-aarige eo ipso havde været Vælgere; man maa nemlig betænke Valglovens Udelukkelsesregler, især Fattighjælpsnydelse og privat Tjenesteforhold uden egen Husstand, og den Lakune, der maatte opstaa ved Kravet om et forudgaaende Aars fast

Ophold i Valgkredsen. Ogsaa Valglisternes Unøjagtighed har spillet en vis Rolle.

Til Orientering i denne Henseende kan det oplyses, at ved Folke­tingsvalgene i 1849 blev af de 30-aarige Mandspersoner i Odense Amt 26,8 pCt., i Svendborg Amt 26,4 pCt. udelukket fra Valgret, i hele Landet derimod 27,1 pCt. Da dette Forholds Indflydelse har været forskellig i de forskellige fynske Egne, bestemt af de økonomiske og andre Forhold, har det ikke været forsøgt indregnet i de foregaaende talmæssige Oplysninger. Naar imidlertid Indtegningsprocenten i 1848 for henholdsvis Fyn og hele Kongeriget androg 36,5 og 33,3 af alle de 30-aarige, kan man vel skønne den til at have været ca. 46 og ca. 42,1 af de kvalificerede 30-aarige.

Som tidligere bemærket var Valglisteindskrivningen størst paa Langeland, størst saavel inden for det fynske Omraade som i hele Landet. Anlægger man Beregningen efter Antallet af de formodede kvalificerede 30-aarige Mænd, lod i Rudkøbing og Tranekærkredsene tilsammen 83,3 pCt. af disse sig indtegne, i hele Svendborg Amt over Halvdelen.

Som de nedenfor anførte Beregninger over Stemmeprocenterne blandt de indskrevne Vælgere vil vise, udeblev imidlertid i hele Danmark og paa Fyn en Mængde af de indskrevne Vælgere fra selve Valghandlingen. Dette lader formode og indrømmes ogsaa af den samtidige officielle Statistik, at „det er vist, at den Misbrug fandt Sted ved Forfattelsen af Valglisterne i 1848, at i en Deel Sogne Alle, der havde de lovbestemte Betingelser, uden videre blev indtegnede paa Listerne, efter en foreløbig Forespørgsel til nogle Enkelte, om de ikke vilde være Vælgere“.

Vel blev en Del ikke optaget paa Grund af Forsømmelighed eller andre Forhold — ikke-hjemmевærende, selv om de var borte fra Hjemmet som Soldater, kunde saaledes ikke optages (St. J. 15 og 25) —, men noget helt sikkert Udtryk for den politiske Interesse i de forskellige Egne tør man næppe uddrage af Valglisternes Tal.

Af Danmarks samlede Befolkning blev i 1848 6,1 pCt. indskrevet

som Vælgere, paa Øen Fyn 6,4 pCt., paa Langeland med Taasinge m. v. 11,6 pCt., i Odense Amt 5,9 pCt., i Svendborg Amt 8,1 pCt.

I 1849 ved det første Folketingsvalg, hvor de samme Valgrets-betingelser var gældende, men hvor Vælgerne uden Tilmelding optoges paa Valglisterne, var de valgberettigedes Andel af Befolkningen 14,5 pCt. i hele Landet, 14,7 pCt. i Odense Amt, 14,9 pCt. i Svendborg Amt.

I 1945 udgjorde Folketingsvælgerne 58,0 pCt. af Landets Befolkning, 97,5 pCt. af alle Mænd og Kvinder paa 25 Aar og derover.

Valgagitationen.

I det foregaaende er med Udgangspunkt i Valglovens Regler hele den tekniske Side af saavel Valgforberedelserne og Valghandlingerne som selve Vælgerkorpsets Art og Sammensætning forsøgt beskrevet. I det følgende skal nu de politiske Valgforberedelser og Agitationen i Almindelighed forsøges belyst.

Som tidligere bemærket kan den Udvikling, der førte op til Valgdagen den 5. Oktober, siges at være begyndt ved Tronskiftet i Januar 1848. Paa Frederik den Syvendes Proklamationsdag udsendte de to liberale Professorer Schouw og Clausen deres politiske Programskrift „Ved Tronskiftet 1848“. Ved den Modtagelse, dette lille Skrift fik i de to fynske Hovedaviser, den nationalliberale „Fyens Avis“ og den radikaldemokratiske „Fyens Stiftstidende“, trækkes fra første Færd Fronterne op for det politiske Liv paa Fyn i 1848. Næsten alle var vel enige om Enevældens Afskaffelse og Indførelse af en liberal Forfatning, men i Spørgsmaalene om det nye Samfunds politiske og sociale Former herskede kraftige Modsætningsforhold. „Fyens Avis“, Milos Avis, der roste dette liberale, men samtidig moderate Skrift af de to Professorer, skulde i de kommende Maaneder under Overlærer Sicks Redaktion blive Organet for det nationale, kun delvist økonomisk liberalistiske, men politisk konservative Borgerskab. „Fyens Stiftstidende“, Hempels Avis, under Seedorfs Redaktion, der karakteriserede Schouws og Clausens Skrift som konservativt og skuffende

og fremhævede, at det kun krævede politisk Frihed, ikke Lighed, skulde i den følgende Tid blive Organ for de mere vidtgaende politiske, sociale og økonomiske Reformtanker, som deltes af kun faa i Byerne, men mødtes med varm Tilslutning blandt Landbefolkningen. Noget fynsk Talerør for de Kredse, der ikke delte den almindelige Mening og de almindelige Ønsker om visse liberale Reformers, fandtes ikke; disse Kredse Landet over tav endnu stille, men de kommende Aar skulde vise deres fortsatte Eksistens.

Til Oplysning for Vælgerne og til Underholdning for Odenses Borgere fortsattes det traditionelle Polemik-Forhold mellem Hempels og Milos Aviser under den nye politiske Diskussion. Det Standpunkt, Redaktør Seedorf havde indtaget straks ved Tronskiftet, bevarede „Fyens Stiftstidende“ frem gennem Valgkampen. De nationalliberale Politikere, der var gaaet ind for den konservative Garanti, der laa i Valglovens regeringsudnævnte Rigsforsamlingsmedlemmer, betegnedes som „Kongevalgpartiet“, og i det hele havde Hempels Avis en Indstilling, der laa klart til venstre for det brede Borgerskabs. Den krævede Folkesouverænitæt, Eetkammersystem, 25 Aars Valgret, Afskaffelse af Adel, Titler m. v. I Udenrigspolitikken og de nationale Spørgsmaal indtog den af Holsteneren redigerede Avis et roligt, nøgternt og lidet stemningsbaaret Standpunkt. „Fyens Avis“s Standpunkt var langt mere til højre. Redaktionen lod maaske ikke saa meget sine mere konservative Synspunkter fremgaa af direkte Betragtninger over de politiske og sociale Tilstande og Maal, men viste især sit Standpunkt ved kraftige polemiske Udfald mod Konkurrenten og navnlig mod Bondepartiets Blad „Almuevennen“ og dets Tilhængeres Hippodrommøder og Valgreformforening i København. En stærk Polemik mellem de to Odenseblade førtes f. Eks. i Begyndelsen af August, da Valglisteindskrivningen fandt Sted, bl. a. tilskyndet ved forskellige Opraab fra Kommunalbestyrelsen. Hempels Avis, der yderligere ønskede at animere til Indskrivning, havde i et Opraab udtalt: „Gid ingen maa svigte sin Pligt“, da ellers „Frihedens Fjender gjerne ville benytte sig af Vælgerens Lunkenhed til at beherske Valget“. Over

i det politiske Liv; det sidste var muligvis ment som en Hentydning denne Udtalelse blev Milos Avis meget opbragt, erklærede Udtrykket „Frihedens Fjender“ for Vrøvl og mente, at det at sætte hele Problemet op i et saadant Plan var at indføre „Udenlandske Tilstande“ til Redaktør Seedorfs nationale Herkomst. „Fyens Avis“, der i de almenpolitiske Linier var et klart Ekko af „Fædrelandet“, var ogsaa i Udenrigspolitikken præget af den nationalistiske Tone. I Lokalpolitikken var Bladet absolut paa Købstadside og optraadte meget arrogant over for Landbefolkningen med dens paastaaede meget lave aandelige Niveau. Af Frygt for, hvad „Demokraterne“ skulde kunne drive denne lavtstaaende Bondestand til, ønskede det regulerende Bestemmelser i Valgretsreglerne til den kommende Folkerepræsentation. Med Hensyn til den aktuelle Forsamling, Rigsforsamlingen, saa det med Glæde paa Kongevalgsbestemmelsen og polemiserede mod Venstrepolitikernes Teori om Rigsforsamlingens grundlovgivende Ret og Magt som besluttende Folkerepræsentation.

„Svendborg Amtstidende“ var vel paa Linie med „Fyens Avis“, talte vel ogsaa med en Blanding af Bekymring og Foragt om „det nye Bevægelsesparti“, men var trods alt mere forsigtigt og neutralt i sine Anskuelser, maaske paa Grund af en ikke alt for stærk økonomisk Stilling.

Foruden ved Ledere, Referater og Læserbreve var de fynske Aviser ogsaa præget af Valgsituationen ved de mange Annoncer; dels de mange officielle Bekendtgørelser fra de statslige og kommunale Mynigheder og Valgbestyrrelserne, dels Indbydelser til Vælgermøder. I denne Forbindelse kan ogsaa nævnes en stor Annonce i „Fyens Avis“ fra den Miloske Bog- og Papirhandel, hvor der tilbødes Valgprotokoller m. v. i forskellige Størrelser, med godt Papir og indbundet i stærke Bind; man kunde ønske, at flere, end Tilfældet blev, havde ladet sig lokke af denne Annonce.

Af de københavnske Blade, der i større Omfang fandt Vejen over til Fyn, deltog den konservative „Berlingske Tidende“ ikke meget i den politiske Diskussion, men foretrak sin ophøjede „Statstidende-

Position“, og det nationalliberale „Fædrelandet“ var, hvad den fynske Korrespondance angik, næsten udelukkende afskrevet af „Fyens Avis“, der jo saa til Gengæld bragte det udenlandske, landspolitiske og københavnske Stof efter „Fædrelandet“. Anderledes derimod med Bondedemokraternes Agitationsblad „Almuevennen“. Redaktøren, J. A. Hansen, var jo selv Fynbo og lod sig ved Valget opstille paa Langeland, og Bladet havde i Bondevenneselskabets fynske Tillidsmænd udmærkede Korrespondenter og Indsendere, der kunde berette om Forholdene bl. a. paa Godsdistrikterne og om den store folkelige Vækkelse, der gik hen over Fyn i Foraaret og Sommeren 1848. For Fyn som for det øvrige Land, navnlig Østifterne, blev den egentlige Valgkamp indledet med „Almuevennen“s store Artikel af 21. Juli, hvor J. A. Hansen fraraadede Valg til Rigsforsamlingen af de Stænderdeputerede, der i Roskilde og Viborg var gaaet med til de kongevalgte Medlemmer af Rigsforsamlingen. Denne Artikel betød for store Dele af Bondestanden et Brud med Fortiden, et Brud med de borgerlige og filantropiske „Bondevenner“ med Drewsen i Spidsen. De fynske Købstaddeputerede Bruun fra Assens og Prokurator J. J. Hansen fra Odense, samtlige Sædegaardsdeputerede og de fynske Bondedeputerede Maaløe og M. Hansen blev fordømt; kun Pastor Leth i Middelfart og Gaardejer Hans Jørgensen Trydemand i Fjeldsted kunde af J. A. Hansen anbefales til fortsat parlamentarisk Gerning. I øvrigt anbefalede „Almuevennen“ Bønderne ved Valgene ikke at tage udelukkende Hensyn til Kandidaternes Holdning i Landbosagerne, især det saa vigtige Fæstespørgsmaal, da disse ikke vilde komme til Forhandling i Rigsforsamlingen, men derimod at vælge efter Kandidaternes „demokratiske“ Indstilling, deres Stillingtagen til de politiske og sociale Reformkrav i det hele.

Foruden Avisernes Propaganda prægedes Valgkampen af forskellige Pjecer. De fleste af disse behandlede dog frem for politiske Spørgsmaal Krigen og den sønderjyske Sag. Af de politiske Flyveskrifter var det mest udbredte sikkert det af „Almuevennen“ til mangfoldige Husstande udsendte Uddrag af den store Polemik med

„Fædrelandet“ om de tilstundende Valg. I Odense udgaves bl. a. „Nogle Bemærkninger betræffende den forehavende Forandring i den danske Statsforfatning 1848 af Ivar Hviid, Eier af Stutterigaarden i Fyen“. Proprietær Hviid var 1847 blevet valgt til Stænder-suppleant i Assens-Middelfart-Distriktet og anlagde i sin meget filosofiske, men noget uklare Pjece meget konservative Synspunkter og yttrede den stærkeste Mistro til „Folket“. Pjecen tryktes paa Hempels Bogtrykkeri, der af Morten Hempel blev drevet rent forretningsmæssigt og uden Hensyn til Hempels Avis' Indstilling, der jo var en ganske anden end den af Hviid udtrykte.

Af større Indflydelse end Aviserne og den øvrige politiske Litteratur var dog sikkert de mange Møder. Da Valgkampen i August og September for Alvor satte ind, kunde man til Stævner af forskellig Art kalde en mødevant Befolkning, en Befolkning, der i de korte foregaaende Foraarsmaaneder havde deltaget i flere offentlige Møder og Sammenkomster end indtil da nogen dansk Generation. Især de store folkelige og nationale Møder paa Landet havde betydet meget ved at vække Bondestandens Interesse for offentlige Sager. Og de Egne, hvor i Aarene forud den fynske Vækkelse og andre religiøse og folkelige Bevægelser havde bragt mest Røre i Befolkningen, f. Eks. Hinds-holm og Langeland, skulde ogsaa vise sig at være de politisk mest vakte Egne. Men ogsaa Byerne prægedes af Møder, ofte efter Indbydelse af Haandværkerlaugene; særligt karakteristisk var de mange Raadhusmøder, arrangeret af selve Kommunalbestyrelserne med Byfogderne og Borgerrepræsentationsformændene i Spidsen.

Men hele det politiske Røre kunde dog ikke skjule den Realitet, at store Befolkningslag endnu stod Samfundsproblemerne meget fjernt. Især i Bondestanden naturligvis fandtes megen Uvidenhed om og Ukyndighed i offentlige Sager. Købstadbeboerne og deres politiske Repræsentanter brugte kraftigt denne Realitet i Agitationen og afgav i de politiske Udtalelser ikke mange Vidnesbyrd om den nationale Solidaritetsfølelse, der havde besjælet alle, da de værnepligtige Bønder ved Krigens Udbrud maatte trække i Trøjen. Fra de højere Klas-

sers Side saa man som Regel Bønderne over Hovedet og bebrejdede dem deres materielle Indstilling over for de politiske Problemer, ofte uden at man vilde indse, hvorfor Bondestandens Indstilling maaske netop maatte være, som den var. Paa Vælgermøderne i Byerne og fra konservative og liberale Kandidater ved Vælgermøderne paa Landet hørte Bønderne ofte om suspensivt Veto, konstituerende Forsamling, Ministeransvarlighed og andre indviklede og tit svært forstaaelige Problemer. Bondevennerne derimod pegede direkte paa Dagens sociale Krav og udfoldede, hvad de mere teoretiske Problemer angik, en stor Oplysningsvirksomhed.

Hvad Datidens politiske Terminologi i Forhold til Nutidens angaar, maa man erindre de politiske Betegnelser ofte ganske anden Valør i 1848. Den 100-aarige Udvikling siden da har afgørende ændret Begreber som f. Eks. Demokrati, Socialisme og Kommunisme. Kommunisme var Udtryk for en mere eller mindre taaget og utopisk fransk Filosofiretning. Socialismen havde knapt endnu faaet sit teoretiske Grundlag ude i Europa, og en Arbejderbevægelse var i det kun lidet industrialiserede Danmark endnu ingen politisk Realitet. Demokrati var i mange borgerlige Kredse et uartigt Ord, der kun nølende toges i Brug af den liberale Agitation. I denne Forbindelse maa det pointeres, at Samtidens republikanske europæiske Strømninger paa ingen Maade naaede frem til den danske Valgkamp. De højere Klasser saa vel med en vis Skepsis paa Frederik den Syvendes Person, men her som i de brede Lag, hvor Kongen af mange omfattedes med en sand Hengivenhed, herskede der absolut Loyalitet mod Monarkiet som saadant.

Stridsspørgsmaalene mellem Land og By og mellem de forskellige økonomiske og sociale Klasser var mange.

Det første store og alvorlige var Spørgsmaalet om de kongevalgte Medlemmer af den kommende Rigsforsamling. For venstreliberale Teoretikere maatte regeringsudnævnte Rigsdagsmænd stride mod Princippet om Folkesouveræniteten, thi Folkets Repræsentanter burde alene udgaa af direkte og umiddelbare Valg; rent praktisk saa man

heri Faren for en kunstigt skabt konservativ Garanti. I den nyvundne Folkets Souverænitet laa efter Venstres Mening ogsaa, at den kommende Rigsforsamling skulde have en selvstændig og besluttende Myndighed. Hverken Rigsforsamlingens eller de kommende Rigsdages Beslutninger maatte kunne krydses af et kongeligt Veto. Ligesaa burde Landets kommende parlamentariske Repræsentation kun have eet Kammer. De folkelige Valg- og Styrelsesprincipper skulde ikke alene gælde i Staten, men ogsaa i Kommunerne.

Om Valgretten i Fremtiden var Meningerne ogsaa stærkt delte. Byerne saa sig nødtigt sammenlagt med Landdistrikterne til fælles Kredse, da de foragtede Bønder da vilde være i Stand til at erobre langt de fleste Kredse. Man ønskede i konservative Kredse og dybt ind i den liberale Lejr ikke i Grundloven den alt for vidtgaaende lige og næsten almindelige Valgret, som Valgloven af 6. Juli havde givet, bevaret ogsaa i Fremtiden. Ledet af Skatteborgersynspunkter frygtede man en alt for stor Ødselhed med de offentlige Midler, saafremt de besiddelsesløse fik for stor Indflydelse.

Om Afskaffelsen af de grelleste Privilegier og Indførelsen af de borgerlige Frihedsrettigheder herskede der nogenlunde Enighed i de Kredse, der yttrede sig i den politiske Agitation. Kravene om f. Eks. Hartkornsegalisation og om Religions-, Trykke-, Forenings- og Forsamlingsfrihed m. v. var gamle liberale Krav, om hvilke næsten alle kunde samles. Anderledes var Stemningen over for Spørgsmaalene om alles Lighed med Hensyn til Værnepligt og om Afskaffelsen af Byernes særlige Næringsprivilegier. Eftersom den slesvigske Krig trak ud, sank den militære Begejstring i Byerne, og med voksende Ulyst saa mange Købstadboere paa Kravet om Lighed mellem By og Land i Henseende til Militærudskrivning. Næringsfriheden, Ophævelsen af Laugstvangen i Byerne og Ophævelsen af Begrænsningen i Retten til borgerlig Næring paa Landet, hørte til de gamle og principielle liberale Krav. Imidlertid indsaa Laugshaandværkerne Fordelene ved Fagmonopoliseringen og Byboerne i det hele Fordelene ved Købstadmonopoliseringen, og et vist Modsætningsforhold over for de doktri-

nære, nationalliberale Akademikerpolitikere opstod paa dette Punkt. Den gamle Byhaandværker og Næringsretsspecialist J. A. Hansen, der mere end nogen krævede Frihed og Lighed paa alle Punkter, nøjedes blot med over for dette principielle Frihedskrav at indrømme en Reforms Ønskelighed, dog ikke straks, bl. a. fordi de smaa, ikke af Laugene beskyttede Byhaandværkere, Frimestrene og andre, under fuldstændig Næringsfrihed vilde blive alt for truet af den farlige Pengemagt.

Til Repræsentation af alle de forskellige politiske Synspunkter fandtes ikke Partier i Nutidens Forstand.

Mest Lighed med Nutidens politiske Vælger- og Interesseorganisationer havde det i 1846 stiftede Bondevennernes Selskab, hvis ledende Mænd hidtil havde været den gamle Stænderpolitiker J. C. Drewsen, afskediget Artillerikaptajn A. F. Tscherning og Overretsprokurator Balthazar Christensen. Selskabet havde Lokalkomiteer rundt i Landet med Distriktsformænd og Distriktsdeputerede, og det fælles Organ var J. A. Hansens „Almuevennen“. Det omfattede saavel Gaardmænd, der betalte 64 Sk. i Kontingent, som Husmænd, der kunde nøjes med 32 Sk., og havde ca. 10.000 Medlemmer. I Foraaret 1848 sprængtes Selskabets Ledelse paa Spørgsmaalet om de Kongevalgte, og Drewsen traadte ud. Efter Tschernings Udnævnelse til Krigsminister blev Balthazar Christensen Selskabets Formand. I Juli 1848 konstituerede Selskabet sig som Valgkomité, opfordrede i en Skrivelse af 25. Juli sine Distriktsformænd til at danne lokale Valgkomiteer i alle Valgdistrikterne og indgik i snævert Samarbejde med Valgreformforeningen i København, den radikale politiske Organisation i Hovedstaden, blandt hvis Ledere ogsaa var en Odenseaner, Realskolelærer, cand. theol. F. A. Milo. Ved Hippodrommøderne og i „Almuevennen“ proklameredes det fælles Reformprogram for Bondevennerne og Hovedstadens radikale. Hvad Casino blev for den nationale og liberale Bevægelse i 1848, blev Hippodromen (Folketeatret) for den radikal-demokratiske Bevægelse. I Løbet af August og September Maaneder opstilledes paa Grundlag af Reformprogrammet i Østfjernes 54 Valgkredse 43 Kandidater, hvoraf dog kun de 20 var Bønder.

De nationalliberale Politikere, der især henvendte sig til Byernes Vælgere, var ikke organiseret i nogen egentlig Sammenslutning. Fra ældre Tid havde man Trykkefrihedsselskabet, der dog ikke fik nogen Rolle ved Valget. Derimod oprettede man forskellige Valgkomiteer, hvoraf den ved et Møde i Københavns Universitets Solennitetssal dannede var den vigtigste; af „Almuevennen“ kaldtes den „Kongevalg-mændenes Komité“. Hertil sluttede sig bl. a. Drewsen, den langelandske „Husmandsven“ Provst Plesner og andre „frafaldne“ Bondevenner.

De mere konservative politiske Anskuelse, som især fandtes blandt de større Jordbesiddere og i Byernes Handels- og Haandværkerstand, fæstnedes foreløbigt ikke i politisk Organisationsform. Men Retningens Styrke skulde imidlertid snart vise sig tydeligt, især i Jyllands Byer og blandt Østifternes større Grundejere.

Noget fynsk Købstadsamvirke blev ikke organiseret op mod Valget, som Tilfældet havde været ved Stændervalgene og ved Valgene i Foraaret 1848 til „de erfarne Mænd“s Forsamling, hvor jo ogsaa Købstæderne stod i fælles Valgkredse uden for Landdistrikterne. Paa Grund af Valgkredsinddelingen var der kun Mulighed for at føre Købstadpolitik ved Valgene i Odense og Svendborg, og et Købstad-delegeretmøde afholdtes da ogsaa først i Oktober, efter Valgene.

VALGENE

Valgkampe og Valg.

Hvorledes de i det foregaaende skitserede forskellige politiske Anskuelse i Sommerens Løb prægede det offentlige Liv, hvorledes Valgkampen tilspidsedes op mod „Danmarks store Uge“ fra Søndag den 1. til Torsdag den 5. Oktober, og hvorledes selve Valgene til Den grundlovgivende Rigsforsamling formede sig i de enkelte fynske Valgkredse, skal i det følgende søges belyst.

De enkelte Kredse vil for Overskuelighedens Skyld blive behandlet hver for sig, men det maa erindres, at karakteristiske Træk, der tilfældigvis vil blive nævnt for den ene Kreds, i større eller mindre Grad ofte ogsaa gjorde sig gældende i de andre Kredse.

Odense Odense Amts 1. Distrikt omfattede som nævnt Odense Købstad med dens tre Landsogne.

Efter at Vælgerindskrivningen havde fundet Sted i den første Uge af August, indledtes Valgkampen den 18. August med et Møde i den nye, 1846 indviede Kathedralskoles store Sal. Mødets Indbydere var Distriktslæge H. C. Helweg, Etatsraad Wegener og Overlærer, Dr. phil. Caspar Paludan-Müller.

Den kendte Historiker Paludan-Müller, en Broder til Digteren, var født 1805 i Kerteminde og havde efter sin teologiske Embedseksamen siden 1829 været ansat ved Latinskolen i Odense, fra 1843 som Overlærer. I Odenses og Fyns offentlige Liv spillede han en vis Rolle, bl. a. som Præsident for Fyens Stifts litteraire Selskab; siden 1843 var han Medlem af Videnskabernes Selskab i København. Paludan-Müller fik i Marts 1848 en fremtrædende Plads i Odenses politiske Liv, da han, der var overordentlig nationalt interesseret, under Indtryk af den truende Udvikling i Slesvig udgav en lille otte Siders Piece „Hvad er nu at gjøre i Danmark? Tanker og Forslag.“ Flyveskriftet fik en vid Udbredelse og naaede hurtigt tre Oplag. Hans politiske Standpunkt var ikke bundent og doktrinært, men han var dog af en overvejende konservativ Indstilling og Modstander af de Nationalliberale.

Som Emner for Drøftelsen paa det omtalte Valgmøde havde Indbyderne bl. a. anført Valgloven, Eet- eller Tokammersystem, kongeligt Veto og Lighedsprincipperne. Mødet, hvis Leder Etatsraad Wegener var, blev meget livligt og med mange Talere. Paludan-Müller indledte med at tale for lige Valgret, men imod lige Valgbarhed, og han ønskede Købstæderne værnet mod Landbefolkningens Krav. Den liberale Prokurator, exam. juris Søren Hansen, der i fire Aar havde været Formand for Byens Borgerrepræsentanter, ønskede særlige Klassevalg i Fremtiden, By og Land og de forskellige økonomiske Klasser hver for sig som ved Stændervalgene. Paludan-Müllers Kollega, Redaktøren af „Fyens Avis“, Overlærer Sick, ønskede at forsone

Land med By ved moderate Reformer. Han blev imødegaaet af sin Modredaktør fra „Fyens Stiftstidende“, Seedorf, der gik varmt ind for ægte „demokratiske“ Reformer. Grundtvigianeren, Pastor K. F. Viborg fra Rynkeby, Magister i Nordisk Mythologi, talte følt og grebet, men noget svævende om Folkets Enhed. Overauditøren ved Byens Garnison, T. A. F. Paulsen, indtog et klart konservativt Standpunkt med Krav om Kongevalg og Tokammersystem. Det konservative Købstadstandpunkt blev ligeledes forfægtet af Skoleforstander Søren Sørensen; han var i Modsætningen til de foregaaende fødte Fynboer født i Jylland, men havde Lærereksamen fra Bernstorffsminde Seminarium ved Brahetrolleborg og havde i 1836 oprettet en Drengeskole i Odense, fra 1837 Odense Realskole, havde stiftet Fyens Stifts Skolelærerforening i 1840 og havde siden 1841 haft Sæde i Borgerrepræsentationen, en Overgang som Formand. Et mere liberalt Standpunkt, dog med Ønske om Tokammer, men med Tro paa Bondestanden, indtoges af den senere københavnske Folketingsmand, Fyns Stiftsphysicus, Dr.med. C.J.H.Kayser; han var en fremragende Læge, men især interesseret i Statistik, havde i 1839 grundlagt „Ugeskrift for Læger“ og blev senere paa Aaret 1848 udnævnt til Professor i Statistik og Statsøkonomi ved Københavns Universitet.

Den store Publikumstilslutning til Mødet den 18. August opmuntrede Arrangørerne til at indkalde til et nyt allerede den 21. Her talte foruden flere af de samme Talere fra sidst ogsaa Adjunkt Kofoed-Hansen, der ønskede Tokammer og Garantier mod Bondestandens Planer, og Distriktlæge Helweg, der gik imod Værnepligtens Udstrækning til Bybefolkningen. Mødet sluttede med en foreløbig Opstilling af Kandidater, Adjunkt Kofoed-Hansen, Dr. Kayser og Overauditør Paulsen; Dr. Paludan-Müller ønskede ikke trods kraftige Opfordringer at lade sig opstille.

I den følgende Tid holdtes forskellige Møder, og Aviserne vrímlede med politiske Betragtninger og Indlæg; bl. a. i „Fyens Avis“ den 9. og 12. September et Par kraftige Artikler af Paludan-Müller mod den radikale Valgreformforenings samfundsnedbrydende Program. Ogsaa

en ny Kandidat kom til og viste sig snart at distancere Kofoed-Hansen, Kayser og Paulsen i den offentlige Popularitet.

Den nye Mand var den senere københavnske Borgmester og Rigsdagsmand, Overretsprokurator L. C. Larsen fra København. Han var født i Odense 1813 som Søn af en Gæstgiver, var nationalliberal, men stod Bondevennerne nær. Ved det sidste Opstillingsmøde, Prøvevalg, Mandag den 2. Oktober om Aftenen havde han klar Majoritet blandt de fremmødte Vælgere. Odenses mere konservative og bypatriotiske Kredse kunde dog ikke med Glæde se paa, at en saa liberal Københavner blev valgt, især da han ikke ønskede at udtale sig om Næringsforholdene. Tirsdag Aften fik man derfor endeligt overtalt Paludan-Müller til at lade sig opstille efter at have overbragt ham en Adresse med 112 Underskrifter fra Byens Haandværkerlaug. De tre andre lokale Kandidater traadte derefter straks tilbage. „Fyens Avis“ gik nu klart ind for Paludan-Müller, medens „Fyens Stiftstidende“, der hidtil havde holdt paa L. C. Larsen, med Henblik paa den nye lokale Kandidat maatte indrømme, at „Redaktionen er ved denne Kandidats Opstilling bragt i en ejendommelig Stilling — maatte nu den Usikkerhed, som Redaktionen maa tilstaa at være stedet i, ikke findes hos Vælgerne“.

Torsdag den 5. Oktober Kl. 9 aabnede Borgmester Estrup med en alvorlig og smuk Tale Valghandlingen i Provstegaardens Ridehus. Ved Afstemningerne efter Valgforhandlingerne, baade ved den kollektive og ved den specielle, sejrede Paludan-Müller klart over L. C. Larsen. Ved den skriftlige Afstemning, hvor Paludan-Müller undlod selv at afgive Stemme, fik den odenseanske Lektor 448 Stemmer, den københavnske Sagfører 196. Valgprotokollerne viser tydeligt Stemmemernes Fordeling; blandt alle Byerhvervenes Vælgere var der klart Flertal for Paludan-Müller, der saaledes fik 220 af ialt 250 Laugshaandværkerstemmer, af Bønderstemmerne ude fra de tre Landsogne fik L. C. Larsen derimod 76 af 81.

Med et nifoldigt Hurra hilste Vælgerne efter Proklamationen Odenses nye Rigsdagsmand.

Ude i Højbykredsen Syd og Vest for Odense gik Valgkampen langt Højby mere stille af. Egnen var ret velstaaende, uden store Godser og med mange Selvejrbønder, og havde ikke været udsat for ret megen bondedemokratisk Agitation.

Paa Valgdagen kaaredes uden Modkandidater Gaardejer Cornelius Petersen, en anset grundtvigiansk Bonde, der havde været Lægprædikant og havde taget livlig Del i Egnens kommunale Liv. I Rigsforsamlingen stemte han vel med Bondevennerne, men i sin lange parlamentariske Virksomhed indtil 1876, 1854—72 som Folketingsmand for Veringekredsen, gled han mere og mere over mod Højre, blev en af „de vise Bønder“. Det var typisk for ham som for en Del andre religiøst vakte Bønder, at han snart gled bort fra det mere udprægede Venstrestandpunkt med de radikale Reformkrav.

I Vissenbjergkredsen var der lidt mere Liv over Valgkampen. Ved Vissenbjerg Prøvevalgene, bl. a. i Veringe Kro den 5. September og i Skydebjærg Kro den 8., stemte de fleste for at opstille Gaardejer Niels Madsen fra Asperup Øst for Middelfart, altsaa uden for Kredsen.

Niels Madsen, født 1813, var Søn af Gaardejer Mads Hansen, der havde været Suppleant i Roskilde Stænderforsamling 1840, var exam. juris, Medlem af Assens Amtsraad og besad forskellige Tillidshverv. Senere blev han Branddirektør i Vends Herred, kst. Birkedommer paa Wedellsborg og 1862—64 Fuldmægtig i Justitsministeriets Brandforsikringskontor.

Niels Madsen blev dog ikke ene paa Valgtribunen i Vissenbjerg. Mod ham opstilledes Husmand og „Verse-mager“ Thomas Hansen fra Tommerup. Ifølge „Fyens Avis“s maaske noget ensidige Referat blev Valghandlingen en Farce, idet Thomas Hansen slet ikke kunde tale, intet Program havde at fremsætte, ikke kunde besvare Vælgernes Spørgsmaal og slutteligt erklærede, „at han i Et og Alt bifaldt Ex. jur. Madsens Anskuelser, men kun havde manglet Evne til at udtale sig derover“. Ved den kollektive Afstemning fik Niels Madsen langt over

200 Stemmer, Thomas Hansen kun 18. En Afstemning til Protokollerne blev derefter ikke forlangt.

I øvrigt var Fremmødet af Vælgere meget ringe, kun ca. Halvdelen af de 538 indskrevne var til Stede. Det daarlige Vejr hele Landet over den 5. Oktober var ikke gunstigt for Valgdeltagelsen i Landdistrikterne med de lange Veje til Valgstedet.

Assens Medens Odense var en næsten ren Bykreds og Højby og Vissenbjerg var rene Landkredse, mødtes i Assenskredsen By og Land. Under Valgkampen var Modsætningen mellem Købstad og Landdistrikt, der nu for første Gang skulde gaa samlet til Valg, blevet uddybet, og Kandidatopstillingen gav et klart Billede af de forskellige Vælgergrupper, der ved de hidtidige parlamentariske Valg havde staaet adskilt. Der opstilledes til Valget to Gaardejere som Repræsentanter for den egentlige Bondestand, en Stamhusbesidder som Repræsentant for Sædegaardsejerne, en Sognepræst som Repræsentant for Landdistrikternes ikke-jordbrugende Klasser og en Prokurator som Repræsentant for Købstaden.

De to Gaardejere var Hans Dinesen fra Saltofte i Kærum Sogn og Thomas V. Friis fra Akkerup i Haarby Sogn; Friis trak sig dog under Valghandlingen tilbage til Fordel for Dinesen.

Hans Dinesen var ret gammel, født 1781 i Hertugdømmet Slesvig, men var ved daværende Amtmand i Haderslev, J. S. Møstings Hjælp kommet til Reventlows Seminarium paa Brahetrolleborg. Efter Lærereksamen underviste han nogle Aar, men gik snart over til Landbrugsvirksomhed, fæstede og ejede forskellige Gaarde i Sydfyn og slog sig 1842 ned i Saltofte, hvor han blev Medlem af Sogneforstanderskabet og en anset Mand. Politisk var Dinesen Venstremand, men præget af sin Ungdoms rationalistisk-filantropiske Milieu. I Værnepligtssagen, der især optog en By- og Landkreds, gik han ind for en billig Folkevæbning.

Sædegaardsejeren blandt Kandidaterne var Kammerjunker H. C. J. Cederfeld de Simonsen til Erholm og Søndergaarde i Rørup Sogn

i Middelfartkredsen. Den unge Stamhusbesidder, født 1817, der var Søn af Fyns mangeaarige Stiftamtmand — hvilket Embede han siden selv skulde komme til at beklæde —, havde netop i Foraaret 1848 tiltraadt sine store Besiddelser efter i en Aarrække at have virket som Embedsmand i Rentekammeret i København.

Pastor J. C. Jacobsen var Sognepræst til Helnæs siden 1847, var født i Trondhjem før den dansk-norske Adskillelse i 1814, men var Student fra Odense; han var Svigersøn til den kendte jyske Stænderpolitiker Nyholm til Baggessvogn. Jacobsen repræsenterede Borgerstandens Synspunkter sammen med den nationalliberale Prokurator H. V. Ettrup fra Assens, der siden skulde blive Kredsens Folketingsmand.

Valgbehandlingen i Assens Kirke kom ikke til at forløbe uden Protester. Saavel ved den kollektive som ved den specielle Afstemning sejrede Dinesen, ved Protokolafstemningen med 227 Stemmer mod Pastor Jacobsens 70, Prokurator Ettrups 63 og Cederfeld de Simonssens 62. Men de Assens Vælgeres dybe Indignation over Valgets Udfald foranledigede Protester, navnlig fremført af Byfogeden, Justitsraad Buchwald, over grove Unøjagtigheder ved visse Landbovælgeres Protokolafstemning.

Valgbestyrelsens Formand, Provst Seidelin, saa sig derfor nødsaget til til Justitsministeriet (St. J. 46) at indgive en særlig Beretning med Forslag om partielle Omvalg. Af Beretningen synes det, som om der faktisk har fundet Unøjagtigheder Sted ved Førelsen af flere Landsognes Valglistes. Men Ministeriet kunde dog kun henvise Spørgsmaalet til Afgørelse i selve Valgbestyrelsen eller i den kommende Rigsforsamling, hvem Afgørelsen af eventuelle Valgklager tilkom. Der blev ikke gjort videre ved Sagen, men en Erindring om den haves i den sene Dato, 18. Oktober, for Dinesens Valgbrev.

I Provst Seidelins Indberetning nævnes, at Dinesen fra sit Hjemsgogn, Kærum, og Jacobsen fra sit, Helnæs, havde alle afgivne Stemmer; dette typiske Træk gentager sig for næsten alle Kandidater i de fleste Kredse.

Middelfart I Middelfartkredsen var Valget næsten paa Forhaand afgjort. De faa Købstadboere i det lille Middelfart havde i den Stænderdeputerede, Pastor Albert Leth en lokal Repræsentant, og de mange Landboer i Omegnen havde i Leth en Mand, der forsvarede den almindelige Valgret, havde en frisindet Indstilling over for „Proletarerne“ og — som det vigtigste — i Roskilde Stænder havde stemt mod Kongevalgene. Leth blev da ogsaa kaaret paa Valgdagen, uden at det var nødvendigt af Hensyn til Modkandidaten, Sognepræst M. G. Krag i Gelsted*), at foranstalte skriftlig Afstemning.

At Enigheden mellem Land og By i Middelfartkredsen kun var personligt bestemt ved det ene Valg, i 1848, viste sig tydeligt ved de senere Valg i Kredsen. I 1849 valgtes med næsten lutter Landbostemmer den københavnske Sagførerfuldmægtig J. E. Damkier, der skønt nationalliberal stod Bondevennerne nær, medens den lokale Cederfeld de Simonsen næsten kun fik Købstadstemmer. I 1852, da Damkier fik den lokale Politiker og rene Bondeven Trydemand til Modstander, gik det omvendt; Trydemand blev valgt med alle Landbomellem- og underklassens Stemmer, medens Damkier maatte nøjes med Landoverklassens og Byens Stemmer.

Bogense I Bogensekredsen var Bondestandens Indstilling over for den Stænderdeputerede en ganske anden end i Middelfartkredsen. Gaardfæster, exam. juris C. A. Maaløe af Aagaarde i Haarslev Sogn, der i 1847 var blevet valgt i Sønderødistriktet, havde i Roskilde stemt for Kongevalgene og blev derfor udsat for en stærk Kritik fra Bondevenneside. Fra venstredemokratisk Side opstilledes mod ham Prokurator Fr. Jespersen fra Bogense. Jespersen, der var Jyde, var saavel cand. theol. som cand. juris og havde i 1844 etableret sig i Bogense, hvor han hurtigt fik en ledende Plads i Tidens liberale Røre.

*) Pastor M. G. Krag, Gelsted, er i Wibergs Præstehistorie I, 1870, p. 431, fejlagtig anført som Landstingsmand 1854—59.

Der foreligger en Forveksling med Møller M. G. Krag, Munke Mølle, Odense.

Allerede ved et Prøvevalg i Haarslev Kro den 3. September var der klar Pluralitet for Jespersen, og dette gentog sig ved selve Valget den 5. Oktober, hvor Maaløe ved den skriftlige Afstemning kun fik 129 Stemmer mod Jespersens 356.

Ogsaa i Sønderøkredsen blev som i Middelfart opstillet en Stænderdeputeret, der havde stemt mod Kongevalgene, og som derfor anbefalede varmt af „Almuevennen“. Men desforuden opstilledes tre Gaardmænd, en Købstadpolitiker og to Sædegaardfolk.

Ved et stort Prøvevalg i Sønderø Kro den 2. September, hvor Prokurator Jespersen dirigerede, og hvor ca. 200 Vælgere var mødt frem, blev de politiske Linier trukket op. Den senere Folketingsmand, Gaardejer H. J. Trydemand fra Fjeldsted i Bogensekredsen, der var Distriktsdeputeret i Bondevenneselskabet og som Stænderdeputeret for Assens-Middelfartdistriktet havde stemt mod de Kongevalgte, blev Spidskandidat. Den tidligere omtalte Skoleforstander S. Sørensen fra Odense, der udtalte, at enhver Betegnelse af den kommende Rigsforsamling som konstituerende maatte anses for en Majestætsfornærmelse, blev ogsaa nomineret. Til at stille sig opfordredes ligeledes Forpagter N. E. Hofman-Bang fra Norup Sogn; han var en fremragende Landøkonom, var Leder af Landbrugsinstituttet paa sit Fædrenegods og indtog en stor faglig Position i alle fynske Landbokredse. Ved Mødet i Sønderø Kro talte foruden andre ogsaa Gaardfæster H. C. Johansen fra Østrup Sogn. Johansen var Sogneforstander, havde flere andre Tillidshverv og var som Trydemand organiseret Bondeven. Endeligt meddelte ved Mødet Distriktets Stænderdeputerede, Maaløe, at han ved Valget ikke vilde opstille sig i Sønderø, men i sin egen Hjemmekreds.

Paa Valgdagen fremstod som Kandidater foruden de nævnte C. F. A. B. Baron Blixen-Finecke til Stamhuset Dallund i Sønderø Sogn, Gaardejer, Kanalfoged og Dannebrogsmænd L. Pedersen fra Seden i Kertemindekredsen og Gaardejer N. Hansen fra Grindløse, der imidlertid trak sig tilbage. Kammerherre og Hofjægermester Blixen-

Finecke var med sine kun 26 Aar den yngste Kandidat paa Fyn, maaske i hele Landet; han var en hovedrig Mand, ejede store Godser i Sverige og havde indtil 1847 ogsaa haft store Besiddelser i Pommern, havde studeret ved tyske Universiteter, var Ven af Bismarck, havde en konservativ og dog meget social Indstilling, var i det hele en Mand af europæisk Snit, noget af en fremmed Fugl. Senere blev han i flere Perioder Rigsdagsmand og var Udenrigsminister i Danmarks første Venstregering.

Ved Valget skete det bemærkelsesværdige, at de to Bondevennekandidater, Trydemand og Johansen, sejrede skiftevis ved den kollektive og den skriftlige Afstemning. Ved Kaaringen syntes Selvejer Trydemand fra den fremmede Kreds at have faaet de fleste Stemmer, ved Protokolafstemningen derimod fik Fæster Johansen fra Kredsen selv 191 Stemmer mod den anden Bondevens 165; desuden fik Blixen-Finecke 42, Hofman-Bang 32, S. Sørensen 24 og L. Pedersen 23 Stemmer.

Kerteminde Odense Amts 8. Valgdistrikt, Kerteminde, fik den mest bevægede Valgkamp paa Øen Fyn. Tonen blev givet an ved den store Folkefest paa Munkebo Bakke den 9. Juli, hvor Magister K. F. Viborg, Gaardmand Christen Larsen af Dalby og Overretsprokurator Balthazar Christensen talte. Bondevenneførerer Balth. Christensen opfordrede her Landbostanden til Agitation og Association, til i Agitationen at udbrede alle de nye politiske og sociale Reformtanker, til ved Association at vise Sammenhold og staa politisk samlet mod Overklassen og Købstæderne. Christen Larsen, allerede tidligere nævnt i Forbindelse med Viborg, var Gaardfæster under Scheelenborg paa Hindsholm. Han var født 1804 i et ret velstaaende og aandeligt sjældent vaagent Hjem, der var præget af Tidens Rationalisme. Som ung Mand blev han paavirket af den fynske Vækkelse, afholdt Studiekredse for Egnens Bønder og blev senere grebet af Grundtvigs kristelige, nordiske og danske Tanker. I Sognet og Egnen indtog han en agtet Stilling, var Sogneforstander m. v. og havde et udmærket

Forhold til sin Sognepræst, den senere nationalliberale fynske Folketingsmand, Pastor Christian E. Møller. Christen Larsen blev Bondevennernes selvskrevne Kandidat i Kertemindekredsen.

Paa et Møde den 1. September ved Gjelskro mellem Odense og Kerteminde anbefaledes desuden som Valgkandidat Proprietær Niels Andersen fra Kragssberggaarden ved Odense, der indtil Begyndelsen af 1848 havde været Gaardfæster og Sogneforstanderskabsformand i Drigstrup ved Kerteminde. Han var Amtsraadsmedlem og blev siden Landstingsmand. Hans politiske Standpunkt saas ved „Fyens Avis“s varme Anerkendelse af hans Kritik af en Bondes Udtalelse om, at Bønder i den foreliggende Situation kun burde vælge Bønder.

Den endelige Kandidatnominering fandt Sted ved et Vælgermøde i Kerteminde den 22. September. Her fremstod som Byfolkens Repræsentant Kirkehistorikeren Provst A. C. L. Heiberg til Kerteminde, en dygtig Præst, der med Held havde klaret sit vanskelige Embede midt i denne Vækkelsesegn. Ved Prøvevalget fik Heiberg 124 Stemmer, Niels Andersen 30–40, Christen Larsen derimod 152, hvilket fik „Fyens Avis“ til at rette et kraftigt Angreb mod ham, der skildredes som en „temmelig yderlig Tilhænger af det revolutionære Parti“, som en Mand, hvis rette Indstilling til Ejendomsretsbegrebet kunde betvivles.

Christen Larsen var et udpræget Følelsesmenneske, der let blev bevæget ved højtidelige Lejligheder. Det berettes saaledes, at han paa Rigsforsamlingens Aabningsdag ved det kongelige Taffel om Aftenen Gang paa Gang brast i Graad, bevæget af Stundens Højtid og al den ubegribelige Pragt, han, den jævne Bonde, pludselig saa sig selv som et fejret Midtpunkt i. Ligedan gik det ham paa Valgdagen. Forud for Handlingen bad han til Vorherre om kun at blive valgt ifølge hans Vilje, hans Valgtale kom til ham som Tungetale, og han brast flere Gange i Taarer — „jeg talte ud af Folkets Hjerte!“ Hans Modstandere ironiserede naturligvis over hans Graad, men hans Vælgere kendte hans Oprigtighed, valgte ham med stort Flertal ved Haandsoprækningen og gav ham 693 Stemmer ved den skriftlige Afstemning.

Provst Heiberg fik 210, Niels Andersen 7 og Billettør P. Petersen, Odense, kun 2 Stemmer.

Rudkøbing Fra Odense Amts livligste Kreds vil vi nu vende Blikket til Svendborg Amts og hele Stiftets livligste Kreds, Rudkøbing paa Langeland. Langeland havde de fleste Husmænd og Fæstere og havde vist Landets livligste Deltagelse ved Indskrivningen paa Valglisterne, og her var selveste Bondedemokraternes Hovedagitator, J. A. Hansen, opstillet mod en af Drewsen-Bondevennernes ledende Mænd, den tidligere Stænderdeputerede, Provst U. A. F. Plesner fra Humble.

Valgkampen og Valget i Rudkøbingkredsen blev som i visse sjællandske og lollandske Kredse en sand Klassekamp. Efter Valget lod borgerlige Kredse forlyde, at „flere af Bondestanden yttre, at Provstens Valg jo vistnok havde været ulige bedre end Hansens, men de maatte dog ogsaa vise, at de engang kunde sætte deres Villie igjennem“. Udtalelsen er maaske ikke ganske rigtig, men det var et Faktum, at de politiske Begivenheder paa Langeland i 1848 var et Opgør mellem Købstaden og Landbooverklassen og det store Lag af Gaardmænd og Husmænd.

Gaardmænd og Husmænd, mellem hvilke der trods alt paa mange Punkter var et Svælg, en Afstand, der viste sig en Del andre Steder i Landet og som skulde uddybes meget i de kommende Aar, stod i 1848 i Rudkøbingkredsen sammen og skabte under Paavirkning af „Almuevennen“s Agitation den Association, som Balthazar Christensen saa kraftigt havde opfordret til. Paa Valgdagen kørte de velstaaende Gaardmænd for de fattige Husmænd, alle skulde til Valg.

Den kraftige Agitation havde været ført med ret grove Midler, bl. a. et større Angreb paa Provst Plesner for daarlig Behandling af de Husmænd, der havde Fæste paa hans Mensalgods, Embedsjorden. Til Gengæld benyttede Plesner sig af Rasmus Sørensen, J. A. Hansens tidligere Kampfælle og Medredaktør, der fremdrog et gammelt økonomisk Mellemværende, hvor J. A. Hansen skulde have handlet mindre redeligt. Og Borgerskabet i Rudkøbing haanede med Henblik paa

„Almuevennen“s stærke Udbredelse blandt Landbefolkningen „den mindre oplyste, store Hob, der ikke har Begreb om, at der kan staa Usandhed paa Prent“, og spurgte den fattige Husmand: „Tænker Du Dig aldrig, at der inden Slottes Mure og Rigmands Døre boer ofte Kummer og Sorg, større end Du nogensinde vilde fornemme?“ Man maatte gøre sig klart, at der ogsaa fandtes nødlidende uden for de agerbrugende Kredse. Hvad havde en saadan tilrejsende „Hippodrom-Candidat“ at gøre paa Langeland.

Selve Valgdagen i Rudkøbing oprandt med daarligt Vejr, men godt Fremmøde. Efter at Valghandlingen var aabnet paa en Tribune paa Torvet, fik Kandidaterne Ordet. Plesner indledte sin Tale med et manende: „Langeland!“ Han havde ikke ønsket at drive Valgpropaganda, fandt det ikke værdigt at rejse rundt eller at lade sine Venner paavirke de eventuelle Vælgere. Han ønskede en vis Næringsfrihed, en retfærdig Ordning af Forsvaret, en Fæsteafløsning med Maade, en rimelig Ordning af Husmandshoveriet og en Bevaring af Kongemagten samt krævede i Almindelighed Sandhed, Danskhed, Frihed, Lighed og Broderskab.

J. A. Hansens Tale var ikke saa stemningsbaaret. Hans logiske og tørre Doceren karakteriseredes af Modstanderne som Ubehjælpssomhed, han var „som alle uøvede eller forlegne Talere meget tautologisk —“.

Trods den mindre akademiske Tungefærdighed blev J. A. Hansen dog valgt med 570 Stemmer mod 261. Af disse 570 Stemmer kom kun de 9 fra Rudkøbing By, J. A. Hansens Barndoms- og Ungdomsby, hvilket ifølge hans Erindringer smertede ham meget. Af de bevarede Stemmelister fremgaar det, at Plesners ca. 100 Landbostemmer væsentligt kom fra de ikke-agerbrugende Kredse, fra Embedsmænd, Skolelærere, Møllere, Haandværkere m. v., og af de egentlige Jordbrugeres Kreds kun fra Forvaltere, Proprietærer og ganske faa Gaardmænd og Husmænd. En i Odense i 1850 udgivet „Fuldstændig Stemmeliste for Langeland“ for Folketingsvalget i 1849, hvor J. A. Hansen til Modstander havde Rudkøbings nye Byfoged, den tidligere

københavnske Fattigdirektør, H. C. Sager, viser tydeligt og klart Sogn for Sogn og Erhvervsgruppe for Erhvervsgruppe det samme Billede som ved Valget i 1848.

Tranekær I Langelands nordlige Kreds, Tranekær, hvortil Turø, Taasinge og Drejø hørte, fik Valghandlingen et langt roligere Forløb. Agitationen havde vel været og Modsætningsforholdet var vel lige saa kraftigt som i det sydlige Langeland, men dels gav Kredens rene Landbokenarakter og navnlig de særlige politiske Forhold i Forbindelse med Kredens sejrende Kandidat dog Valgkampen og Valghandlingen et roligere Præg. Typisk er dog et af „Flere Fæstere paa Thorseng“ et Par Dage før Valget til „Svendborg Amtstidende“ indsendt Brev, hvori spørges: „Kan det kaldes billigt, at Kammerherre Iuel-Brockdorff har ladet udstede Ordre til samtlige Fæstere paa Thorseng at møde paa Waldemar Slot med deres Yde-Gæs og Havre, Torsdagen den 5. October —“.

Som Kandidater opstilledes den i Odense fødte Pastor J. E. Heilmann til Bjerreby paa Taasinge og den kun 30-aarige Gaardfæster Jens Rasmussen Jacobsen fra Lundby i Landet Sogn, ogsaa paa Taasinge. Jacobsen var trods sin unge Alder en anset Mand, Formand for Øens Brandkasse og Sogneforstander. Og det bemærkelsesværdige var sket, at han blev støttet saavel af Bondevenneselskabet som af den nationalliberale Solennitetskomité; alle tre fynske Aviser gav ham det bedste Skudsmaal og omtalte ham som retsindig og ualmindelig begavet.

Ved Valget blev Jacobsen da ogsaa klart udpeget allerede ved Kaaeringen, ifl. „Svendborg Amtstidende“ med 1.000 af 1.007 Stemmer. Dette store Stemmetal tager sig ganske vist noget mærkværdigt ud, naar man erindrer, at kun 929 havde ladet sig indskrive som Vælgere, og at der ved alle skriftlige Afstemninger paa Valgdagen det øvrige Land over altid afgaves færre Stemmer, end der var indskrevne Vælgere; Forklaringen ligger maaske i det Forhold, at der ved de fleste Valghandlinger som Regel var mange nysgerrige og interes-

serede, men ikke indskrevne til Stede, som ved den kollektive Afstemning deltog i Vælgernes Haandsoprækning.

Svendborg Amts 3. Valgdistrikt var den eneste fynske Kreds uden **Svendborg** for Odense, hvor Købstadvælgerne havde en Chance for at sætte en Bykandidat igennem mod Landdistrikternes samlede Vilje. Svendborg og Faaborg Købstæder havde tilsammen 714 indskrevne Vælgere, Landdistrikterne kun 565.

Allerede i Begyndelsen af August begyndte Valgkampen med et af Svendborg Kommunalbestyrelse den 9. arrangeret Valgmøde. Samtidig afholdtes et Prøvevalg i Vester Skerninge, hvor 61 Vælgere var mødt. Ved en Prøveafstemning her fik Agent Bruun i Assens 26 Stemmer, Sognefoged Niels Nielsen i Egense 13 og svensk-norsk Vicekonsul i Faaborg J. Ploug 9 Stemmer; ingen af de paagældende blev dog opstillet ved Valget. Ved et Prøvevalg i Svendborg den 22. September opstilledes derimod, støttet af Haandværkerlaugene, som Købstædernes Kandidat Dr. med. Jens C. Colding. Colding var født i Gislev, var Student fra Nyborg, medicinsk Kandidat fra København og Doktor fra Kiel. Siden 1832 havde han praktiseret i Svendborg, men blev senere, 1849—65, Landphysicus og Distriktslæge paa Ærø. Som Modkandidat til Colding opstilledes Sognepræst J. L. Rohmann til Rønninge-Rolsted oppe i Kertemindekredsen, Sognefoged N. Rasmussen fra Ulbølle og By- og Herredsskriver C. T. Horn fra Svendborg. Rohmann, der var barnefødt i Svendborg, var oprindeligt dansk Jurist og ansat paa Postkontoret i Svendborg, var kendt ved en omfangsrig historisk og pædagogisk Skribentvirksomhed og virksom i det offentlige Liv, bl. a. som Medlem af Odense Amtsraad. Sognefoged N. Rasmussen havde den utaknemmelige Opgave at være Bondevennernes Kandidat uden at have Chance for at opnaa Valg. Kancelliraad Horn, der var født i Norge, havde op til Valget skrevet yderliggaaende demokratiske Artikler i „Svendborg Amtstidende“, men ved Valghandlingen trak han sig tilbage for Colding.

Paa Valgdagen var der paa Svendborg Torv rejst en Tribune,

„Skafottet“, der var pyntet med Flag og et stort Banner: „Folkets Kjærlighed min Styrke!“, og Politiet havde udstedt særlige Bestemmelser om Færdsejen og Roen. De ca. 1.100 fremmødte Vælgere kunde forsyne sig med Spise og Drikke i de rejste Telte Torvet rundt. Byfoged v. Jessen, Svendborg, bød velkommen, medens i øvrigt Faa-borgs Byfoged, Kancelliraad Oest, var Valgstyrer.

Ved den skriftlige Afstemning blev Colding valgt med 712 Stemmer, Rohmann fik 78 og N. Rasmussen hele 248, skønt han under Valghandlingen ifl. „Svendborg Amtstidende“ havde maattet erklære, „at han ikke var Taler, men en Bonde, der boede paa Landet, og henholdt sig til, hvad de Andre havde sagt“.

Da Valget var overstaaet ved 1½-Tiden, fulgte Vælgere i Procession den nyvalgte Rigsdagsmand Colding hjem.

Nyborg I Nyborgkredsen var den politiske Aktivitet ret ringe. Der var kun tre Kandidater paa Tale, Overlærer Sick fra Odense, den senere Folketingskandidat, Pastor H. P. Engelbreth fra Ørbæk og den københavnske Universitetslektor, Magister F. E. A. Schiern.

Ved et Prøvevalg fik Schiern 325 Stemmer, Engelbreth 10—11 og Sick ingen.

Schiern, der var født i København, men opvokset i Nyborg, hvor hans Stedfader havde været Amtsforvalter, havde været Latinskolelærer i København og Volontør i Universitetsdirektionen og forelæste siden 1844 Historie ved Københavns Universitet. Politisk tilhørte han nærmest Højregrupeerne.

Ved Valget var han ene Kandidat og fik klart Flertal ved Kaa-lingen.

Kværndrup Svendborg Amts 4. Kreds, Kværndrup, fik to Kandidater at vælge imellem, Seminarieforstander D. A. Holberg, Skaarup, og Gaardejer Hans Christensen, Vejstrup.

Holberg var Sjællænder, fra 1835 konstitueret Leder af Skaarup Seminarium, fra 1841 Forstander og jævnsides hermed siden 1842

Sognepræst til Skaarup; senere blev han fynsk Landstingsmand 1849—52 og 53—55.

Modkandidaten, Hans Christensen, var Bondevennernes Mand, Distriktsformand i den lokale Afdeling. Han kunde staa som et Symbol paa den Hævelse af Bondestandens Niveau, der havde fundet Sted gennem de sidste Menneskealdre. Født 1781 som ufri Bonde kunde han erindre Stavnsbaandets Løsning og de store Reforme, han havde vel lært at læse, men maatte lære sig selv at skrive, efter at han 46 Aar gammel var blevet Sognefoged. Under Krigskonjunkturerne havde han 1807 købt sin Gaard til Selveje, maatte kæmpe haardt for at bevare den i Landbrugskrisens lange Aar, men havde ved Driftsforbedringer og nye Dyrkningsmetoder forstaaet at befæste sin økonomiske Stilling og var blevet en meget agtet og betroet Mand. Som en af de første Bønder holdt han Avis, „Fyens Stiftstidende“, og i 1834 valgtes han til Østifternes Stænderforsamling. I sine Breve til Hjemmet fra Roskilde giver han et Billede saavel af de politiske Tilstande og sociale Afgrunde som af en typisk selvbjerget Bonde. Hans to Sønner, Christen og Niels Hansen, blev siden begge Landstingsmænd.

Paa Valgdagen fik Hans Christensen 606 Stemmer mod Holbergs 258.

Ogsaa i Korinthkredsen stod en Embedsmand mod en Bonde. **Korinth** Birkedommer H. Stoltenberg Blom, der var født i Drammen i Norge, og som siden 1813 var Dommer og Foged ved Egnens Godser, var som tidligere omtalt oprindelig udset til Valgbestyrelsesformand i 7. Kreds, men var blevet fritaget herfor, da han ønskede at stille sig til Valget. Ved et Prøvevalg i Korinth den 27. August og i Ringe den 30. anmeldte han sin Kandidatur.

Mod ham opstilledes fra Bondevenneside Sogneforstander, Gaardfæster Jens Rasmussen i Svanninge. Han var en meget dygtig Landmand, der havde indført nye Avlsmetoder og Afgrøder og havde opdyrket store Hedestrækninger i Svanninge Bjerge. 1853 fik han

Tilladelse til at bruge Efternavnet Dahlkild, og en Søn, J. J. Dahlkild, var i 70erne Faaborgkredsens Folketingsmand.

Valghandlingen fik ifølge Referatet i „Fyens Avis“ et tragikomisk Forløb. Jens Rasmussen var en umulig Taler, der stadigt, skønt manuduceret af sin Præst, gik i Staa. Til sidst skal han have fremstammet: „Jeg er bleven forbløffet, det er nok bedst, at jeg træder tilbage.“ Efter at Kancelliraaden igen havde haft Ordet, stod Jens Rasmussen derefter op for at meddele, at „mine Medborgere ansee mig for en skikkelig Mand, og jeg troer af nogenlunde sund Menneskeforstand, men da Cancelliraaden har sagt, at dette ikke var nok, og jeg ogsaa selv troer det, træder jeg herved tilbage“. Der rejste sig nu et mangelstemmig „Nej, endnu ikke!“ fra Vælgerforsamlingens Flertal af Bønder, og ved den skriftlige Afstemning sejrede Jens Rasmussen overlegent med 409 Stemmer mod 99.

„Fyens Avis“s Kommentar er kort og klar: „Hvilket slaaende Vidnesbyrd om Folkets Modenhed til Frihed, hvilken Scandale!“, og man henviser til „en lignende Meddelelse fra Kerteminde: Kun Bondekofte duer!“

Sønderbroby Valgkampen i Sønderbrobykredsen indledtes med et Prøvevalg i Ringe Kro den 30. August, hvortil der var mødt Vælgere fra ni Sogne. Birkedommer Blom i Sallinge fik her 7 Stemmer, men gjorde dog opmærksom paa, at han vilde stille sig i Korinthkredsen. Kirkesanger A. Jørgensen i Ringe fik 54 Stemmer, dog alle lokale fra Ringe. Stænderdeputeret, Gaardejer Hansen i Sødinge, der som Kongevalgsmand var lyst i Band af Bondevennerne, fik kun 6 Stemmer. 7 Stemmer faldt paa Brygger C. H. Hansen fra Odense. Han var Sjællænder, men havde 1828—42 været Forvalter paa Christiansdal og var siden blevet Brygger i Odense. Gennem sin kraftige Agitation i 30erne for Vejvæsenets Forbedring havde han skaffet sig Øgenavnet „Vej-Hansen“, men samtidigt givet et vigtigt Stød til den store Vejforordning af 1841. I politisk Henseende stod han Bondevennerne nær, havde været Stænderdeputeret og Amtsraadsmedlem og var nu

Borgerrepræsentant i Odense. Han var Fader til den dansk-franske Journalist-Diplomat Jules Hansen.

Til eventuelt Kandidatemne for Bondevenneselskabet nævntes en Overgang J. R. Jacobsen fra Taasinge, senere Assistent i Statistisk Bureau, cand. phil. L. C. Povelsen fra Frederiksberg. Den endelige Bondevennekandidat blev imidlertid Amtsraadsmedlem og Sogneforstander K. C. Høier, der var Gaardfæster i Bjerreby paa Taasinge. Han var født 1815 som Søn af en Skolelærer paa Taasinge, men havde Tilknytning til den midtfynske Egn gennem Ophold paa Grevskabet Muckadells Ejendom Gjelskov, hvor han 1831-41 havde været Landvæsenselev, Underforvalter og Avlsforvalter.

Ved Valget opstilledes yderligere den tidligere omtalte Kammerherre C. Sehestedt-Juul til Stamhuset Ravnholt i Herrested Sogn.

Resultatet af saavel den mundtlige som den skriftlige Afstemning blev en Sejr for Høier, der fik 495 Stemmer mod Skolelærer Jørgensens 82, Sehestedt-Juuls 78 og Brygger Hansens 18.

Valgdeltagelsen.

I Forbindelse med Valgene er det interessant at se, dels hvor stor Afstemningsprocenten var, dels hvor mange Procent af de afgivne Stemmer, der faldt paa den sejrende Kandidat. En Ting vanskeliggør imidlertid saadanne Betragtninger, nemlig Kaaringsvalgene. Fra de Kredse, hvor Valget fandtes afgjort ved den mundtlige Afstemning, raader man ikke over noget Talmateriale til Belysning af Stemmepercenterne. Vi ved ikke, hvor mange Vælgere der mødte, og vi ved kun, at over Halvdelen af de tilstedeværende ved Haandsoprækning tilkendegav Ønske om Valg af netop den valgte. Disse Mangler i vor Viden gør Valgstatistikken ufuldkommen. Vi kan kun regne med de Kredse i Landet, hvor skriftlig Afstemning fandt Sted. Ganske vist kunde man maaske fortolke skriftlig Afstemning som Bevis for kraftigt Fremmøde og livlig Interesse med kæmpende Meninger, men altid slaar dette næppe til, især ikke ved de senere Folketingsvalg, hvor mangan Rigsdagsmand efterhaanden fik en saa fast Position i

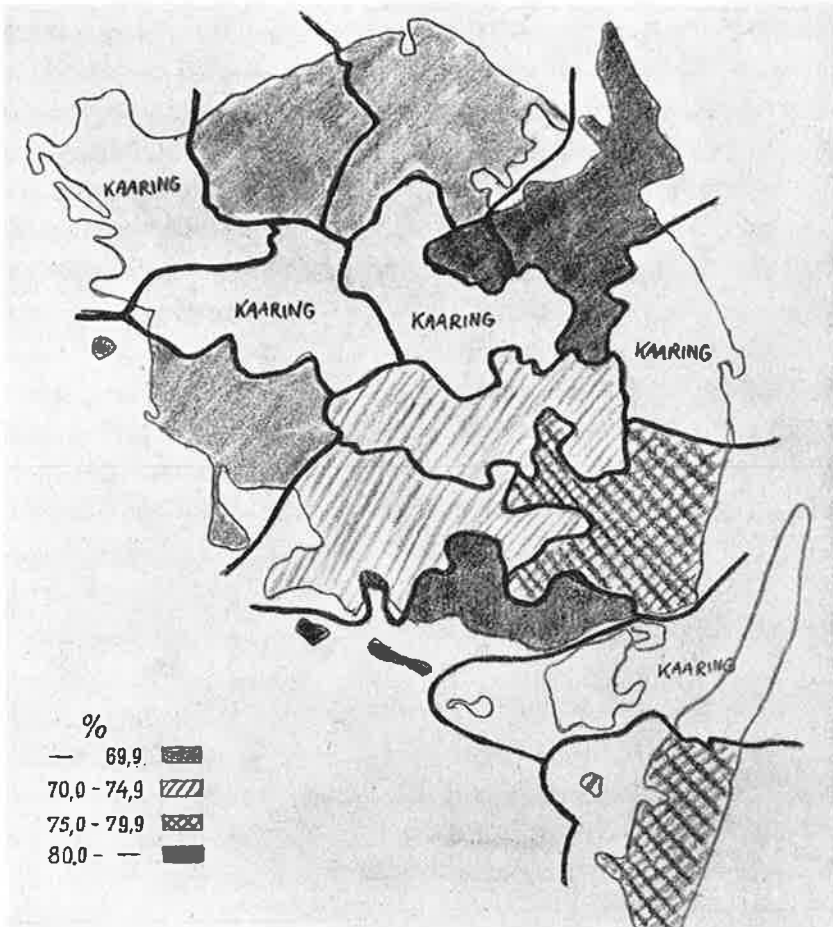
sin Kreds, at Oppositionen paa Forhaand var klar over hans Urokkelighed, hvorfor man lod det blive ved Kaaringen og ikke ansaa det for Umagen værd ved en skriftlig Afstemning at notere sig sine 20—25 pCt. af Vælgerne.

Ved Valget i 1848 stemte i hele Kongeriget, i de Kredse, hvor Valghandlingen ikke afsluttedes med Kaaringen, 77,8 pCt. af de indskrevne Vælgere. Reducerer man denne Procent under Hensyn til, at antageligt ca. 75 pCt. af alle 30-aarige Mænd var kvalificeret til Valgret, naar man en effektiv Stemmepercent paa 32,3. Ved de senere Folketingsvalg, hvor alle kvalificerede eo ipso var Vælgere, laa Procenten i samtlige Kredse med skriftlig Afstemning i 1849 paa 32,5, var i 1852 nede paa 26,6, steg i Februar 1853 til det indtil da højeste, 40,4, sank derefter atter ved de to følgende Valg for i 1855 at naa den i vor Valghistorie laveste Procent, 15,8. Først ved Valget i 1873 naaede man op over 50 pCt. Fra 1918 afskaffedes Kaaringen, og den hidtil højeste Afstemningsprocent er nu fra 1943, 89,5 pCt.

Ved Valget paa Fyn i 1848 var der Kaaring i 5 Kredse, nemlig Højby- og Nyborgkredsene, hvor der kun var opstillet een Kandidat, og Vissenbjærg-, Middelfart- og Tranekærkredsene med hver to Kandidater. Disse 5 Kredse maa derfor udelades af de følgende Betragtninger, der kun gælder de øvrige 10 Kredse med det klare Talmateriale.

De 10 fynske Kredse, Odense Amts 1., 4., 6., 7. og 8. Kreds og Svendborg Amts 1., 3., 5., 6. og 7. Kreds, med skriftlig Afstemning havde 23.504 30-aarige Mænd. Af disse har vel omtrent 75 pCt. eller ca. 17.628 været kvalificerede, kun 9.072 eller 38,6 pCt. af samtlige 30-aarige lod sig imidlertid indskrive. Ved den skriftlige Afstemning blev der i de paagældende 10 Kredse afgivet 6.856 Stemmer, hvilket vil sige, at 75,6 pCt. af de indskrevne afgav Stemme; af de 10 Kredses 30-aarige Mænd afgav 29,2 pCt. Stemme, af det anslaaede Antal af kvalificerede ca. 38,9 pCt.

Stemmeprocenten af de indskrevne Vælgere var størst i Kertemindekredsen med 84,6 pCt., derefter fulgte Odense med 83,1 pCt.,

Kort IX. Stemmepercent af indskrevne

Svendborg 81,2 pCt., Rudkøbing 76,2 pCt., Kværndrup 75,0 pCt., Sønderbroby 73,6 pCt., Korinth 73,0 pCt., Søndersø 69,9 pCt., Bogense 67,1 pCt. og lavest Assens med 62,1 pCt. For alle ti Kredse var Procenten altsaa 75,6, for hele Kongeriget 77,8. (Kort IX.)

Til Sammenligning med de følgende Folketingsvalg er det imidlertid mest illustrerende at beregne Afstemningsprocenten af kun de 30-aarige Mænd, der ifølge Valglovens Regler var kvalificeret til Ind-

skrivningen. Som nævnt var denne Procent for hele Landet ca. 32,3. Paa Fyn var denne Procent ca. 38,9. Kertemindekredsen førte med 56,5 pCt., fulgt af Svendborg med 55,5 pCt., Rudkøbing 50,8 pCt., Kværndrup 47,9 pCt., Odense 41,1 pCt., Sønderbroby 37,6 pCt., Korinth 27,9 pCt., Søndersø 27,1 pCt., Bogense 26,0 pCt. og lavest Assens med 23,9 pCt.

Gennemsnitsstemmeprocenten for alle 30-aarige Mænd, hvor man altsaa ser bort fra det usikre Moment, Antallet af kvalificerede, var som nævnt 29,2 pCt. paa Fyn, varierende fra 42,4 pCt. i Kertemindekredsen til 17,9 pCt. i Assenskredsen. (Kort X.)

Et andet interessant Spørgsmaal er, som sagt, hvor stor en Procent af Vælgerne der stemte paa den scjænde Kandidat, med hvor stor en Majoritet Rigsdagsmanden valgtes. Spørgsmaalet har dog ingen retlig Betydning, eftersom der ikke krævedes nogen kvalificeret Majoritet for at blive valgt, blot det største Antal Stemmer.

Af samtlige indskrevne Vælgere afgav paa Fyn i Gennemsnit for de 10 behandlede Kredse 51,8 pCt. Stemme til Fordel for den, der blev valgt; for hele Landet laa den tilsvarende Procent paa 50,9. Af de aktive Vælgere, dem, der mødte og afgav Stemme, afgav i hele Kongeriget inden for Kredse med skriftlig Afstemning 65,4 pCt. deres Stemme paa den Mand, der skulde blive Kredsens Rigsdagsmand. Paa Fyn var den tilsvarende Procent 68,5. Stærkest Tilslutning fra de fremmødte Vælgere fik Gaardfæster Jens Rasmussen af Svanninge i Korinthkredsen; han, der to Gange under Valghandlingen vilde trække sig tilbage, fik af de næsten demonstrerende Vælgeres Stemmer de 80,5 pCt. Det næststørste Tillidsvotum til den nye Rigsdagsmand gaves af Kertemindekredsens Vælgere, der gav Fæstegaardmand Christen Larsen af Dalby 76,0 pCt. Derefter fulgte Gaardfæster K. C. Høier af Bjerreby med 73,6 pCt. i Sønderbrobykredsen, Prokurator Jespersen i Bogense med 73,5 pCt., Gaardejer Hans Christensen af Vejstrup i Kværndrupkredsen med 70,1 pCt., Dr. Paludan-Müller i Odense med 69,9 pCt., Dr. Colding i Svendborg med 68,593 pCt., J. A. Hansen i Rudkøbing med 68,592 pCt. og Gaardejer Hans

Rigsdagsmændene.

Den 12. Oktober udnævnte Regeringen Rigsforsamlingens 32 kongevalgte Medlemmer for Danmark, 5 for Island og 1 for Færøerne. (St. J. 54).*)

Af de 32 Medlemmer for Øerne og Jylland var de 10 Politikere, der var faldet ved Folkevalgene, deriblandt den gamle Bondeven J. C. Drewsen, den liberale Leder Hother Hage og Professor H. N. Clausen, der ved Valget i Præstø var faldet for Væveren fra Mern. De fleste af de øvrige regeringsudnævnte var Stænder- eller Kommunalpolitikere eller højere Embedsmænd.

I Tiden forud for Regeringsudnævnelserne var der indgaaet en Mængde Ansøgninger fra alle mulige politisk interesserede Folk om enten selv at blive valgt eller med Forslag om at vælge andre. Rasmus Sørensen, der var faldet ved Folkevalget i Nørresundby, ansøgte saaledes selv, anbefalet af Hundreder af Bønder (St. J. 75—77), og til Fordel for Grundtvig, der faldt i Nyboder, indgik der Adresser med flere Tusinde Underskrifter.

Kongevalgene tilkendegaves formelt de enkelte ved Tilsendelsen af et allerhøjeste Valgbrev, kontrasieret af Justitsminister Bardenfleth.

De Valgbreve, der sendtes til Fyn, var alt efter kongelig Yndest og Modtagerens Rang med Vor synderlige Bevaagenhed rettet til Os Elskelige, Høiædle og Velbyrdige C. Sehestedt-Juul til Ravnholt, Ridder af Dannebrog, Vor Kammerherre, pr. Odense, med Vor synderlige Bevaagenhed til Os Elskelige, Høiædle og Velbyrdige F. W. Treschow til Brahesborg, Ridder af Dannebrog og Dannebrogsmænd, Vor Conferentsraad, med Vor Bevaagenhed til Os Elskelige, Velædle og Velbyrdige H. C. J. Cederfeld de Simonsen til Erholm og Søndergaard, Vor Kammerjunker, pr. Assens, med Vor Naade til Os Elske-

*) Den nærmere Motivering for Udnævnelserne af netop de paagældende til kongevalgte Medlemmer af Rigsforsamlingen har ikke kunnet findes hverken i St. J. 54 eller andet Steds. En fremsat Anmodning til Statsraadssekretæren om allerhøjeste Tilladelse til Undersøgelse af Statsraadsprotokollen fra Oktober 1848 har ikke kunnet imødekommes.

lige, Ædle og Velkyndige Hr. H. B. Bruun, Ridder af Dannebroge, Vor Agent, Assens, og med Vor synderlige Bevaagenhed til Raadmand, Klædefabriquer Brandt af Odense.

Af de fynske Kongevalgte var Cederfeld de Simonsen faldet i Assens og Sehestedt-Juul i Sønderbroby; Treschow, Bruun og Sehestedt-Juul var tidligere Stænderpolitikere, og Bruun og Brandt var ledende Kommunalfolk. Brandt, der i øvrigt ved Folkevalget havde stemt paa Paludan-Müller, var en personlig Ven af Kongen, den tidligere Kronprins-Gouvernør i Odense.

Kongevalget betød for Fyn som for det øvrige Land paa en vis Maade et Retfærdiggøring af den forholdstalsmæssige Uret, som Fler-talsvalgsystemet i Enkeltmandskredse maatte medføre i en Situation, hvor By stod skarpt mod Land, Højre mod Venstre, ved et Valg, hvor næsten alle Valgkredsens Befolkningsflertal var af Bondestanden.

Ser man bort fra de 5 fynske Kredse med Kaaring og regner Stemmerne paa konservative og nationalliberale Kandidater i de øvrige 10 Kredse sammen, andrager disse af samtlige 38,6 pCt. I de paa-gældende 10 Kredse valgtes imidlertid kun 2 Højre- og Centrumfolk, nemlig Paludan-Müller og Colding; i de 5 Kaaringskredse kun 1 Centrummand, nemlig Schiern. Folkevalgets skæve Forhold mellem Højre- og Centrumfolk og Venstremænd, 3 mod 12, rettedes nu op ved Kongevalgene af 1 Centrummand, Cederfeld de Simonsen, og 4 Højrefolk.

I Roskilde Stænder havde Fyn været repræsenteret af 13 valgte og 1 udnævnt Deputeret, 3 for Købstæderne, 6 for Sædegaardsejerne og 5 for de mindre Landejendomsbesiddere. De faktiske Købstadrepræsentanters Tal var nu gaaet op til 5, Sædegaardsejernes ned til 3 og den brede Bondestands helt op til 12. Det bør bemærkes, at de tre Kredse med flest Købstadbeboere, Odense med 88,8 pCt., Svendborg-Faaborg med 48,4 pCt. og Nyborg med 26,5 pCt., alle valgte højre- eller centrumsindede Byboer.

Som nævnt var ca. 10 pCt. af Vælgerne Tjenestemænd, Akademikere, af liberale Erhverv m. v.; blandt de folkevalgte Rigsdags-

mænd for hele Landet var over 50 pCt. af denne Erhvervsgruppe, for Fyns Vedkommende kun 40 pCt. De 20 pCt. næringsdrivende Vælgere blev i hele Landet repræsenteret af ca. 10 pCt. af de folkevalgte, paa Fyn valgtes overhovedet ingen Rigsdagsmænd af denne Erhvervsgruppe. Den ikke engang 1 pCt. store Gruppe af Sædegaardsvælgere blev i hele Landet repræsenteret af over 7 pCt. af de folkevalgte, paa Fyn dog overhovedet ikke. Bønderne, der androg ca. 65 pCt. af Vælgerne i hele Landet, blev kun repræsenteret af 32 pCt. af samtlige folkevalgte Rigsdagsmænd, paa Fyn derimod af 60 pCt. Den daarlige personlige Repræsentation for de næringsdrivende Borgere blev noget forbedret ved Kongevalgene, der for Fyns Vedkommende gav en Repræsentation paa 30 pCt. Rigsdagsmænd af Embedsstanden m. v., 10 pCt. fra de næringsdrivende Borgeres Gruppe, 45 pCt. Bønder og 15 pCt. Sædegaardsejere.

Af de 20 fynske Rigsdagsmænd boede de 2, J. A. Hansen og Schiern, i København, Treschow vel ligeledes store Dele af Aaret. De øvrige 17 havde deres Bolig og Arbejde paa Fyn; 6 var Købstadborgere, 11 boede paa Landet. Af de folkevalgte havde de 11 Bopæl i selve Valgkredsen. Saavel i Assens- som i Middelfartkredsen boede 3 Rigsdagsmænd, i Odense og paa Taasinge 2, i Vissenbjerg-, Rudkøbing- og Nyborgkredsene boede ingen, i de øvrige Kredse hvert Sted 1 Rigsdagsmand.

Den fynske folkevalgte Stænderrepræsentation havde i 1847 omfattet 15,4 pCt. udenfynske Deputerede. Ved Folkevalgene til Rigsforsamlingen i 1848 sank den udenfynske Procent til 13,3. Ved Rigsdagsvalgene i 1849 derimod valgtes paa Fyn 26,3 pCt. Ikke-Fynboer, deraf 30,8 pCt. blandt Folketingsmændene og 16,7 pCt. blandt Landstingsmændene.

Ved den for Valgene 1847, 1848 og 1849 normgivende Folketælling af 1845 omfattede Fynboerne 13,5 pCt. af Kongerigets Befolkning. Ved Stænderforsamlingerne i 1848 var Fyn repræsenteret af 11,9 pCt. af de Deputerede, paa Rigsforsamlingen 1848-49 derimod af 13,7 pCt. af Medlemmerne, 13,2 pCt. af de folkevalgte og 15,6

pCt. af de kongevalgte. Rigsdagsvalgloven af 1849 fastsatte den fynske Repræsentation til 13,2 pCt. af Rigsdagens danske Medlemmer, 13 Folketingsmænd og 7 Landstingsmænd.

Af de fynske folkevalgte Rigsdagsmænd i 1848 var de 12 født paa Fyn, 2 i Byerne og 10 paa Landet, samt 1 født i København, 1 i Jylland og 1 i Slesvig. Af de kongevalgte var de 3 født paa Fyn, 2 i Byerne og 1 paa Landet, samt 1 født i København og 1 i Jylland.

Forholdet mellem Vælgerne og de valgte Alder var paa Fyn det, at til 12,5 pCt. Vælgere i Alderen 30—34 Aar svarede 20 pCt. af de folkevalgte Rigsdagsmænd, til 15,3 pCt. Vælgere i Alderen 35—39 svarede 13,3 pCt. Rigsdagsmænd, til 32,5 pCt. Vælgere i Alderen 40—49 svarede 40,7 pCt. Rigsdagsmænd, til 21,8 pCt. Vælgere i Alderen 50—59 svarede 6,7 pCt. Rigsdagsmænd og til 10,8 pCt. Vælgere i Alderen 60—69 svarede 13,3 pCt. Rigsdagsmænd, medens ingen af Rigsdagsmændene paa Fyn var over 70 Aar saaledes som 3,1 pCt. af Vælgerne. I Forhold til Tallene for hele Kongeriget var det fynske Vælgerkorps lidt ældre, medens det for Rigsdagsmændene stillede sig saaledes, at de 20 pCt. fynske 30—34-aarige kun modsvares af 7,5 pCt. fra hele Landet, de 13,3 pCt. 35—39-aarige af 17 pCt., de 40,7 pCt. 40—49-aarige af 44 pCt., de 6,7 pCt. 50—59-aarige af 22 pCt. og de 13,3 pCt. 60—69-aarige af 6 pCt., hvortil der yderligere for hele Landet kom 3 pCt. Rigsdagsmænd paa 70 Aar og derover.

Den Repræsentation, der fremgik af Valgene i 1848, Folkevalg og Kongevalg, gav et ganske godt Billede af de faktiske sociale og politiske Forhold paa Fyn.

Rigsforsamlingen.

Under 3. Oktober udfærdigedes gennem Justitsministeriet et allerhøjeste Patent, hvorved den ved allerhøjeste Kundgørelse af 4. April s. A. bebudede Rigsforsamling sammenkaldtes til Møde i Vor Kongelige Residentsstad Kjøbenhavn Mandagen den 23. Oktober. Ved

Justitsministeriets Cirkulære af 5. Oktober fremsendtes til samtlige Valgbestyrelsesformænd Eksemplarer af dette Patent til Overgivelse til Kredsens Rigsdagsmænd og til almindelig Kundgørelse. Og i de Kongevalgte Valgbreve af 12. Oktober gaves ligeledes Besked om Mødedagen.

De nyvalgte fynske Rigsdagsmænd skulde nu ud paa den lange Rejse til København. Saaledes tog Christen Larsen fra Dalby ved Kerteminde af Sted hjemmefra Fredag den 20., sluttede under Bælt-overfarten Rejseselskab med Cornelius Petersen fra Davinde og ankom sammen med ham i Wienervogn til Roskilde Kl. 7 Lørdag Morgen; derfra gik Turen til Hovedstaden let, hurtigt og bekvemt med den Aaret i Forvejen aabnede Jernbane. I København gik Chr. Larsens første Skridt naturligvis til Grundtvigs Dør.

Rejsen til København var ikke helt billig; saaledes kostede den Cederfeld de Simonsen fra Erholm 14 Rbd. 3 Mk. og 8 Sk., Colding fra Svendborg 13 Rbd. 2 Mk. og 8 Sk. og Paludan-Müller og Brandt fra Odense 12 Rbd. og 5 Mk. hver. Disse Rejseudgifter blev imidlertid dækket efter Regning, ligesom der ifl. kgl. Resolution af 24. November udbetaltes hver Rigsdagsmand 4 Rbd. i Mødegodtgørelse pr. Dag; gennemgaaende fik hvert af Rigsforsamlingens Medlemmer i alt udbetalt af Statskassen ca. 650 Rbd.

Søndag den 22. Oktober afholdtes i alle Landets Kirker Forbøn for Rigsforsamlingen og for Kongen, Frederik den Syvende, som ønskede at have sin „Styrke ikke i den Os af Vore Forfædre overantvortede Magt, men i Folkets Kjærlighed“, og Dagen efter, Mandag den 23. Oktober 1848, aabnedes paa Christiansborg efter Gudstjeneste i Slotskirken Den grundlovgivende Rigsforsamling. 188 Aar tidligere havde her i Rigets Hovedsæde Rigets Stænder overgivet Encvoldsregeringsmagten til den arvelige Konge. Nu stod man foran den store Opgave at opbygge et nyt Forfatningssystem for Danmarks Rige.

Foruden de 15 paa Fyn valgte og de 5 regeringsudnævnte fynske Medlemmer af Rigsforsamlingen havde en Del af de øvrige 99 folkevalgte og 33 kongevalgte Rigsdagsmænd nær Tilknytning til Fyn.

Geheimeconferentsraad A. S. Ørsted, den tidligere saa mægtige Geheimstatsminister og Generalprokurør, engang den populære „Kongens og Folkets Mand“ i Stænderne, var født i Rudkøbing og var paradoksalt nok blevet valgt i Hippodromen i København, i det Lokale, hvor en anden Politiker fra Rudkøbing, J. A. Hansen, havde talt saa voldsomt mod det ørstedske System. I København kongevalgtes Højremanden, Geheimearkivar og kgl. Historiograf C. F. Wegener, der var født i Gudbjærg Sogn ved Svendborg. Den tidligere Stænderdeputerede for Fyn, Venstremanden, Proprietær C. W. Thalbitzer, valgtes i Københavns Amt. Fra Frederiksborg Amt mødte Venstremanden, Husfæster Rasmus Nielsen Møller, Jægerspris, der var født i Trunderup i Kværndrup Sogn. Venstremanden, Gaardfæster Christian Schroll fra Vordingborgkredsen, en Foregangsmand paa Hørproduktionens Omraade, var født paa Lykkenssæde ved Brahetrolleborg. Blandt de kongevalgte var Højremanden Kammerherre W. T. Oxholm til Taarnborg ved Korsør, der havde været Hofchef i Odense. Fra Stamhuset Birkelse ved Nørresundby kom som kongevalgt den nationalliberale Politiker Kammerherre J. E. F. Skeel, der var født i Odense og opvokset paa Brobygaard under Grevskabet Muckadell i Sønderbroby Sogn. Byen Aalborgs to Repræsentanter var begge Fynboer; den folkevalgte Centrummand Pastor J. K. Schurmann var født i Øster Hæsinge ved Faaborg og blev senere, fra 1851, Forstander for Skaarup Seminarium, og den kongevalgte Højremand Kæmner F. E. Wulff var født i Faaborg. I Viborg Amt var Højrepolitikeren, Proprietær, cand. pharm. H. W. Jacobæus født i Rudkøbing. Rigsforsamlingens Præsident, den tidligere Stænderdeputerede for Fyn, Professor J. F. Schouw, folkevalgtes i Randers Amt. Auditør C. E. Dahlerup, der ligeledes som nationalliberal valgtes i Randers Amt, havde en Aarrække været Auditør ved Dragonerne i Odense og skulde siden blive Herredsfoged i Byen. Fra Skanderborg Amt kom den fynskfødte Centrumpolitiker Oliemøller Schytte. Og fra Ribe Amt kom to Højrerigsdagsmænd, født paa Fyn, nemlig Pastor C. L. Tobiesen fra Vardekredsen og fra

Hjertingkredsen Gaardejer Hans Nielsen, født i Odense og senere Farver og Borgerrepræsentant i Faaborg.

Rigsforsamlingens Møder afholdtes i Højesterets Festsal i Slottets Sydfløj. Rigsdagsmændene tog Sæde paa lange Bænke. Paa den fornemme „røde“ Bænk til højre for Tronen og Formandssædet sad sammen med de konservative Spidser — Godsejerne Zeuthen, Scavenius og Neergaard, Professor David og Biskop Tage Müller—Kammerherre Schestedt-Juul, Dr. Colding og Raadmand Brandt. Paa Bænken overfor, sammen med bl. a. Kammerraad Drewsen, Kammerherre Oxholm, Sjællands Biskop Mynster og fhv. Minister Ørsted, sad ved Siden af hinanden Dr. Paludan-Müller og Kammerjunker Cederfeld de Simonsen samt de to Brødre Agent H. B. Bruun og Højesteretsassessor P. D. Bruun. Langs Salens Indervæg sad i Grundtvigianergruppen Christen Larsen nær Forfatteren Fr. Barfod og ved Siden af hinanden de to ældste fynske Rigsdagsmænd Hans Dinesen og Hans Christensen. Paa Bænken ud mod Vinduerne ned til Kavallegaarden sad i den ene Ende H. C. Johansen, i den anden, Side om Side, Conferentsraad Treschow, Professor Hall og Lektor Schiern. Paa Salens bageste Bænk, længst borte fra Tronen og med Ryggen mod Tilhørerpladserne og Presseløgen, sad J. A. Hansen mellem Venstreførerne Glerup, Balthazar Christensen og Jens Gregersen og derefter, Side om Side, Fynboerne Jens Rasmussen, Cornelius Petersen, Høier, J. R. Jacobsen, Leth, Niels Madsen og Fr. Jespersen.

Skal man inddele Rigsforsamlingens Medlemmer i Partier, staar man over for en meget vanskelig Opgave. Som tidligere bemærket kendte Datiden ikke Nutidens Partiorganisationer med Landsledelse og Vælgerforeninger, men ejheller Nutidens faste Rigsdagspartier med Ordførere, Partisekretariatet m. v.; det var meget vidtgaende, naar Balth. Christensen kunde tale om: „Jeg og mine Venner.“ En vis Grupperdannelse fandtes dog, og uden for Christiansborg, i forskellige Lokaler, afholdtes under hele Rigsforsamlingen Møder af ligesindede. Den parlamentariske Dygtighed var endnu kun lidet udbredt, navnlig i de store Landbokredse, der hidtil havde staaet uden for det

politiske Liv, og Rigsforsamlingen prægedes derfor, især for Venstregruppernes Vedkommende, af et relativt lille Førerkorps og en stor „Sump“, der fandt ind i Partirammerne. De Medlemmer, hvis politiske Standpunkt ikke viste sig gennem Udvalgsarbejdet eller ved hyppigere Indlæg i Debatten, kan vi derfor lettest indordne i Partigrupperne gennem en Betragtning af Afstemningslisterne ved Navneopraab, hvoraf der i alt afholdtes 42. Paa Grundlag af disse og i øvrigt af Valgudtalelser, Debattytringer m. v. kan man inddele Rigsforsamlingens Medlemmer i tre store Hovedgrupper, Højre, det nationalliberale Centrum og Venstre. Skal man absolut henregne alle Rigsdagsmændene til Partier, kan det groft siges, at Venstre talte 50 Medlemmer, 46 folkevalgte og 4 kongevalgte, Centrum 47, 35 folke- og 12 kongevalgte, og Højre 55, 33 folke- og 22 kongevalgte Medlemmer. Hvert af Partierne faldt igen i to Afdelinger, Venstre i radikale og moderate, som man uden at drage Paralleler til Eftertiden maa kalde dem, Centrum i en Venstrefløj og en Højrefløj og Højre i moderate og konservative. Topografisk fordelte Partigrupperne sig saaledes, at det største Parti blandt de københavnske Rigsdagsmænd blev det moderate Højre, det mindste det radikale Venstre. Paa Øerne var det radikale Venstre saa langt det fremherskende Parti med 32 Mandater mod det moderate Venstres og de øvrige Grupper 22. I Jylland var det radikale Venstre den mindste Gruppe, det moderate Højre den største. For Jylland som for hele Landet viste det sig, at Venstretendenserne var voksende, jo større Jordens Frugtbarhed var, at Selvejerne i de frie Bondeomraader var højreorienterede, Fæsterne i Godsomraaderne venstreorienterede. Socialt var det konservative Højre det udprægede Embedsmands- og Godsejerparti. Det moderate Højre havde Proprietæerne med. Højre Centrum var den nationalliberale Kærne, Akademikerne og det bedre Borgerskab. Venstre Centrum skilte sig kun lidet ud herfra. I det moderate Venstre begyndte Gaardmændene for Alvor at marchere op. Og i det radikale Venstre repræsenteredes den brede Bondestand og alle de lavere stillede Klasser.

Af de fynske Rigsdagsmænd kan de kongevalgte Treschow og Schestedt-Juul regnes til det konservative Højre, de kongevalgte Brandt og Bruun og den folkevalgte Paludan-Müller til det moderate Højre, den folkevalgte Schiern til højre Centrum, den kongevalgte Cederfeld de Simonsen og den folkevalgte Colding til Venstre Centrum samt den folkevalgte J. R. Jacobsen til det moderate Venstre; alle de øvrige fynske Parlamentarikere, de folkevalgte Cornelius Petersen, Niels Madsen, Christen Larsen, Hans Dinesen, Hans Christensen, K. C. Høier, Fr. Jespersen, Jens Rasmussen, Albert Leth, H. C. Johansen og J. A. Hansen, var radikale Venstremænd.

Rigsdagsmændenes parlamentariske og politiske Erfaringer fra Stænder og Kommunalliv var meget forskellige inden for de forskellige Partier. I alt havde ca. 40 pCt. af Rigsdagsmændene haft Sæde i Stænderforsamlingerne. Af de tidligere Stænderdeputerede var ca. 50 pCt. Højrefolk, 30 pCt. Centrumfolk og 20 pCt. Venstrefolk; blandt Fynboerne fandtes 5 tidligere Stænderfolk, 3 Højremænd og 2 Venstremænd. Af samtidige eller tidligere Borgerrepræsentanter var de 55 pCt. Højremænd, 30 pCt. Centrummænd og 15 pCt. Venstremænd; blandt Fynboerne fandtes kun 2 Højrefolk, der havde siddet i købstadkommunale Raad. De tidligere eller samtidige, valgte Amdsraadsmedlemmer talte ca. 40 pCt. af Højre, 15 pCt. af Centrum og 45 pCt. af Venstre; af Fynboerne havde 2 Højremænd og 2 Venstremænd været valgte Amdsraadsmedlemmer. Blandt Rigsforsamlingens samtidige eller tidligere, valgte Sogneforstandere var ca. 25 pCt. Højrefolk, ca. 10 pCt. Centrumfolk og hele 65 pCt. Venstrefolk; blandt Fynboerne fandtes 1 valgt Sogneforstander af Højregruppen, 9 af Venstregrupperne.

Det er ikke Opgaven her at give en Beskrivelse af de 20 fynske Rigsdagsmænds politiske og saglige Arbejde paa den grundlovgivende Rigsdag. Kun et Par Smaabemærkninger bør gøres. Den flittigste Taler af de fynske Repræsentanter var naturligvis J. A. Hansen, der havde Ordet i alt 101 Gange, deraf 75 angaaende Forfatningssagen og et større Antal Gange angaaende den omstridte Værne-

pligtssag. Fr. Jespersen havde Ordet 79 Gange, især angaaende Forfatnings- og Værnepligtsforholdene. Schiern talte 62 Gange. Paludan-Müller havde Ordet 34 Gange. Treschow talte kun 12 Gange, hvilket imidlertid skyldtes, at han allerede i November efter at have medvirket ved det nye Ministeriums Dannelse sendtes til London for at ordne et stort dansk Krigslaan i det Hambroske Hus. De øvrige fynske Rigsdagsmænd talte meget lidt, Brandt, Hans Christensen, Jens Rasmussen og Cederfeld de Simonsen overhovedet ikke. J. R. Jacobsen stillede en Forespørgsel i Forbindelse med Værnepligtsforholdene og Leth en i Forbindelse med de oprørske Slesvigere. Af Fynboerne havde de 20 pCt. ikke Ordet, af samtlige Rigsdagsmænd androg de tavse kun 13 pCt. De mindst flittige Talere var de kongevalgte, hvor af Fynboerne de 40 pCt. ikke tog Ordet, af alle 28 pCt.; de folkevalgte fynske Ikke-Talere androg 13,3 pCt. mod 8,8 pCt. af alle. Der var saaledes ikke paa Rigsforsamlingen Tale om nogen udpræget „fynsk Veltalenhed“.

At en Del Rigsdagsmænd holdt sig tilbage fra Debatterne, behøvede imidlertid ikke at betyde Passivitet i Rigsdagsgerningen. Cederfeld de Simonsen var saaledes en af Forsamlingens Sekretærer, der havde til Opgave at bistaa Formanden, Professor Schouw, ved Tilrettelæggelsen af Forhandlingerne, ved Afstemningerne m. v.

Rigsforsamlingens vigtigste Udvalg blev Grundlovskomiteen, og her fik J. R. Jacobsen som eneste Fynbo Plads.

I den meget vigtige Landbokommission, der nedsattes af Regeringen den 10. Februar 1849, og som næsten kun bestod af Rigsdagsmænd, fik vel ingen fynske Parlamentarikere Plads som Medlemmer, men til Formand udnævntes Stiftamtmand Unsgaard, Odense.

De tre vigtigste Afstemninger under Rigsforsamlingens Forhandlinger var den Afstemning, hvor Grundlovens Bestemmelser om den særligt privilegerede Valgbarhed til Landstinget blev vedtaget, den endelige Afstemning over Grundloven og den endelige over Valgloven. Ved alle tre Afstemninger var Treschow borte i Kongens Ærinde, ved Landstingsafstemningen var Leth syg. Mod Landstings-

bestemmelsen stemte Colding og Schiern, mod den endelige Grundlov stemte ingen af Fynboerne, mod Valgloven derimod Paludan-Müller, der havde ønsket adskilte Valg af Købstæder og Landdistrikter.

Naar Talen er om Den grundlovgivende Rigsforsamling, vil man altid tænke paa Constantin Hansens store Gruppebillede paa Frederiksborg. Billedet er imidlertid langt fra korrekt, først malet i 60erne paa Bestilling af Grosserer Alfred Hage som et nationalliberalt Minde. Af de fynske Rigsdagsmænd ses J. A. Hansen, Treschow, Cornelius Petersen, J. R. Jacobsen og muligvis Jens Rasmussen og enkelte andre. Det historisk mest interessante er Kunstnerens Udkast og Skitser, der findes paa Christiansborg, deriblandt Portrætter af J. A. Hansen og Cornelius Petersen.

Valgene i 1849.

Den 5. Juni 1849 underskrevs Danmarks Riges Grundlov, og Rigsforsamlingen opløstes.

Af de 20 Rigsdagsmænd fra og for Fyn kom de 9 ikke mere til at tage Sæde i de parlamentariske Forsamlinger paa Christiansborg, Rigsdag og Rigsraad. De øvrige 11 fortsatte enten fra 1850 i den nye Rigsdags Arbejde eller traadte senere ind i Rigsdag eller Rigsraad.

Paludan-Müller, der i 1853 blev Rektor i Nykøbing Fl., afholdt sig bl. a. paa Grund af en tiltagende Døvhed fra videre Deltagelse i det politiske Liv. Hans Dinesen forsøgte sig uden Held ved Folketingsvalgene i Assens 1849, 1852 og Maj 1853. Niels Madsen forsøgte sig endnu i Oktober 1866 i Middelfart, men uden Resultat. Pastor Leth døde inden Valgene i 1849. Dr. Colding flyttede til Hertugdømmet Slesvig, nemlig Ærø, men forsøgte tilsyneladende hverken ved Valgene til Stænderforsamlingen i Flensborg eller til Rigsraadet at blive valgt. Ej heller Hans Christensen eller Jens Rasmussen deltog mere aktivt i det politiske Liv. Af de kongevalgte trak H. B. Bruun sig ud af det politiske Liv, og Klædefabrikant Brandt, der jo aldrig havde været folkevalgt Parlamentariker, gjorde ligestaa.

Ved Folketingsvalget i 1849 kaaredes den tidligere Stiftamtmand,

Justitsminister Bardenfleth, i Odense uden Modkandidat. I Kerteminde genvalgtes Christen Larsen med bl. a. Herredsfoged H. H. Lüttichau som Modkandidat. Den tidligere Redaktør og Raadmand i Odense, Postmester Ove Thomsen, valgtes i Assens med Byfoged Buchwald, som nævnt Hans Dinesen og Gaardejer Thomas Friis som Modkandidater. I Middelfart sejrede Sagførerfuldmægtig J. E. Damkier fra København over Cederfeld de Simonsen. Fr. Jespersen kaaredes uden Modkandidat i Bogense, H. C. Johansen ligesaa i Sønderø. I den nye Verningekreds, hvis historiske Forgængere var Højby- og Vissenbjærgkredsene, valgtes Brygger C. H. Hansen fra Odense. Nyborgkredsen valgte en ny Mand i fynsk Politik, Sognefoged Rasmus Pedersen, Mullerup i Flødstrup Sogn, mod Provst Engelbreth. I Kværndrup kaaredes uden Modkandidat J. R. Jacobsen, hvis Kreds fra Aaret forud, Tranekær, var blevet nedlagt. Ogsaa Svendborgkredsens Folketingsmand blev en ny Mand, nemlig Premierløjtnant J. C. H. Jagd, der var Seminarist fra Skaarup, havde været Privatskolelærer i Svendborg og nu var vendt laurbærkranset hjem fra Krigen. Den nye Faaborgkreds, der dog væsentligst var Korinthkredsens Efterfølger, valgte Major C. C. G. Andræ fra København, der havde været kongevalgt Medlem af Rigsforsamlingen. I Sønderbroby genvalgtes K. C. Høier og i Rudkøbing J. A. Hansen.

Ved Landstingsvalget i 1849 valgte de fynske Valgmænd Sogneforstander og Amsraadsmedlem, Gaardejer Adolph Jørgensen, Liltottegaard i Gamborg Sogn, der var tidligere Forvalter hos Treschow paa Brahesborg, Arvefæster under Brahetrolleborg Gustav Schroll, Lykkenssæde i Hillerslev Sogn, der havde været Suppleant i Roskilde 1844 og 1846 og var Broder til den omtalte Rigsdagsmand Chr. Schroll, Generalmajor v. Oxholm, den tidligere Hofchef i Odense, Sogneforstander og Amsraadsmedlem, Proprietær Chr. Mortensen fra Ellegaard ved Odense, Seminarieforstander D. A. Holberg og Stiftamtmand Unsgaard. Desuden afgaves bl. a. Stemmer paa H. H. Lüttichau, Møllejejer M. G. Krag, Sehestedt-Juul, Pastor Rohmann, Gaardfæster Maaløe, Biskop Gad, Provst Plesner og Provst Heiberg.

SLUTNING

H. C. Andersens foran citerede Indtryk af Martsdagene 1848 giver sikkert et rigtigt Billede af Stemningen i mange Kredse ved den voldsomme sociale og politiske Udvikling i 1848 og de følgende Aar.

Det var virkelig ukendte Ansigter og en ny Slægt, der maatte træde frem, naar Landets Vælgerskare, der i 1847 havde andraget 2,7 pCt. af Befolkningen, i 1848 steg til 6,1 pCt. for i 1849 at stige videre til 14,5 pCt. Og det maatte meget mærkbart ændre det hele Samfund, naar saa mange sociale og politiske Reformers sattes igennem som i Aaret 1848, ved Grundloven og i de følgende Aars Lovgivningsvirksomhed.

En Reaktion udeblev da heller ikke, men lykkeligvis uden at antage samme voldsomme Karakter som i Tyskland og Frankrig. Takket være den danske Stats Dobbeltthed, et nationalt Kongerige og en dansk-tysk Helstat, fik Grundlovens brede Valgretsregler og de nyvundne Friheder Lov at bestaa midt i den europæiske Reaktion, fordi de demokratiske Ledere forstod at lade de stærke konservative Kræfter faa Spillerum paa det dansk-tyske Omraade. Gennem sin og Bondevennernes Tilslutning til de konservative Helstatsforfatninger forstod Tscherning at redde Folketingets folkelige Karakter, ganske som Venstre paa Rigsforsamlingen havde faaet den lige og almindelige Valgret igennem ved at gaa med til den mere indskrænkede Valgbarhed til Landstinget. Og det var maaske de samme Bevæggrunde, der i 1866 fik J. A. Hansen til at gaa ind for den reviderede Grundlov med dens privilegerede Landsting, en Handling, der kostede ham hans ellers saa trofaste Langeland.

Disse senere Begivenheder, det stadige Forsvar for det i 1848 og 1849 vundne, maa have for Øje, naar man betragter de politiske Forhold i Danmark, da Den grundlovgivende Rigsforsamling blev valgt. Modstanden mod alt det nye i Aaret 1848 kunde maaske lige i Øjeblikket ikke ses ganske tydeligt, men det skulde snart vise sig, at de nye brede politiske Rettigheder ikke ganske svarede til Sam-

fundets reelle Magtforhold, og at den nye sociale Lighed ikke kunde anerkendes af alle.

Typisk for det sidste er Valget i Kerteminde i 1854, hvor Valgbestyrelsens Formand, Byfogeden, en ung højædel og velbaaren Kammerjunker, tillod sig med knyttet Næve at tilraabe Folketingsmand Christen Larsen, der havde kritiseret den konservative Regering: „Hold inde, Slyngel! det befaler jeg i Kongens Navn!“

Den politiske Modenhed i de brede Lag var maaske næppe alle Vegne i 1848 helt paa Højde med de Krav, de nye politiske Rettigheder kunde stille, men en levende Interesse i vide Kredse var det bedste Vidnesbyrd om den folkelige Udvikling, der skulde finde Sted frem gennem Junigrundlovens Aar. Interessant i denne Forbindelse er et Brev til Justitsministeriet af November 1848 (St. J. 111) om særlig Adgang for interesserede Husmænd til at overvære Rigsforsamlingens Møder; Afsenderen var Lars Eriksen i Anderup paa Fyn, der siden, fra 1864 til 1894, skulde blive Rigsdagsmand.

Valgene i 1848 blev den politiske Indgang til Nutidens danske Samfund, det Samfund, hvis bærende Grundlag i snart 100 Aar har været Den grundlovgivende Rigsforsamlings Værk, Danmarks Riges Grundlov, der fastslog de politiske Rettigheder og de medborgerlige Friheder.

Foruden de i det foregaaende nævnte arkivalske og litterære Kilder har følgende Bøger og Artikler dannet Grundlaget for nærværende Arbejde:

Aagaard, Frode: *Venstres Historie, Horsens 1937*. Allen, C. F.: *Haandbog i Fædrelandets Historie*, 8. Udg., 1881. Andrup, O.: *Grundlovsbilledet paa Frederiksborg*, 1938. Baggesen, August: *Den danske Stat*, 1840. Baptistforfølgelsen paa Langeland, *Bidrag til Tidshistorien*, 1843, 177 f. Barfod, Fr.: *Den grundlovgivende Rigsforsamlings Historie*, 1849; *Dansk Rigsdagskalender*, 1856; *Fortællinger af Fædrelandets Historie II*, 4. Udg., 1874. Behrendt, Chr.: *Fra det gamle Middelfart I*, *Middelfart 1938*. Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen I—II, 1848—49. Bergsøe, A. F.: *Den danske Stats Statistik I—IV*, 1844—53. *Bewohner Alsens und Arroes*, Gottorff 1848. Bindslev, Alfred: *Konservatismens Historie i Danmark I*, Odense 1936. Bloch, J.: *Stiftamtmand og Amtmand 1660—1848*, 1895. *Brahetrolleborg Sognearkiv 1784—1921*, Faaborg 1921. Bruun, Henry: *Danmarks Amtsforvaltere 1660—1848*, 1919. Carøe, K.: *Den danske Lægestand 1838—1900*, 1909. Christensen, Anders: *Fynske Bønders Liv i forrige Aarhundredes Midte*, Odense 1908. Christensen, J. V.: *Venstres Historie 1846—1922*, Ringsted 1923; *De første Dage*, Ringsted 1923. Dessau, D.: *Oversigt over Rigsdagens Virksomhed*, 1923. Dissing, Thøger: *Sognefoged Hans Christensen, Vejstrup, og hans Slægt, Svendborg Amts Aarskrift*, 23. Bd., 1931, 99 f.; *Sognefoged Hans Christensen, Vejstrup, som Stænderdeputeret*, *ibid.*, 27. Bd., 1934, 96 f. Elberling, Emil & Victor: *Lærernes Deltagelse i det politiske Liv, Lærerne og Samfundet*, 1914, 530 f. Engelstoft, C. T.: *Odense Bys Historie*, 2. Udg., Odense 1879. Engelstoft, Povl: *Politiske Valg i Danmark, Nær og Fjærn*, 1924, 199 f.; *Det danske Folk 1848—1864*, *Det danske Folks Historie VII*, 1926. Erslew, Th. M.: *Almindeligt Forfatter-Lexikon 1814—53*, I—VI, 1843—68. Fabricius, Knud: *Tidsrummet 1805—1864*, *Sønderjyllands Historie IV*, 1937. Falbe-Hansen, V. & Will. Scharling: *Danmarks Statistik I—VI*, 1878—91. Falkenstjerne, F.: *Den grundlovgivende Rigsdag*, 1891. *Forhold, De gejstlige paa Als og Ærø*, *Bidrag til Tidshistorien*, 1849, 5 f. *Forslag fra den permanente Valgreform-Comitee*, 1848. Frederiksen, Lars: *Den kirkelige Bevægelse i Ryslinge i Fyen, Svendborg Amt*, 1910, 107 f. Fribert, L. J.: *Haandbog i Lovgivningen om de danske Provindsialstænder*, 1835. Friis, L.: *Den jydsk Slavekrig*, 1898. Grove, Gerhard L.: *Nyere Bidrag til Odenses Historie, Fra Arkiv og Museum*, 1903—05, 176 f. Hage, H.: *De forestaaende Valg*, 1848. Hansen, J. A.: *Vor Forfatnings Historie I*, 1868; *Mit Livs Historie og Gjærning*, I—II, 1875—76. Hansen, J. J.: *Om Raadmandsvalget i Odense og Communalvæsenet sammesteds*, *Bidrag til Tidshistorien*, 1844, 189 f. Hansen, P.: *Parlamentariske Stjernebilleder*, 1875. Hansen, Rasmus: *Minder og Dagbogsblade fra 1848*, 1849, 1850, Odense 1875. Hempel, Søren: *Politiske Dagbøger 1835—40*, ed. Hakon Müller, Odense 1946. Henningsen, Sven: *Studier over den økonomiske Liberalismes Gennembrud i Danmark. Landhaandværket*, Göteborg 1944. Hjort, F.: *Historiske Oplysninger om Vissenbjerg Sogn og Birk. Træk af Midt fyns Historie og Topografi*, Otterup 1927. Hjorth-Nielsen,

H.: Danske Prokuratorer med kongelig Bevilling 1660—1869, 1935. Holbeck, H. St.: Fyens Stiftstidende gennem halvandet Aarhundrede, Odense 1922; Odense Bys Historie, Odense 1926. Holten, Carl H. v.: Optegnelser, Memoirer og Breve XI, 1909. Hviid, A.: Alle Folketingsvalg, 1892. Hviid, Ivar: Nogle Bemærkninger betreffende den forehavende Forandring i den danske Statsforfatning 1848, Odense 1848; Endnu et Par Ord betreffende den forehavende Forandring i den danske Statsforfatning 1848, Odense 1848. Jensen, Hans: Enevældens Afslutning 1814—1848, Det danske Folks Historie VI, 1928; De danske Stænderforsamlings Historie I—II, 1931—34; Dansk Jordpolitik II, 1945. Jensen, J. P.: Valgene til Rigsdagen i 80 Aar, 1929. Jonassen, German H. W.: Stiftamtmand og Amtmand i Kongeriget Danmark 1848—1920, 1923. Jørgensen, A. D.: 1814—1852, Danmarks Riges Historie VI, 1896. Jørgensen, Harald: Studier over det offentlige Fattigvæsens historiske Udvikling i Danmark i det 19. Aarhundrede, 1940. Jørgensen, J. P.: Landsoggenes Forvaltning, 1890. Krag, M. G.: Om Mormonerne i Gjeldsted, Ugeskrift for den evangeliske Kirke i Danmark, 4. Bd., 1854, 114 f. & 7. Bd., 1856, 129 f. Krarup, N.: Fra Herredsting til Folketing, 1942. Kringelbach, G. N.: Den civile Centraladministration 1660—1893 I—III, 1889—99. Krogh, F.: Den høiere danske Adel, 1866; De danske Majorater, 1868; Dansk Adelskalender, 1878. Larsen, J. E.: Samlede Skrifter II—III, 1857. Lauesgaard, A.: Fortegnelse over Rigsdagsvalgene, 1916. Lauritsen, J.: Fyens Stifts patriotiske Selskabs Historie, Odense 1868; Tilbageblik paa Fyens Stiftstidendes første Aarhundrede, Odense 1872. Linderberg, Fernando: Kristen Larsen. Medlem af den grundlovgivende Rigsdag. Et Tidbillede, Aarb. f. hist. Samf. f. Odense og Assens Amter, 1915, III, 267 f. Literis Mondo: Bogense Byes og Skovby Herreds Topografi og Historie, Bogense 1859. Lütken, Vilh.: Bidrag til Langlands Historie, Rudkøbing 1909. —m: Samfundsforhold paa Landet i det sydlige Fyen, Dansk Maanedsskrift, 1866, II, 1 f. Madsen, Andreas: „Den grundlovgivende Rigsforsamling“. Et historisk Maleri, Højskolebladet, 26. Aarg., 1901, Nr. 42. Martin, Sv.: Hvorledes jeg blev Politiker, 1912. Meddelelser, Statistiske: Valgene 1854 ff. Minde- og Festplads, En fynsk Frøbjerg Bavnehøj, Dansk Samvirke, 1911, 1 f. Molbeck, C.: Historiske Arbejder II, 1851. Müller, H. C. D.: Valgene 1848—1866, 1866. Nielsen, Jørgen: Valget i Kerteminde 21. Juni 1855, Aarb. f. hist. Samf. f. Odense og Assens Amter, I, 1913, 82 f. Nielsen, Knud: Fra Kjertemindeegnen. Et Bidrag til den fynske Opvækkelses Historie, Højskolebladet 1891, 1337 f. Neergaard, N.: Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling, Venstres Bog for 1890, 1890, 69 f; Under Junigrundloven I, 1892. Nørgaard, Fred. & Hans Jensen: Venstres Historie i Danmark gennem Hundrede Aar I, Odense 1937. Odense frivillige Korps 1848, Odense 1898. P. J. P.: Als og Ærø, Søndagsbladet, 1903, 251 f. Paludan-Müller, C.: Hvad er nu at gjøre i Danmark, Odense 1848. Philip, Kjeld: Staten og Fattigdommen, 1947. Plesner, U. A.: Bidrag til at besvare Spørgsmaalet, om Valgret og Valgbarhed til de raadgivende Stændermøder bør tiltaas Gejstlighed og Bondestand i Danmark, 1832; En Bondevens Tale ved Valghandlingen i Svendborg Amts 1. District, 5. Oct. 1848, Rudkøbing 1848. Provinspresse, Dansk, Odense 1925. Reimer, Christine: Nordfynsk Bondeliv I—V, Odense 1910—19. Richter, V.: Juridisk og statsvidenskabelig Stat, 1881; Meddelelser om Examinati juris (danske Jurister) 1824—94, Odense 1903. Rosenkrantz, P.: Prokuratorerne i

Danmark II, 1928. Rubow, Axel: Nationalbankens Historie 1818—1878, 1918. Rugaard, D. E.: Afstemningerne ved Navneopraab paa Rigsdagen siden 1848, 1862; Fremragende danske Bønder før og nu, 1871. Rützwow, Th.: Smaastrykker af Langelands Historie, Rudkøbing 1873. Sammlung, Chronologische der im Jahre 1848 ergangenen Gesetze, Kiel 1849. Skrubbeltrang, Fridlev: Husmand og Inderste, 1940; Husmænd i Danmark, 1942. Staats-Handbuch für die Herzogthümer Schleswig-Holstein, Altona 1849. Stemmelliste, Fuldstændig for Langeland, Odense 1850. Søkilde, N. Rasmussen: Syd-Fynske Minder fra Krigen 1848, Danebrog, 1881—82, 465 f. Sørensen, Rasmus: Mit Levnedsløb, 1847. Tabelværk, Statistisk: Valgene 1849—53. Thorsøe, Alex.: Kong Frederik den Syvendes Regering I, 1884. Tidende for Forhandlingerne ved Provindsialtænderne, 1848. Trap, J. P.: Statistisk-topografisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark, 1. Udg., 1858—60; 2. Udg. 1872—79; Statistisk-topographisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig, 1864. Valentiner, A.: Herregaardsskytterne i 1848, 1898. Valgene, Om. Aftryk af „Fædrelandet“ og „Almuevennen“, 1848. Valghandling i Svendborgs 1. Valgdistrikt med en Opfordring til J. A. Hansen. Udgivet af nogle Vælgere, Rudkøbing 1848. Wiberg, S. V.: Præstehistorie I, Odense 1870. Winding, Kjeld: Danmark for 100 Aar siden — og nu, 1940; Konservatismen i Danmark, 1946. Wiskinge, S.: Vor Forfatnings Historie, 5. Udg., 1928. Wulff, H.: Den danske Rigsdag, 1882.